

2023

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGE MASASI

TURFANDA

GÖRSEL: MAZHA KÖYÜ, TURFAN

UYGUR KÜLTÜRÜNDE BAYRAMLAR VE TÖRENLER
RAVZANUR BALABAN

**1755-1949 YILLARI ARASINDAKİ DOĞU TÜRKİSTAN
BAĞIMSIZLIK MÜCADELELERİ**
HÜMEYRA SENA KELLEÇİ

**DOĞU TÜRKİSTANLI GÖÇMENLERİN TÜRKİYE'DEKİ
HUKUKİ STATÜSÜ**
AHMET BÜYÜKDAĞ

YAZARLAR

HÜMEYRA SENA KELLEÇİ
HASAN HÜSEYİN MAK
RAVZANUR BALABAN
AHMET BÜYÜKDAĞ
NİSA UYGUR
EBUBEKİR MARABOĞLU
ZAHİDE MERYEM AKKAYA
FEYZA NUR DEMİREL
SEVDENUR AKDERE

YAVUZ SELİM TÜFEKÇİ
BARIŞ KURT
TAYYİP ERDOĞAN AYDIN
CENGİZ HANOĞLU
AHSEN NUR KATIRCIOĞLU
İREM SEDA ADSIZ
HANDE YAVUZ
MUHAMMED ÖZTÜRK
OSMAN NURİ DUMAN
HİLAL ÇELİK

TURFANDA DERGİSİ

dtbmasasi

dtbmasasi

dtbmasasi@gmail.com

TURFANDA DERGİSİ

EDİTÖR

Ahsen Nur Katırcıoğlu

KOORDİNATÖRLER

Cengiz Hanoğlu

Osman Nuri Duman

YAZI İŞLERİ

Ravzanur Balaban

İrem Seda Adsız

Sevdenur Akdere

Ebubekir Marabaoğlu

Hande Yavuz

Ahmet Büyükdağ

KATKIDA BULUNANLAR

Erva Nur Kandemir

Edanur Eser

KAPAK TASARIM

Doğu Türkistan Bölge Masası

Medya&İletişim Ekibi

GRAFİK TASARIM

ademşenel.com

Editörden

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Hamd, alemlerin Rabbi olan Allah'a, salat ve selam Resulüne olsun.

Kıymetli okurlar,

Doğu Türkistan Bölge Masası olarak uzun zamandır özveriyle üzerinde çalıştığımız *Turfanda* dergimizi sizlere sunmaktan kıvanç ve mutluluk duyuyoruz. Yönetim kurulunun tamamı öğrencilerden oluşan Doğu Türkistan Bölge Masası, Doğu Türkistan meselesi ile ilgili akademik çevredeki faaliyet eksikliğini gidermek vizyonu ile iki yıl önceye dayanan kuruluşundan bu güne yangına karınca misali su taşımış olma gayesiyle birçok kültürel ve akademik etkinliğe imza attı. Gayretle sürdürdüğümüz çalışmalarımızın meyvesi niteliği taşıyan dergimiz; eğitim programlarımızı başarıyla tamamlayan kursiyerlerimiz ve yönetim kurulu üyelerimizin yazılarından oluşmak suretiyle bugün karşınıza çıkıyor. Doğu Türkistan davasını geniş çevrelere ulaştırmak için her türlü dijital ve fiziksel neşriyat hayatının içinde olmanın önemini farkında olarak ve Türkiye'de Doğu Türkistan alanında çalışma yapan mecmuaların öncüleri olan Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin'in izinden giderek Doğu Türkistan'ı güncel ve tarihi yönleriyle ele alan multidisipliner bir dergi ortaya koymak için çaba gösterdik. Dergimizin ismine ilham olan ve erken olgunlaşmış manasında nesillerdir bu coğrafyada kullanılan *Turfanda* deyişi; Doğu Türkistan meselesine karşı cümle alemin sessizliğine karşı genç yüreklerin turfanda yetişmiş meyveler gibi erken yetişerek meseleye kazandırdığı tazeliğe vurgu yaparken aynı zamanda Doğu Türkistan'ın Turfan iline de atıf yapıyor.

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGE MASASI

Dergimizi sizlerle buluşturmanın heyecanını yaşıyor ve ilk sayı olması sebebiyle genç kalemlerin acemiliklerini mazur görmenizi temenni ediyoruz. Dergimiz vesilesiyle uluslararası Doğu Türkistan akademik topluluğuyla bağlar geliştirerek meselemizi daha geniş kitlelere duyurma ve uluslararası platformlarda tartışma niyetimizi de okuyucularımızla paylaşıyoruz.

Bu sayımıza verdiği röportaj ile katkı sağlayan *Mükerrem Nur*’ a; mesele- nin çeşitli yönlerini farklı disiplinler açısından ele alan genç kalemlerimiz; *Yavuz Selim Tüfekçi, Barış Kurt, Tayyip Erdoğan Aydın, Cengiz Hanoğlu, İrem Seda Adsız, Hande Yavuz, Muhammed Öztürk, Nisa Uygur, Hilal Çelik, Hümeysra Sena Kelleci, Osman Nuri Duman, Ravzanur Balaban, Ahmet Büyükdağ, Hasan Hüseyin Mak, Ebubekir Maraboğlu, Zahide Meryem Akkaya, Feyza Demirel ve Sevdenur Akdere*’ye teşekkürlerimizi sunarız.

Ahsen Nur Katırcıoğlu

İçindekiler

• Editörden	3
• Doğu Türkistan Kültür ve Edebiyatının Muhafaza ve Propaganda Yolları.....	7
• Uygur Kültüründe Bayramlar ve Törenler	12
• Asimile Edilmeye Çalışılan Doğu Türkistan Kültürü	15
• Doğu Türkistan Bölge Masası Röportaj Raporu	20
• Esir Doğu Türkistan İçin (İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları)	32
• Doğu Türkistanda Yaşamış Olan Devletler	39
• 1755-1949 Yılları Arasındaki Doğu Türkistan Bağımsızlık Mücadeleleri	50
• Çin' in Doğu Türkistan'daki Hak İddiası	54
• Bir Kuşak Bir Yol: Mâzisi, Âtisi ve Doğu Türkistana Etkisi	59
• Osman Batur	65
• Çin'in Doğu Türkistan'a Yönelik Politikaları Karşısında Batılı Devletlerin Tutumu	81
• Çin'in Hegemonya Düzeninde Müslümanların ve Türk Dünyasının Doğu Türkistan Soykırımına Karşı Tutumu.....	89
• Rusya - Çin Politikaları ve İlişkileri	99
• Doğu Türkistanlı Göçmenlerin Türkiye'deki Hukuki Statüsü	102
• Toplama Kampları Nedir?	108

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGE MASASI

- Doğu Türkistan'daki Toplama Kamplarının Dünya ve Türkiye Basınındaki Yeri 115
- Sızan Çin Polis Belgelerinin Mahiyeti ve Uluslararası Kamuoyundaki Karşılığı 125
- 48 İşaret 129
- Dine Karşı Zorbalığın İki Benzer Görüntüsü: Barın ve Gulca Katliamları 135
- Doğu Türkistan Bağımsızlık Mücadelelerinin Öncü İsimleri 139
- Kavram Köşesi 144
- **Teşekkür** 149

Doğu Türkistan Kültür ve Edebiyatının Muhafaza ve Propoganda Yolları

Barış Kurt

barisskurt@gmail.com

Bir dil, millî aksiyon ve tecrübeyi bünyesinde barındıran başlı başına zengin bir tarih belgesidir. Milletlerin bulunduğu coğrafyalar, etkileşime geçtiği öteki milletlerle sosyal, kültürel, ekonomik ve siyâsî hayatı biçimlendirir. Dil de bunlardan ayrı bir husus değildir. Türk dili de tarihî seyrî boyunca çeşitli dillerle etkileşim hâlinde olmuş, çok geniş bir coğrafyaya yayılan Türk milletinin unsurları da kendi aralarında bu etkileşimden faydalanmışlardır. Hususen konumuz olan Doğu Türkistan Türklerinin kullanmış olduğu dil ve alfabe de bilhassa İslâmiyet'in kabulüyle hemen hemen bugünkü haline gelmiştir. Nitekim Doğu Türkistan'ın kadim ilim, kültür ve medeniyet şehirlerinden Kaşgar'ın dünyaca tanınan âlimi Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lugâti't Türk adlı kitabı da Türk kültür ve medeniyetini öğrenmek isteyenler için bitmez tükenmez bir hazine durumundadır. Şüphesiz gelecek nesiller, dil üzerinde yapılan tahribatları ancak geçmişteki eserleri okuyarak, onları anlamlandırmaya çalışarak görebilirler. Üzerinde ehemmiyetle durmak gereken bir husus da şudur; bir dil, dışarıdan müdahalelere asla terk edilmemeli ve yapılacak olası hamleler mutlaka önlenmelidir. Ancak Doğu Türkistan özelinde yazılı edebiyat ve kültür bağlamında bu pek de mümkün gözükmemektedir. Çünkü yaklaşık iki asırdan beridir Doğu Türkistan topraklarını işgal eden Çinliler, yalnızca insan soykırımıyla yetinmemiş, aynı zamanda dil ve kültür soykırımı da yapmışlardır ve yapmaya da devam etmektedirler. Bunun sebebini ise Seyyid Ahmet Arvâsî'nin şu cümleleri açıklar niteliktedir: *"Bir dil, meydana getirdiği kitaplığı ile ayakta durur. Kitaplığından koparılmış bir dil, kökünden kopmuş veya koparılmış bir çiçek gibi solmaya mahkûmdur. Yahut yabancı kitaplıkların*

esaretine ve boyunduruğuna girmek zorundadır.”¹ Peki bu hususta neler yapılabilir, bu müdahaleler nasıl en aza indirilebilir; bunu konuşmak gerekir.

Edebiyat ve kültür, her ne kadar somut kavramlar üzerinden varlığını sürdüreregelse de yalnızca yazı üzerinden devamlılık sağlamak güçtür. Bunun bizim için en güzel örneği, Kur’an-ı Kerim’in Cebrail aleyhisselam vasıtasıyla ümmî bir zât olan iki cihan serveri Efendimize ﷺ vahiy yoluyla gönderilmesi olabilir. Öyle ki Hakk Teâlâ, okuma yazma bilmeyen elçisine **“Okul!”**² emriyle seslenmiştir. O şanlı Nebî’nin dostlarına vahiy aktarımı da söz ile olmuştur. Okumanın yalnızca somut bir mesel olmadığını bu örnekle açıklayabiliriz. Aktarım ise sadece söz ile etkili olmayabilir. Salavat-ı şerife’yi dümdüz bir yazı gibi okumakla İtrî’nin bestesiyle okumak arasında muhakkak bir etki farkı vardır. Anlaşılabilmesi açısından Doğu Türkistan’ın meşhur şairlerinden merhum Abdurehim Ötkür’le misallendireceğim.

Abdurehim Ötkür, Doğu Türkistan Türkleri arasında çokça bilinen ve tanınan edebiyatçılardan biridir. Romanları ve şiirleri, Uygur Türkleri’nin acısını ve hislerini yansıtmaktadır. Ülkemizde ise onun adını bir şarkı vesilesiyle duyabildik ve Abdurehim Ötkür’ü öyle tanıyabildik. Bu şarkı, bundan birkaç sene önce sosyal paylaşım sitelerinde en çok izlenen ve dinlenenlerden biri olan: “Kar-

şılaşınca.” Hatırlanacağı üzere Abdurehim Heyit’in seslendirdiği bu Uygur türküsü, klibiyle birlikte ana haberlere dahi çıkmış, milyonlarca izlenme almıştı. Hatta bu şarkıyı söyleyen, besteleyen, Ötkür’ün adaşı olan Abdurehim Heyit, Türkiye’ye getirilmiş ve Gazi Üniversitesi’nde bir konser de vermişti. Fakat konserinde -en azından benim için- üzüntü duyduğum bir hadise meydana gelmişti. Birçoklarımızın en azından melodisine aşına olduğu “Leylim Ley” türküsü, Abdurehim Heyit tarafından seslendirilmişti. “Leylim Ley”, bir komünist olan Sebahattin Ali tarafından yazılan bir şiirdir. Yine kendisini “sosyal demokrat” olarak niteleyen Zülfü Livaneli tarafından bestelenmiştir. Türkiye’de milliyetçi-mukaddesatçı kişi ve grupların bu meselelerde ne düşündüğü hepimizin mâlûmudur. Zira milliyetçilerin etkin olduğu Gazi Üniversitesi’nde bu türküyü başka birisinin seslendirmesi neredeyse imkansızdır. Fakat Abdurehim Heyit, Türkiye türkülerinden bunu öğrenmiş ve konserinde belki de en güzel çaldığı türkü bu olmuştu.

1 Türk İslâm Ülküsü, Seyyid Ahmet Arvâsî, Burak Yayınevi, s. 379, 1993, İstanbul.

2 Alâk, 1.

Şimdi burada iki mesele ortaya çıkıyor. Birincisi; davasını omuzladığımız kişilerin Abdurrahim Karakoç, Necip Fazıl, Dilaver Cebeci, Ömer Lütfi Mete gibi isimlerin şiirlerinden bîhaber olmaları. Bu, çok acı verici. Abdurrahim Karakoç'un en bilinen şiiri "Mihriban" şiirinin dahi bestelenmesi yine bizim dünya görüşümüzle uzaktan yakından alakası olmayan bir kimse tarafından gerçekleştiriliyor. Necip Fazıl, şayet geçmişinde "Şairler Sultanı" unvanı almasa ve ardından "Hakikat"e ermese onun da şiirlerinin pek bilineceğini zannetmiyorum. Dilaver Cebeci'nin "Türkiyem" şiiri, Ömer Lütfi Mete'nin ise Deli Yürek ve Kurtlar Vadisi senaristliği olmasa onun da pek kıymetinin anlaşılacağını düşünmüyorum. Yani yine ülkemiz sınırları içerisinde derdimizi anlatamıyoruz; anlatmaya çalışırken "karşı" taraftan beslenmek durumunda kalıyoruz. Keşke Abdurehim Heyit, çoğu Türkistan'dayken "Leylim Ley" türküsünü değil de Karakoç'un yazdığı, Hasan Sağındık'ın müziğini yaptığı "İncitme" yi duysa ve burada okusaydı. Ama suçlu olan Heyit değil biziz maalesef. İkinci mesele ise "bilmemek". Kendi değerlerimizi, kutsallarımızı yeteri kadar, gerektiği kadar bilmiyoruz. İnsan, bilmediğine ne sahip çıkabilir ne de onun sancaktarlığını yapabilir. Üstünkörü, sadece sloganlara bağlı kalarak propaganda yapmak da mümkün değildir. Ne "karşı"yı ne "bu tarafı" biliyoruz. En çok istediğim şeylerden birisi, fikir adamlarımızın eserlerinin Uygurca'ya veya Çince'ye çevrilerek Doğu Türkistan topraklarında -her ne kadar zor olsa da- okunmasıdır. Nasıl biz evlatlarımıza İstiklal Marşı'nı, Sakarya Türküsü'nü, Gülce'yi, Sitare'yi okutup öğretiyorsak bir Uygur çocuğuyla, genciyle de müşterek hisler beslememizin, ortak ülküyle hareket etmemizin vesilesi böyle olacaktır. Hem üzüntü duyduğum bir hususu dile getirmek hem de örneklendirmek istedim. Şimdi Abdurehim Heyit üzerinden Doğu Türkistan meselesini irdelemeye devam edelim.

Bir Doğu Türkistan Türk'ünün Doğu Türkistan'dan kalkıp Türkiye'ye gelmesi, başlı başına bir olaydı. Ama Çin hükümeti, buna mecbur kalmıştı veya o sinisi politikalarından birini uygulamıştı. Her ne sebeple olursa olsun Abdurehim Heyit'i Türkiye'de sanatını icra ederken görmek hepsinden daha mühimdi. Ardından Heyit, Doğu Türkistan'a tekrar dönmek zorunda kaldı. Hakkında öldüğü yönünde haberler çıkınca Çin hükümeti, Heyit'in olduğu bir video yayınlamak zorunda kalmıştı. Heyit ölmemişti ancak yüzünden, konuşmasından, duruşundan anlaşılacağı üzere Hitler'in kamplarını aratmayan o zalim toplama kamplarından birine atılmış ve işkence görmüştü. Şimdi ise âkibeti nedir bilinmiyor ve ardından soranı da maalesef yok.

Nihayetinde Doğu Türkistan'da vesair mazlum coğrafyalarda dili, kültürü, edebiyatı, sanatı korumak için sinema, belgesel, müzik, spor gibi alanları bir propaganda aracı hâline getirmek gerekmektedir. Abdurehim Heyit örneğinde de olduğu üzere şayet Doğu Türkistan'la alakalı hislere, duygulara ve zihinlere dokunacak çalışmalar olursa karşılığını bulacaktır. Yüzlerce protesto gösterisi, bir sinema filmi kadar etki etmez. Binlerce kişilik bir miting yapmaktansa bir şarkı yazıp bestelemek daha etkili olur. Bu, acıdan nemalanmak değil aksine acıyı anlatmak ve hatta anlatmaktan ziyade içinde yaşatmak olacaktır.

Örneğin Mısırlı bir yazar olan Necip el-Kıylânî'nin Hac'da tanıştığı Doğu Türkistanlı Mustafa Hazret'in hayat hikayesini kalame aldığı "Türkistan Geceleri" romanı, Doğu Türkistan'da dün ve bugün yaşanan olaylara ışık tutması açısından önemlidir. Fakat bu bir roman olarak kalmamalı; ya uzun metraj bir film ya da günümüzde dijital platformlarda yayınlanan diziler gibi sekiz bölümlük bir mini dizi hâline getirilmelidir. Konumuz olan "Muhafaza ve propaganda"nın belki de rasyonel olarak en önemli kısmı ise burada devreye girer. Savaşlar, teknik ekipmanların yanı sıra iman ve yürekle de yapılır. Fakat günümüz dünyasında bir sakız reklamına dahi milyonlarca lira para harcanırken Doğu Türkistan davasını anlatan "profesyonel" bir kısa filmin dahi olmaması, hem Doğu Türkistanlı zenginleri hem de Doğu Türkistan davasına gönül verdiğini söyleyen Türkiye ve dünya-daki zenginleri düşündürmelidir. Şayet buna destek çıkacak birileri olursa eminim ki hayli mesafe kat edilebilecektir.

15 yaşından itibaren yaklaşık 14 senedir Doğu Türkistan davasının her sahasında (eylem, miting, gösteri, tebliğ, konferans, kitap vb.) olan biri olarak ve son birkaç yıldır senaryo, roman yazarı bir kardeşiniz, abiniz, dostunuz olarak kanaatlerim bunlardır. Doğu Türkistan Bölge Masası'nın faaliyetlerinin de bu minvalde namlusunu yöneltmesi en büyük arzum olacaktır.

Eskilerin deyimiyle;

"Huda Bizbilen!"

İli Deryasığa

*Karlıklardin kelgen ey derya,
Bağışligum kelidu seni.
Erkiletküm kelidi seni,
Sende haman könlüm yetkini.*

*Ene kirkak ! oglum ikkimiz,
Teverük dep taşlar terimiz.
Seginganda Ürümçimizde,
Göher kilip közge sürimiz.*

*Ene dostum! tokaylar ara,
Başlap çıktı aldimda örkeş.
Üzüp kettim, oynidi yürek,
(Asta-asta çüşüp keldi keç).*

*Gah hökirigen, gahi gükirigen,
Sadalirin kaldı kulakta.
Mukam bolup tuyulidu u,
Antap yatsam ölgünimde ta!*

İli Nehrine

*Karlık dağlardan gelen ey derya,
Sarılasm geliyor sana.
Öpücükler kondursam sana,
Gönlüm yüzer sende daima.*

*İşte kıyı ! Oğlum ikimiz,
Taş topladık kutsal diye.
Urumçı'de özlersek eğer,
Gözümüze sürteriz diye.*

*İşte dostum! Ormandan nehir,
Çıkıp uzandı önümüzde, baksam.
Sevincimden oynadı yürek..
Yavaş yavaş karardı akşam.*

*Gürül gürül akan suyun,
Sedaları kaldı kulakta.
Makam gibi gelir bana o,
Öldüğümde duysam mezarda*

BOĞDA ABDULLAH

Uygur Kültüründe Bayramlar ve Törenler

Ravzanur Balaban

İbn Haldun Üniversitesi, Sosyoloji
ravzanur.balaban@stu.ihu.edu.tr

Tarih boyunca insanlar kendileri için özel olan değerlerini korumak ve aktarmak istemiştir. Bu değerleri aktarmanın en güzel yollarından biri ise törenler ve bayramlardır. Bayramlar ve törenler: birlik olmayı, muhabbeti, güzelliği ve sevinci ifade eder. Uygur kültüründe bunun en güzel örnekleri görülmektedir. Uygur Türklerinin zulüm altında olması sevinçli günlerin buruk yaşanmasına neden olsa da bu özel günler değerini yitirmemiştir. Çeşitliliğiyle hayran bırakan ve bütün kültürlerle esin kaynağı olabilecek nitelikte olan uygur törenleri genel olarak “meşrep” olarak adlandırılır. Ziyafet, keyif meclisi ve şölen anlamlarına gelen meşrep, içeriğiyle toplumlara örnek teşkil etmektedir. Müzik, dans, oyunlar ve yeme-içme gibi eğlence unsurlarının yanı sıra toplumun sosyalleşmesi adına yapılmış önemli etkinliklerdir. Uygur Türklerinin İslamiyet’i kabulünden sonra ise “Ramazan” ve “Kurban” Bayramı ön plana çıkmaktadır. Bu bayramlarda ziyaretler, sofra geleneği ve Uygur Türklerinin kültürel kimlikleriyle harmanlanmış etkinlikleri görülmektedir.

“birliktelik ve sosyal dayanışma”

Uygur kültürünün vazgeçilmezlerinden olan meşrep geleneğinde eğlence ile birlikte eğitim ve toplumsal dayanışmayla bireylerin sosyalleşmesi amaçlanmıştır. Uygur Türklerinde bir çok meşrep türleri vardır. Bunlar bölgeye, katılımcıların cinsiyetine, mevsimlere ve düzenleyen kişilere göre farklı adlar almaktadır. Örneğin, Kumul ilinde gerçekleştirilen meşreplere “kök meşrebi”, kadınların kendi aralarında gerçekleştirdiği meşreplere “beravet meşrepleri”, Kaşgar ilinde aynı meslek sahibi olan kişilerin düzenlediği

meşreplere “mevsim meşrepleri” denilir. Uygur meşreplerinde belirli kurallar vardır ve oyunlar disiplinli bir şekilde uygulanan bu kurallara göre tertiplenir. Oyunlarda kişilerin oyunu yönetme, ikramları düzenleme, hukuki kuralların uygulanması ve güvenliğin sağlanması gibi belirli görevleri bulunur ve görevlendirilen bireylerin ahlaki yönünün gelişmesi amaçlanmıştır. Toplum içindeki görgü ve kuralların, eğlence yoluyla bireye kazandırılarak uyum içinde sosyalleşmesi, birliktelik oluşturmak için oldukça önemlidir. Buna bağlı olarak meşrepler sosyal etkinlik olarak değerlendirilir.

“gönüllere şenlik dini bayramlar”

Uygur Türkleri İslamiyet’i kabul ettikten sonra dini bayramlar büyük bir önem taşımıştır. Allah’tan gelen ikram olarak kabul edilen Kurban ve Ramazan Bayramı’nı Uygur Türkleri, kendi kültürlerinin örf ve adetlerinden güzellikler katarak kutlamışlardır. Özellikle Kurban Bayramı bu konuda karakteristik bir yapıya sahiptir. Bu yüzden zamanla Uygur Türkleri için milli bayram olarak kabul edilmiştir.

Uygur Türkleri bayram yaklaşmadan büyük hazırlıklar yaparlar. Evler ve sokaklar temizlenir, güzel elbiseler giyilir. Misafirlere ikram etmek için herkes imkanı ölçüsünde çeşitli sofralar hazırlar. Bayram günü geldiğinde erkekler tekbir eşliğinde camiye giderler. Cemaat namazından sonra herkes karşılıklı el sıkışarak bayramlaşır. Büyüklerden başlayarak bayram ziyareti yapılır ve hal hatır sorulur. Uzakta olsa bile bütün aile fertleri teker teker ziyaret edilir. Bu ziyaretler bağları güçlendirmek için büyük bir fırsattır. Kabir ziyaretlerine de büyük önem verilir. Ailecek ölen yakının mezarına giderler. Mezar temizlenip çiçekler sulandıktan sonra hayırlı dualarla kabirden ayrılırlar. Uygur Türklerida Kurban Bayramı’nı farklı yapan unsur kutlamalarıdır. Öncelikle meydanda toplanarak “samah dansı” icra edilir. Ardından çeşitli oyunlar oynanır. Küskünler mutlaka barıştırılır. Kesilen kurbanlar dul kadınlarla, yetim ve öksüzlerle paylaşılır. Bayram ziyaretlerinde misafirler büyük bir özenle karşılanır. Ev sahibi gelen misafire kendi

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGE MASASI

eliyle su döker ve yer sofrasına buyur eder. Uygur kültüründe yemek şifa kaynağı olarak görüldüğü için büyük bir sofra geleneği vardır. Çeşitli yemeklerle sofralar donatılır ve günlerce serili durur.

Uygur kültüründe dayanışma ve özgün bir toplum olabilmek özelliği bireyselleşen günümüz toplumları için büyük bir örnek teşkil etmektedir. Meşrepler toplumsal öğretileri oyunlarla sembolleştirir ve her bireye ahlaki dersler verir. Bunun yanında toplum olmanın keskin kuralları olduğu ve bu kurallara uymanın her bir bireyin toplumda barış içinde var olabilmesi için ne kadar gerekli olduğunu bize öğretir. Müzik ve danslarla herkesin severek var olabileceği bir ortam fırsatı sunulmuş olur. Küçüklükten itibaren bu atmosferde bulunan çocuklar doğal olarak değerlerini bünyesinde bulundurmuş olur. Dini bayramlar da aynı mesajı vermektedir. İnanç değerlerinin bir insan için çok önemli olduğuna inanan Uygur Türkleri bayramın güzelliğinin yayılmasına ve herkesle paylaşılmasına maddi ve manevi özen göstermektedir.

SCAN ME

<https://youtu.be/PQMZWLOGPG0>

Kaynakça

Öger, A. (2013). Uygur Türklerinde törenler ve bayramlar. Grafiker yayınları.

SCAN ME

https://youtu.be/jst3g_N1KFk

Asimile Edilmeye Çalışılan Doğu Türkistan Kültürü

Zahide Meryem Akkaya

Hacettepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

“Kültür bir milletin yaşadıklarından sonra ortak hafızada kalan kısmıdır.”

der bir düşünür. Yani kültür varoluşsal hafızadır. Kültür mayadır bir sonraki neslin oluşmasına yarayan. Eğer maya yok olursa toplum sadece yaşadığı dönem kadar yaşar, sonraki nesle

taşamaz. “Asırlık nefes” yok edilmiş olunur. Yerine ise sadece anlık nefes kalır. En sonunda ciğerler küçülür, ve artık alınan nefes bir millete yetmeye başlar. Yeterli oksijeni alamayan millet yosunlaşmaya mahkum olur. Geçmişin birikimi bozulursa içeriden bir çürüme yayılır etrafa. Tekamül gerçekleşmeden küf tutar yapılmak istenen her şey. Çünkü öz yoktur ve kim olduğunuz meçhullaştıkça nereye gittiğinizin bir önemi kalmaz. İnsan, nereden geldiğinin ve nereye gittiğinin bilgisine sahip olduğu kadar anlamlıdır. Kültür bir milletin aynı zamanda ilerleyeceği zeminin basamağını oluşturur. Zemin olmadan bir adım bile atılamaz ileriye, geleceğe. Nihayetinde yaşamak ve geleceğe yürüyebilmek için başka bir zemine tutunmaya muhtaç olunur.

Kültürün en korunaklı aktarım biçimi ise edebiyattır. Bir milletin kendisi; kimliği, varlığı, edebiyatı ile vücut bulur. Edebiyat ise sözdür, dildir. Dil olmadan edebiyat da olmaz. Dil edebiyatı, edebiyat da dili yaşatır. Bu nedenle Kültür, edebiyatın kabzasında beslenir, büyür ve olgunlaşır. Aynı zamanda **edebiyat bir milletin aynasıdır**. Geçmişle ve geleceğiyle milletin kendisini görebilmesini ve gözlemleyebilmesini sağlar.

Bir millette bu iki unsurun; dilin ve edebiyatın yaşatılması hayatidir. **Soykırım tam anlamıyla amacına milyonlarca cana kıyılınca değil, o milletin**

“

Edebiyat Bir
Milletin Aynasıdır.

”

sahip olduğu hafıza silinince, asırlar boyu biriktirdiği bütün maddi ve manevi unsurları barındıran kültür yok edilince, dilin kendini var etme şekli olan edebiyatı kayıtlardan sildirince ulaşır. Bir bitkiyi susuz bırakırsanız solar. Ancak toprakta sakladığı gücüyle yaşamaya devam eder. Ede-mese bile köklerinde suyu bulunca tekrar yeşerebilmek için tomurcuk barındırır. Fakat toprağından alıkoyarsanız yaşama tutunabilmek için sahip olması gereken tüm direncini kaybeder. Tekrar yeşereceğine dair bir umut kırıntısı bile (dahi) bulunamaz. Sömürgeye karşı direnci engellemek bilinç ışığını yok ederek olur. Yönetebilmek ise özüne yabancılaştırarak...

Uygur Türklerine uygulanan en şiddetli zulümlerden biri de kardeş aile adı altında eve bir Çinli erkek yerleştirilerek aile yapısının tamamen bozulmak istenciyle sahip olunan inancın yaşanamaması, bütün mahremiyetin kaldırılarak aile yapısının işgal edilmesidir. Bu işgal bir zihin işgalidir. Kültürün yıkılmasıdır. Çin, Uygur kimliğini yok etme amacına aileye zarar vererek başlamaktadır. Önce toplumdan aileyi siler. Çünkü kültür, edebiyat, bilinç ailede yaşam formu kazanır. Aile ortadan kalkınca o milletin değerlerini koruyacak yapı taşı da kalmaz. Dolayısıyla Uygur Türklerinin kültürlerini yok olmaktan korumalarının başlıca esaslarından biri toplumun mihenk taşı olan aileyi korumaktır.

Kültürün devamlılığı aynı zamanda taklitçi zihniyetten kaçınarak mümkün hale gelir. Bunu da değer bilme olarak nitelendirebiliriz. Değer farkındalığı kendi yaşam modelini küçümsememek başka yaşam modellerini de yüceltmemekten geçer. Kültür ve edebiyatın muhafazası toplumun muhafazasıdır aynı zamanda. Muhafaza etmek, uygar olma hayaliyle, medeniyet getirdiği inancıyla bir ülkenin değerlerinin sömürülmesine karşı uyumamaktır.

Kültür toplumun inancında, sahip olduğu dinde saklıdır. Toplumun dinini yıkmak, kolay yoldan hem edebiyatı hem de kültürü yıkmaktır denilebilir. Kitlesel beyin yıkama ancak dini parçalamakla olur. Halihazırda Çin'in uyguladığı zulümde inancın yani dinin yaşanması yasaklanarak tutunacak en güçlü kök kurutulur. İnancı korumak, yaşayabilmek ve yaşatabilmek kültürün yok olmasının aslı unsurudur.

Edebiyatı korumanın en etkili yolu ise dil aracılığıyla onu kullanmaktır. Yani ilk koşulu dili korumaktır. Dilin korunması tamamen yabancı kelimelerden arındırılması değildir, dilin benliğini kaybetmemesidir.

Kültür ve edebiyat zamanın teknolojisi ile uygun yeni eserler oluşturulurken daha önce oluşmuş eserler de kayıt altına alınmalıdır ki sonraki nesle aktarılabilsin çünkü devamlılık ancak aktarımla olur. Görselde film, tiyatro, belgesel imkanları kullanılarak yaşatılmalı, yazın dünyasında da eserler verilerek kalıcılaştırılmalıdır.

Genç nesli kendi kültürüyle donatmak da toplumun geleceğini ve devamlılığını garanti altına almaktır. Bu anlamda maddi manevi değerlerine sahip çıkmayı bilen donanımlı bir genç yetiştirilmelidir.

Gençlik çağı bir çocuğun ailesinde gördüğü, tanıştığı ve yetiştirildiği kültür ve değerler ile dışarıda yeni sosyal çevrelerinde gördüğü kültür ve değerlerin; benliğinde, ruhunda çatışmaya başladığı fırtınalı bir hayat evresidir.

Bir genç, bu sancılı dönemi nasıl atlatabilecektir?

Bu çetin içsel savaşta, bir genç ne kadar öz kültür ve değerlerinden kopmadan bir çıkış yolu ararsa; o derece kıymetli bir şahsiyet ve rol sahibi olarak içsel varoluş savaşını kazanacak, hayatını kendi belirlediği yeni kimliği ile başarıyla sürdürecektir. Kimlik savaşını öz kültür ve değerlerinden kopmadan kazanan bir genç hem kendi kültürüne hem de ait olduğu topluma ve tüm insanlığa faydalı biri olarak dünyada yerini alacaktır. Çünkü gençler

“

Soykırım tam anlamıyla amacına milyonlarca cana kıyılınca değil, o milletin sahip olduğu hafıza silinince, asırlar boyu biriktirdiği bütün maddi ve manevi unsurları barındıran kültür yok edilince, dilin kendini var etme şekli olan edebiyatı kayıtlardan sildirince ulaşır.

”

bir kültürü ileriki zamanlara yani kendinden sonraki nesillere iletecek olan ana taşıyıcılar, milli örf, anane ve töre ağacının gövdesinde yeni filizlenen dallar ve bu ağacın hayatietini sürdürmesi için açan yapraklar gibidir. Ve nihayetinde her genç kendi kültürü ile yaşayıp, yaşlanıp sonunda kuru bir yaprak gibi o ana ağacın köklerini besleyecek bir zenginliğe; bilgeliğe erişip ağacın gölgesinde gömülüp son görevini yapmalıdır.

Fakat zamanı gelmeden kopan her yaprak ile nasıl ki ağaç bir parçasını, ona güç sağlayan bir değerini kaybediyorsa; bağrında yeşertip geleceğe uzattığı dalını, umudunu yitiriyorsa; kendi öz kültüründen kopan bir genç de, tıpkı o erkenden kopan yeşil dal ve yaprak gibi çabucak kuruyup yok olacak; ne kendi kimliğine, ne de onun varlık sebebi olan ana gövdeye ve köklerine faydası olacaktır. Erkenden dalından koparılan yaprak gibi, gençler de aidiyetsizlik ve kimlik buhranları içinde huzuru bulamadan, erkenden acımasız ekosistemin içinde çürüyene yosuna dönüşecektir.

Son olarak bir de Doğu Türkistan'da zulüm altında yaşayan gençlerden kurtulabilenlerin ise gittikleri ülkelerde mümkün olduğu kadar kültürlerine bağlılıklarının çok büyük önemi olduğu düşüncesindeyim. Kültürlerinden kopmadan yeni yerleşim yerlerinde kimliklerinin bilincinde olarak çok çalışmalı ve adeta münevver olarak adlandırılan kesimin içinde olmalıdırlar. Her zaman alanlarında mütehassıs olarak aranılan kişi olmaları, geldikleri konumlarda niçin çalıştıklarını unutmamaları ve benliklerinin; sahip oldukları tarihleri ve kültürleriyle donanım kazanacağını farkında olmaları gerekir. Yani gençlere bu noktada düşen nihai görev çok çalışmak, çok okumak, çok farkında olmak, cesurca sahip oldukları kültürleri önce ailelerinde sonra da çevrelerinde yeşerterek başkalarına tanıtmak ve kendi kültür topraklarında boy veren ulu çınarlarının tarihe gömülmesine engel olan bir duruşa sahip olmaktır.

Doğu Türkistan kültürünün acımasızca yok edilmeye çalışıldığı bu zor zamanda bu yöremize ait kültürümüz ancak, “yok edici zulmün şiddetinden çok daha güçlü bir koruyucu gayret” gösterilerek korunabilir.

Bu gayreti nasıl somutlaştırabiliriz?

Uygur Türk'ü yazarların, ozanların, şairlerin, devlet adamlarının, bilim adamlarının, sanatçıların biyografileri ve eserleri yazılıp ölümsüzleştirilmelidir. Hayata canlılık katan ezgilerin, deyişlerin, atasözlerinin, kıssadan hisselerin, hikayelerin, masalların, şarkıların, ağıtların, duaların, ilenmelerin (bedduaların), deyimlerin, destanların, ve daha nice sözlü kültür önce yazılı kayda sonra görsel kayda geçirilmelidir.

Hayatın akışını içinde her biri bir sahne olan; Çocuklukta, gençlikte, yaşlılıkta oynanan oyunların, her birinin bir dönüşümü ifade eden; doğum, beşik, kız isteme, kız alma, düğün, ölüm, taziye merasimlerinin yazılı ve görsel araçlarla kayıt altına alınması gibi;

Doğum anından başlayarak bireylerin üstlendiği tüm rollerin yanı; anne baba, çocuk, kardeş, abla, abi, dede, nine, amca, hala, dayı, teyze ilişkileri, gelin-kaynana, damat-kayınpeder, kısaca toplumun tamamına ait unvanlar ile bu unvanlara ait görev ve sorumluluklarının kayıt altına alınması gibi;

Toplumu oluşturan tüm fertlerin bebeklikten başlayarak kız ve erkek için ayrı ayrı çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemleriyle ilgili yaşamlardan örnekler ile erkek ve kadınların yaşamlarının her önemli evresiyle ilgili dönüşümlerin, konumların, kuralların, kabullerin yansıtıldığı sinema filmlerinin yapılması, tiyatro oyunlarının yazılması, dizi filmlerin çekilmesi, çizgi filmlerin üretilmesi ile birlikte alelade günlük hayatların video kayıtlarının alınması gibi;

Tüm bu görsel ve yazılı kayıt ve arşivlerin oluşturulması, Doğu Türkistan kültürünün korunması için atılacak en önemli adım olacaktır...

Ama kültürün en iyi korunması, O'nun yaşanmasıdır.

Yaşayan büyür, gelişir hayata tutunur; yaşamayan ölür arşivlere gömülür.

Bizlerin de büyük Türkistan'ın Türkiye'de yaşayan bir ferdi, "bu görevin" doğal bir sorumlusu olarak, bu yolda yapılacak tüm çalışmalara (dergi, gazete, radyo, tv yayınları) ve bu çalışmaları yapacak kurumlara (dernek, vakıf, stk v.b.), ve bütün bu çalışmaları yürütecek "Öncü Erler'e elimizden geldiğince destek vermemiz kardeşlik borcumuzdur.

“

Yaşayan büyür,
gelişir hayata
tutunur; yaşamayan
ölür arşivlere
gömülür.

”

Doğu Türkistan Bölge Masası Röportaj Raporu

Hande Yavuz

İbn Haldun Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri, İslâm Hukuku Yüksek Lisans
hande.yavuz@ibnhaldun.edu.tr

Ben acımı ve kederimi ancak Allah’a arz ediyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah’tan gelen bilgiyle biliyorum. (12/86)

Selâmün aleyküm demenin yasak olduğu diyarlarda bir gün yüksek sesle selâmün aleyküm diyebilmek umuduyla: **SELAMÜN ALEYKÜM.**

Bizler Çin’in Doğu Türkistan’da gerçekleştirdiği zulmü duyurmak ve sizlerle bu derdimizi paylaşmak ve her yerde yüksek sesle “Doğu Türkistan’da bir soykırım var.” demek üzere bir yola çıktık. Hem maddî hem manevî olarak zengin kaynaklara sahip olan fakat asıl sebebin Müslüman olmalarını oluşturduğu Doğu Türkistan’da senelerdir süren bir soykırım ve sayısız zulme maruz kalan milyonlarca insan var. Kendilerine hiçbir mahremiyet alanı bırakılmayan Doğu Türkistan halkı bu şartlar altında bile direnmeye devam ediyor. Bir büyüğüm şöyle derdi: “Bu âdetullahtır. Hak ile batılın savaşı kıyamete kadar devam edecektir.” Gerçekten de öyle. Tarihin her döneminde bunu temâşâ etmek mümkün. Zira Doğu Türkistan’ın Milli Bağımsızlık mücadelesi Çinlilerin Doğu Türkistan’ı ilk defa işgal ettiği 1758 yılından itibaren başladı. Doğu Türkistan o günden bugüne maruz kaldığı onca şeye rağmen hala direniyor. Dinine, diline ve kültürüne sahip çıkmak, kimliğini korumak için yıllardır pes etmeden mücadelesini sürdürüyor.

Mükerrem Nur bu mücadeleciler ruhlarından dünyaya açmış bir çiçek. Kendisi 22 Ocak 2001 yılında ailesinin yaptığı hac yolculuğunda Mekke-i Mükerremede doğmuştur. Henüz daha 4 yaşındayken hafızlığa başlamış ve ülkenin maruz kaldığı durumlardan ötürü aldığı eğitimin şartlarında 10 yaşında hafızlığını ülkesinde tamamlamıştır. Hafize bir kız olarak liseyi Urumqi’de bitirdikten sonra 2016 yılında bir yandan zaten küçüklükten itibaren âşinâ olduğu

Türkçeyi öğrenirken diğer yandan üniversiteye hazırlanarak Türkiye’de İbn Haldun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’ni kazanmıştır. Aynı zamanda Medya ve İletişim Bölümü ile de yan dal yapmıştır. 2023 yılı itibari ile İbn Haldun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’ni başarıyla bitirmiştir. Haliha-zırda Uygurca, Türkçe, Arapça, İngilizce ve Çince bilen Mükerrerem şu anda Almanca öğrenmektedir. Tüm bunlarla birlikte Mükerrerem yurtdışında bu-lunan Uygur öğrencilere çevrimiçi okul olarak 20 Ağustos 2021’den itiba-ren kurulan Tevfik Online School’un da kurucu üyelerinden birisidir. Bu-nun yanı sıra Mükerrerem farklı öğrenci gruplarına Kur’an-ı Kerim, Tecvit ve İngilizce dersleri veriyor.

22 yıla nice mücadele, emek ve ilim sığdırması hasebiyle tüm insanlığa bir örnek teşkil edebilecek bir hayat yaşayan Mükerrerem elbette bizim röpor-taj yapmak için başvurabileceğimiz en nadide örneklerden bir tanesiydi. O nedenle teklifimizi kabul etmesi bizi oldukça sevindirdi. Yüksek Lisansını Manevi Danışmanlık bölümünde yapmak isteyen Mükerrerem bu hayalinin sebeplerini şöyle açıklıyor:

“Çok yara aldım ve çok yaralı gördüm bu nedenle en büyük hayalim nerede kim olursam olayım insanların yaralarını sarabilecek bir konumda olmak. Özellikle de maddî ve manevî anlamda çok yıpranan milletime hizmet vermek bu alanda onların dertlerine, aldığım eğitimler doğrultusunda devâ bulmak.”

Bir yandan kendisini diğer yandan dini ve kültürünü ihya etmeye çalış-ması ise onu özel kılan en temel noktalardır. Biz inanıyoruz ki birçok Mü-kerremeler var ve olmaya devam edecek. Allah her birimizi bu zulmün or-tadan kalkmasına vesile kılsın.

1. Selâmün aleyküm Mükerrerem öncelikle röportaj teklifimizi kabul et-tiğin için çok teşekkür ederim. Nasılsın?

Elhamdülillah, iyiyim. Sen nasılsın? Asıl ben böyle bir fikir ile yola çıktı-ğınız için teşekkür ederim.

2. Elhamdülillah ben de iyiyim. Allah iyiliğini afiyetli bir şekilde daim eylesin. Öncelikle bize biraz kendinden, hayat hikayenden bahsedebi-lir misin?

Benim adım Mükerrerem Nur. 2001 yılında Suudi Arabistan’ın Mekke şeh-rinde dünyaya geldim. Kendimce biraz ilginç bir hikâyem var. Hikâyemin

ilginçliği doğumumla başlıyor. Annem ara sıra onu sinirlendirdiğim zaman bana “sekiz çocuk doğurdum, hiçbirinde senin kadar zorlanmadım.” der ve hac döneminde hamile haliyle neler yaşadığını ve o zorlu süreçte daha henüz karnındayken ona neler yaşattığımı kaşlarını tatlıca çatarak anlatır. Hikâyemin en meşakkatli ve unutulmaz kısmı 4 yaşında yatılı Kur’an kursuna gitmemle başlıyor. Bu kadar küçük yaşta hafızlığa başlamamın şöyle bir hikâyesi var: Bir gün annem 30. cüzün son surelerini ezberlemeye başlamış. Ertesi gün hocasına arkadaşlarıyla beraber ezber vereceklermiş. Fakat annem hiç ezberleyememiş ve ertesi gün hocaya okurken kekelemeye başlamış. Sonra ben annemin ezberlemesi gereken sureleri ezberimden okumaya başlamışım (tabii bunları çok küçük olduğum için hiç hatırlamıyorum. Annem anlatıyor). Bunun üzerine oradakiler bu kız kesin hafız olmalı demişler. Annem o olaydan sonra hiç vakit kaybetmekten beni hafız kuzenimin yatılı Kur’an kursuna göndermiş. Böylelikle hayattaki ilk maceram başlamış. Gittiğim medresenin girişi kıyafet dolabının içinden girilecek gizli bir ev olup altmışa yakın öğrencisi vardı. O eve bir girdik mi iki ayda bir kere ancak kendi evimize gidebiliyorduk. Medresenin en küçük öğrencisi bendim. Haliyle bedelini de ödüyordum. O sıralarda ne uğruna neler yaşamakta, nelere katlanmakta olduğumu fark edemeyecek kadar küçük yaşlardaydım. Nice zorluklara ve kısıtlı imkanlara rağmen on yaşında hafızlığımı sağlam bir şekilde tamamlayıp bu medreseden ayrılabilmişim.

Oradan sonra da orta okulla beraber annem başka bir medreseye daha gönderdi. Orada klasik Arapça ağırlıklı din eğitimi almaya başladım. Birkaç sene sonra Çin’in Uygur Türklerine yönelik siyasi politikalarının sıkılaşmaya başlaması sebebiyle kapanan çoğu medrese gibi bu medrese de kapandı. Artık eskisi kadar gizli, zor da olsa nisbeten rahat bir şekilde din eğitimi alma imkânımız neredeyse tamamen yok olmuştu. Bu siyasi değişikle ilgili olaylar bir yandan cereyan ederken annem yine boş bırakmadı beni. Liseye giderken aynı zaman da bir hastaneye çalışmak için gönderdi. Okuldan dönünce hastaneye gider orada bir yandan Çince diğer yandan ilaçların isimlerini ve türlerini öğreniyordum. Evde yine annemin yönlendirmesiyle hem hafızlığımı pekiştiriyordum hem de ablalarımın az da olsa Arapça dersi alıyordum.

Tam o sıralarda yine farklı bir rüzgâr esmeye başladı. Ama bu seferki daha değişik bir esintiydi. Şöyle ki: Çin hükümeti bir an isteyen herkesin normal işlemlerle pasaport alabileceğini duyurdu. Kim bilsin onun ardında gizli olan şeytanî planları. Bu haberden sonra herkesi bir heyecan sarıverdi. Yakın çevremizden çocuklarını yurt dışına gönderenler çoğalmaya başladı. O sıralar Mısır ünlendi ve neredeyse herkes çocuklarını Mısır’a göndermeye

başladı. Ben de bunlardan cesaret bularak babama her gün yurt dışında okumak istediğimi ve beni de götürmesini söyleyip yalvarıyordum. İlk zamanlar babam bu isteklerime pek aldırmış etmedi fakat hırsımı ve tutkumu görünce sonunda ikna oldu. Böylelikle biz de ailecek pasaport işlemlerinden geçtik. Pasaportu aldıktan sonra babam yine bir süre cesaret edemeyip yaklaşık bir sene kadar bekledi. Tam o sırada etrafa pasaportların geri alınacağı, yurt dışına gidenlerin geri getirileceğine dair dedikodular yayılmaya başladı. Çok geçmeden duyduklarımız gerçekleşme aşamasına girdi ve bizi de arayıp pasaportları teslim etmemiz söylediler. Babam tam o gün kararını verip hemen biletleri aldı. Annem, babam, benden bir yaş küçük olan erkek kardeşim ve henüz bir yaşında olan kız kardeşimi alıp yola çıktık. Böylelikle 2016 yılının Ekim ayının ortasında kendimi Türkiye’de buldum.

Türkiye’ye geldikten iki ay sonra hayatımda hiçbir şekilde tahmin etmediğim şeyler yaşandı. Artık memlekete gidemeyecek, kardeşlerimi göremeyecek olduğumu öğrenince hayat bana zindan olmuştu. O zamanlar Türkçe kursuna gidiyordum ve bir yandan da üniversite sınavına hazırlanıyordum. İlk önce büyük ablamın tutuklandığı haberini aldık ve o günden itibaren birkaç ay kendime gelemedim. Daha sonra da diğer ablalarımın, hocalarımlın, arkadaşlarımlın çoğunun hapse alınması ve benzeri şeyleri duyunca epey kendimden geçtim. Kendimi toparlayamadım. Ne yapacağımı bilmiyordum. Hissettiğim tek şey çaresizlik ve bu ani olayların getirdiği zihin bulanıklığıydı. Ne derslerime odaklanabiliyordum ne de evdekilerin haline çözüm bulabiliyordum. O bir sene içerisinde kendimi 5-10 yaş birden almış gibi hissettim. İşte öyle böyle hayat devam etti. 16 yaşında Türkiye’ye gelmişim şu an 22 yaşındayım. Bu yedi sene içerisinde kendimi elime geçen imkanlarla en iyi şekilde yetiştirmek için çabaladım ve çabalıyorum. Üniversite hayatım boyunca maddi anlamda da kendi ayaklarımla üzerinde durmaya annem babama destek olmaya çalıştım. Bu yedi sene her Uygur gibi bizim aile fertleri için de hiç kolay geçmedi ama şükürler olsun ki hiçbir zaman ümidimi yitirmedim. Tek sığındığım şey Rabbimin rahmeti ve odaklandığım tek nokta ise her alanda sürekli kendimi geliştirmek ve yetiştirmek oldu.

3. Gerçekten oldukça etkileyici bir hikayen var. Aynı zamanda çok değişik fakat bir o kadar da güzel bir ismin var. İsminin bir hikayesi var mı?

Adımın çok ilginç bir hikâyesi yok ama benim için değerli bir hikayesi var. Şöyle ki: Annemle babam evlendiğinde, babam annemi hacca götüreceğine dair söz vermiş. Fakat o zamanlarda da pasaport almak hiç kolay olmadığı

için senelerce uğraşmış babam. O yıllar da üç ablam doğmuş. Pasaport ve diğer işlemlerin tamamlanması tam annemin bana altı aylık hamile olduğu vakte denk gelmiş. Annem de ne yapsın o kadar uzun süre hasretle beklediği bu mukaddes yolculuğa çıkma fırsatını kaçırmayacağı için hiç düşünmeden o ağırlaşmış haliyle hac hazırlıklarını yapıp babamla birlikte yola revan olmuşlar.

Anamın anlattığına göre çok zor günler yaşamış ve benim doğum sürecim epey meşakkatli geçmiş. Hastanede doğmadığım için de kimlik, pasaport çıkaramamışlar. Babam çok uğraşmış ve en son hacca birlikte gelen akrabalar beni oradaki tanıdık bir aileye verip gitmemizi söylemişler. Fakat annem asla vazgeçmemiş benden ve uçağa bir saat kala benim işlemlerim halledilmiş. Az kalsın orada kimsesiz kalacakken kader son nokta da rotayı değiştirmiş ve memlekete geri dönmeme imkân bulunmuş. Annemle babam bana çok zor ulaşabildikleri bu mükerrem mekânın adını vermek ve böylece beni bu yolculuklarının bir hatırası yapmak istemişler. O yüzden, adımı Mekke-i Mükerrerme den esinlenerek Mükerrerrem koymuşlar.

4. Allah adıyla bir ömür yaşamayı nasip eylesin. İlk soruda herkesin yurtdışına çıktığı dönemlerde babanın pasaportlarınız çıktıktan sonra bir anda Türkiye'ye geldiğinizden bahsetmiştin. Türkiye'yi ilk nerede ve nasıl duyduğun? Buraya gelmenizin sence özel bir nedeni var mı?

Açıkçası Türkiye'yi ilk nerede ve ne zaman duyduğumu hatırlamıyorum. Biz de Türk filmleri, elbiseleri, takıları bayağı ünlü olduğu için çocukluğumdan beri Türkiye'yi çeşitli vesilelerle duymuş ve tanımış oldum. Doğu Türkistan'daki bir kısım insanlar Türkiye'yi takip eden ve Türkiye'de yaşanan olayları sanki Doğu Türkistan'da yaşanmış gibi hisseden insanlar vardır. Bu kısım insanlar genellikle daha bilinçli insanlardır. Diğer kısımda ise çok fazla bilgisi olmayan ve takip etmeyen insanlar vardır. Benim çevremi genelde ilk kısım insanlar oluşturduğu için Türkiye'yi çocukluğumdan beri hep ikinci manevi ülkem olarak görmüşümdür. Dolayısıyla buraya gelmemde Türkiye'nin hem coğrafi hem kültürel hem de dil açısından bize en yakın ve aynı zamanda güvenilir bir ülke olmasının büyük etkisi vardır diye düşünüyorum.

5. İki ülkenin bir soy bağı olduğu gerçekten birçok alanda kendisini gösteriyor. Peki sence iki Türk kültürü daha çok hangi alanlarda kesişiyor? (Dil- Yemek- Müzik- Sanat vs.)

Yemek konusunda çok farklı kültürlerle sahibiz aslında fakat bence dil ve sanat bakımından yollarımız oldukça kesişiyor. Özellikle dil konusunda daha çok eski Türkçe bir diğer deyişle Osmanlıca (Arapça, Farsça ile karışım halini kastediyorum) ile çok fazla ortak kelimemiz var. Mesela çok sevdiğim bizde قەدەر – قەممەت dediğimiz bir kelime var. Bu kelime sizin de sıkça kullandığınız kadir kıymet bilmek kelimesiyle aynı.

6. Yemek konusunda farklı kültürlerle sahip olduğumuzu söyledin. Senin Türkiye’de tattığın ve en sevdiğin yiyecek/ içecek nedir? Aynı zamanda bizlere Doğu Türkistan yiyecek, içeceklerinden bir şey ikram edecek olsaydın bunlar ne olurdu?

Türkiye’ye ilk geldiğimizde yediğim ilk yemek mercimek çorbası ve Adana kebaptı. O nedenle bu iki yemek hem sevdiğim hem de benim için oldukça

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGE MASASI

anlamalı iki Türk yemeğidir. İçecek olarak ise Türk kahvesi gerçekten çok severek içtiğim bir içecektir.

Benim en sevdiğim yemekler yufka içerisine kıyma konularak yapılan bir çeşit orta büyüklükte Qöqüre -Çöçüre-, uzun pirinç, havuç, et koyduğumuz Uygur Pilavı ve kabak mantısıdır. O nedenle size de bu yemekleri ikram etmek isterdim.

7. Uygur pilavı gerçekten Türkiye’de de oldukça meşhur ve sevilen bir yiyecek. Peki Türkiye yolculuğunuz hakkında biraz daha detaylı sorulara geçmek istiyorum müsaadenle. Sence Türkiye’de Doğu Türkistanlı olmak ne demek? (Nasıl hissediyorsunuz?)

Diğer göçmen kardeşlerimize göre köken, kültür ve dil gibi yakınlık ve benzerliklerden ötürü daha avantajlı olduğumuzu düşünüyorum. Alışma ve uyum sağlama sürecimiz daha hızlı ve kolay oluyor. Soydaş ve kardeş ülkeden olduğumuzun simgelerini çoğu Türkiyeli kardeşlerimizin hareketlerinden sıklıkla hissediyorum.

8. Bunları duymak gerçekten çok güzel. Peki, Türkiye’de Doğu Türkistanlı birini gördüğün zaman ne hissediyorsunuz?

Çok farklı bir şey hissetmiyorum açıkçası. Çünkü bana göre azınlık değiliz. Özellikle Sefaköy veya Zeytinburnu’na gittiğimde memleketimin bir kasabasına gitmiş gibi oluyorum ve kendimi şanslı hissediyorum.

9. Evet genel olarak Doğu Türkistanlı aileler yerleşim için bu iki ilçemizi tercih ediyorlar. Peki sen Doğu Türkistan insanlarını nasıl tanımlarsın?

Türkler dünya çapında misafirperver olarak tanınır, biz de Türk olduğumuz için bu tanımlamaya dahiliz bence. Bunun yanı sıra doğal, saf, samimi, alçak gönüllü, halden anlayan ve inatçı olduğumuzu düşünüyorum. Zira 74 sendedir devam eden bir asimilasyon hareketine karşı inatla mücadele etmekten ve bu uğurda bedel ödemekten vazgeçmiyoruz.

10. Ne kadar güzel tanımladın. Kesinlikle bence de inatçı ve mücadeleci ruhunuzun olduğu bir gerçek. Aslında bu özelliğiniz tüm dünyaya hem örnek hem de ümit kaynağı oluyor. Ben biraz daha senin pence-renden Doğu Türkistan'ı dinlemek istiyorum. Seni bu topraklarda sen yapan şey nedir

Beni bu topraklarda ben yapan şey geleceğe dair hayal kurabilme imkânımdır.

11. Peki Doğu Türkistan tarihinde en gurur duyduğunuz hadise nedir?

1945-1949 tarihleri arasında Alihan Töre öncülüğünde kurulan ikinci cumhuriyetimizin kuruluşu benim Doğu Türkistan Tarihinde en gurur duyduğum olaylardan biridir. Bu olay bana hep gurur kaynağı ve bir ümit ışığı olmuştur. **Yeniden bir cumhuriyet kurabilmeniz duasıyla diyelim. Pekâlâ sence ülkenizin bir sembolü olsaydı bu ne olurdu?**

Tam bir sembol aklıma gelmiyor. Ama bir kelime olsaydı diye sorsaydınız hiç düşünmeden “mücadele/مجادلة” derdim.

12. Kesinlikle mücadele Doğu Türkistan'ı tanımlayan bir kelime. Şimdi şöyle bir soru sormak istiyorum Doğu Türkistan'ı anlatan bir film çekilecek olsa vazgeçilmez karakterler kimler olurdu?

Çok güzel bir soruymuş. Bunu hiç düşünmemiştim. Ama şu an düşününce aklıma: Satuk Buğrahan, Yusuf Has Hâcip, daha yakın tarihten Sabit Damolla, Abdukadir Damolla,

“

Zira 74 sendedir
devam eden
bir asimilasyon
hareketine karşı inatla
mücadele etmekten
ve bu uğurda
bedel ödemekten
vazgeçmiyoruz.

”

ve Muhammed Salih Damolla geliyor. Bu isimlerin kalbimde çok farklı bir yere sahipler.

13. Gerçekten hepsi de Doğu Türkistan tarihinde oldukça iz bırakmış nadide şahsiyetler. Allah hizmetlerinden dolayı hepsinden razı olsun. Buradan Doğu Türkistan klasiklerine geçmek istiyorum. Bizlere herkesin Doğu Türkistan'ı tanınması için okuması gereken birkaç eser söyleyebilir misin?

Doğu Türkistan'ı daha yakından tanımak isteyenler Turgun Almas'ın *Uygurlar*, İsa Yusuf Alptekin'in *Doğu Türkistan*, Erkin Emet'in *21. Yüzyıl Uygur Dramı* ve *5 Temmuz Ürümçi Olayı ve Doğu Türkistan* eserlerini okuyabilirler.

14. Çok teşekkür ederiz. Bu hususta son olarak senin gibi Doğu Türkistanlı gençlere ne söylemek istersin?

İlk olarak cesaretli olmaları gerektiğini söylemek isterim. Nitekim kesin bir gün kazanacağımıza dair içten inanış, bu davanın bilincine varmak ve samimiyetle bu dava uğruna ne gerekiyorsa yapmak biz Doğu Türkistanlı gençlerin vazifesidir. Bu milletin son yıldızları biziz. Eğer biz de parlarmaz sönersek akıbetimiz artık düşünülemez olur.

15. Ne güzel söyledin. Bunları aslında tüm ümmet gençliğine söylemeliyiz. Bizler cesaretli, kararlı, azimli, çalışkan ve inançlı olmalıyız. İslâm'ın nurunu dünyaya yaymak için yılmadan sürekli bir mücadele halinde olmalıyız. Allah senin de yolunu bu uğurda açık etsin. Şunu merak ediyorum senin için "Müslüman" olmak ne demek?

Bedel ödemek, imtihanda olmak demek. Her halimize Elhamdülillah.

16. Buradan hareketle Müslüman coğrafyalar hakkında neler biliyorsun sence Müslüman coğrafyaların durumu nasıl?

Müslüman ülkelerin çoğu da zor durumda. **Güçlüleri gaflette, acizleri ise zulmette.** Nitekim Doğu Türkistan meselesi ile ilgili farkındalık yaratan ve hak tarafı tutan parmakla sayılabilecek sadece birkaç ülke var Müslüman ülkeler içerisinde. Dünyanın dört bir yanında Müslümanlar inlerken

kulağını tıkayarak keyif süren ve siyâsî çıkar için her şeyi mübah sayan genel bir profil var.

Buhâri ve Müslîm'in rivayet ettiği iki cihan serveri Peygamberimizin *sal-lahu aleyhi ve sellem*'in “**Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.**” hadisini her okuduğumda ürperiyorum. Rab-bim bizleri ıslah etsin ve tekrar İslam-ı Mübîn'in izzetiyle kalkınmayı na-sip eylesin.

17. Âmin. Kesinlikle birlik ve beraberlik içerisinde olduğumuz zaman işte o zaman Allah'ın nuru küfrün karanlığını dağıtacaktır. Biliyorsun ki kavramlar ve kavramlara yüklenen anlamlar benim için oldukça kritiktir. Kavramlara yüklediği manalar kişinin hayat felsefesini ve bakışını ortaya koyar. Günümüzde oldukça kimilerince içinin boşaltıldığını kimilerince de tahrif edildiğini düşündüğüm üç kavrama yüklediğin anlamları sormak istiyorum. Senin için “Özgürlük” , “vatan - memleket”, “ümit” kavramları ne ifade ediyor?

Özgürlük insanın yaratılış amacına (hür irade) ve fitratına uygun bir biçimde yaşayabilmesidir. Özgürlük benim için beşerlik vasfının esasıdır. Vatan, kişinin kimliğini oluşturduğu, aidiyet hissettiği, hakkında mesuliyet duyduğu, üzerinde belli mecburiyetlerinin olduğu, birlik ve beraberlik bağlarını oluşturduğu, toplumsal bir hafızanın tevarüs ettiği yerdir. Ümit benim için beni ben yapan ve beni ayakta tutan şeydir. Tüm yaşanmışlıklar ve hala yaşamakta olanlara rağmen yüreğimde sönmez bir ümit ışığı olmasaydı eğer, bugün hayatım belki de çok farklı olurdu.

18. İnsan umut ettiği müddetçe ayakta kalabiliyor. Sözlerin aynı zamanda bana şu ayet-i celile'yi hatırlattı “*Haktan sapmış olanlardan başka kim rabbimin rahmetinden ümit keser!*” (Hicr 15/56). Bize biraz da hayallerinden bahsedebilir misin?

Önümüzdeki kısa süreli planım Manevi Danışmanlık alanında yüksek lisansa başlamak. Zira çok yara aldım ve çok yaralı insan gördüm bu nedenle en büyük hayalim nerede kim olursam olayım insanların yaralarını sarabilecek bir konumda olmak. Özellikle de maddî ve manevî anlamda çok yıpranan milletime hizmet vermek bu alanda onların dertlerine, aldığım

eğitimler doğrultusunda devâ bulmak. Bunun dışında eğitim öğretimle ilgili Uygur çocuklara ve ergenlik çağındaki kızlara yönelik farklı plan projeler var aklımda. Onları tek tek gerçekleştirmek istiyorum inşaAllah.

Hayalimdeki tekrar kavuşmayı beklediğim o en heyecanlı an ablalarımın birlikte eskisi gibi tatlı telaşlı bir bayram sabahına uyanmak, birlikte hazırlanmak, bayram kahvaltısını hep birlikte hazırlayıp ailecek sofraya huzurla oturmak. Onu hayal edince bile gözlerim doldu şuan.

19. Son olarak tüm Dünya sesini duyacak olsa söyleyeceğin cümle ne olurdu?

Dünyaya küsüm. Kimseden bir beklentim yok. Bu durumu Hz. Yakub peygamberin şu nidası ile en iyi şekilde ifade edebilirim diye düşünüyorum.

• قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (٨٦)

• (12/86) Ya'küb da şöyle dedi: “Ben acımı ve kederimi ancak Allah’a arz ediyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah’tan gelen bilgiyle biliyorum.

Çok teşekkür ediyorum Mükerrerem. Benim için oldukça istifadeli ve kıymetli bir sohbet oldu. İmtihanlarla ve mucizelerle dolu bir hayatın olmuş. Birçok imtihandan geçmiş henüz 22 yaşında olmana rağmen heybeni bol bol doldurmak nasip olmuş. Tabii burada kıymetli anneciğinin ve babacığının da emeğinin ne derece büyük olduğunu meyvesinin güzelliğinden anlıyoruz. Bu vesile ile Allah hepimizin anne babalarından razı olsun.

Tüm bunlar bana Cahit Zarifoğlu’nun şu sözlerini hatırlattı: **Bir duruşu olmalı insanın bir bakışı, bir anlayışı, bir aşkı, bir davası olmalı.** Duruşumuzu, bakışımızı, anlayışımızı, aşkımızı ve davamızı İslâm kıldığımız oranda biz hazreti insan olabiliriz ancak. Üstelik bizler bu duruşumuzu bıkmadan usanmadan her an değişen şartlara ve olaylara karşı kararlı ve metin bir şekilde korumalıyız.

Şu an Doğu Türkistan topyekûn bu duruşun cisimleşmiş halini ifade ediyor bizlere. Davasından bir an dahi vazgeçmeyen, bakışını saptırmayan ve davası uğruna her türlü fedakârlığı, cefakârlığı üstlenen bir toplum olarak çıkıyor karşımıza.

Her birimize düşen ise Allah’ın ipine sımsıkı sarılarak hak ile bâtil arasında Hâbil ile Kâbil’den bu yana süregelen ve kıyamete kadar sürüp gidecek olan bu mücadelede tarafımızı kendimizden emin ve cesur bir şekilde belli

edebilmek. Sözlerimi Buhârî'nin Enes b. Mâlik *radıallahu anh*'tan naklettiği Efendimiz *sallahu aleyhi ve sellem*'in şu duasıyla sonlandırmak istiyorum:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَالْبُخْلِ وَالْجُبْنِ،
وَضَلَعِ الدَّيْنِ، وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ

Allah'ım! Kederden, üzüntüden, acizlikten, tembellikten, cimrilikten, borçlarımın bana ağır gelmesinden ve zâlimlerin başa gelmesinden sana sığınırım.

Esir Doğu Türkistan İçin

(İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları)

Osman Nuri Duman

İbn Haldun Üniversitesi
osmannuriduman80@gmail.com

Doğu Türkistan Bağımsızlık Mücadelesinin en önemli simalarından olan İsa Yusuf Alptekin Türkiye'ye hicret ettiğinde tarihler Haziran 1954'ü gösteriyordu. Doğu Türkistan davasında lider ülke olarak Türkiye'yi görmek isteyen İsa Yusuf Alptekin vefatına (Aralık 1995) kadar da Türkiye'de yaşamış ve faaliyetlerini buradan yürütmüştür. 1980 yılında Merhum Mehmet Ali Taşçı, bütün ömrünü Doğu Türkistan'ın bağımsızlığına adayan bu kahraman insan ile görüşmek, yaşadıklarını dinlemek ve tüm dünyaya duyurmak istiyordu.

1979 yılının sonlarında, dönemin olaylarının etkisiyle kendisini halkına karşı sorumlu hisseden Mehmet Ali Taşçı, Doğu Türkistan üzerine çalışma yapmaya karar verir. Aklına ilk olarak İsa Yusuf Alptekin ile görüşmek ve onun destansı hayatını kaleme almak gelir. Yapılan görüşmeler sonucu bu istek kabul edilir ve çalışma 1980'in Mayıs'ında başlar. İsa Yusuf Bey hayatını doğumundan itibaren anlatır, Mehmet Ali Bey ise konuşmaları ses kaydına alır. 1985 yılında çalışmaları tamamlanan ve İstanbul'da basılan kitap, İsa Yusuf Alptekin'in doğumundan, Doğu Türkistan'dan hicret tarihi olan 1949 yılına kadar geçen zamandaki hayatını ele almaktadır.

İsa Bey, hatıratı anlatmaya doğumundan, doğduğu mahalleden ve şehirden bahsederek başlar. Yenihisar'ın mevkiinden, iktisadi ve siyasi durumundan, eğitim seviyesinden, sağlık işlerinden de bahsettikten sonra asker ve sivil Çinlilerin, yabancı tüccarların müslüman halka yaptıkları haksızlıklardan bahseder. Çevresinden bahsetmesi bizlere dönemi ve şartları anlamamız açısından yardımcı olurken, ailesinden, eğitim hayatından, halk içerisindeki faaliyetlerinden ve ilk işe başladığı zamanlardan bahsetmesi de kendisini

anlamamız açısından okuyucuya yardımcı olur. Okudukça fark ediyoruz ki İsa Bey'in Yenihisar hakkında verdiği bilgiler aslında Doğu Türkistan'ın özeti niteliğinde. Yenihisar'ın yeraltı ve yerüstü kaynakları, kültürel, siyasi ve ekonomik durumu, halkının gördüğü haksızlıklar Doğu Türkistan genelinde neredeyse aynı. Hatıratı okurken kendinizi bazen İsa Yusuf Bey'in yanında dolaşan yâveri, bazen de İsa Yusuf Bey'in kendisi gibi hissediyorsunuz. 60-70 sene önceki olayları, diyalogları, isimleri sanki az önce yaşamış gibi aklında tutması okuyucuyu hayrete düşürmektedir.

Okunduğunda görülecektir ki İsa Bey'in kişiliğinin oluştuğu gençlik dönemi Çin ve Rus zulmünün yükselişe geçtiği döneme rast gelir. Ortamı ve şartları anlamamız için kitabın daha ilk sayfalarında bu haksızlıklardan bahsetmesi, onun daha gençlik çağlarından itibaren diğer Doğu Türkistanlı gençlerden ayrıldığını gösterir. Daha çocukluğunda Çin mektebinde okurken her Müslüman çocuğuna zorunlu olarak verilen Çince adı kabul etmemesinden anlıyoruz bu çocukta farklı bir şeyler olduğunu. Devlet mekanizmasının en alt görevlisi olan Çinli memurların bile yanında oturmanın yasak olduğu, vatandaşların Çinli kaymakamlara kendi ismiyle hitap etmesinden dolayı hemen sorguya alındığı, mahkeme sırasında sinirlenen Çinli kaymakama hemen secde edilmesinin kural haline getirildiği bir dönemde dünyaya gelen İsa Bey bu olayları gençliğinden itibaren gözlemler ve Doğu Türkistanlı Müslüman Türklerin neden bu hale düştüklerini sorgulamaya başlar.

Mahalle medresesinde ve daha sonra Çin okulunda eğitim görmeye başlayan İsa Bey, vergi memuru yardımcısı olarak işe başlar. Çin okuluna Türkçe muallimi olarak girer ve daha sonra dönemin Çinli kaymakamına Türkçe'yi öğretmek için vazifelendirilir. Onun işine ne kadar sadık biri olduğunu gören Çinli kaymakam onu yanından ayırmaz, Endican'a ve Taşkent'e büyükelçi olarak atandığında dahi yanında gelmesi için ailesine birçok defa ricada bulunur. Tabi o zamanlar bırakın bir Doğu Türkistanlının kaymakam olmasını, kaymakamın yanında çalışan memur bile olması neredeyse imkansızdır. İsa Bey'in, işini en iyi şekilde yapmaya gayret göstermesi onu farklı konumlara getirir.

Daha 25 yaşındayken görev icabı ailesinden ayrılarak Batı Türkistan'a giden İsa Yusuf Bey, orada fikirlerini tam olarak kafasında şekillendirir. Rus işgali altında olan Batı Türkistan'da, Çinlilerin aslında Doğu Türkistan halkına ne kadar zulmettiğini, komünizmin bir millet için ne kadar zararlı olduğunu, Rusların ve Çinlilerin milletleri nasıl kandırdığını ve sindirmeye çalıştığını daha iyi anlamaya başlar. Kendisi *"Bu seyahat sayesinde ki ben yurdumu,*

ırkımı tanımak, komünizmin iç yüzüyle aşına olmak fırsatını elde ettim” cümlesiyle bu hakikati dile getirir.

Orada görev yaptığı altı yıl boyunca sürekli olarak *“ben vatanım ve milletim için ne yapabilirim”* sorusunu aklından çıkarmayan İsa Bey, Türkistanlı milliyetçilerle ve kanaat önderleriyle görüşerek bu soruya uygun cevap bulmaya çalışır. Komünistlerin, her ne kadar işgal ettiği topraklara muhtariyet vermiş olsalar da bütün dini ve manevi değerleri mahvettiğini görür ve onun asla savunulacak bir ideoloji olmadığına kanaat getirir. Çinli olmadığı ve Müslüman olduğu için ne kadar uğraşırsan uğraş, Çinlilere ve Çin devletine yaranamayacağının da farkına varan İsa Yusuf Bey, Doğu Türkistan’ın bağımsızlığının bir an önce kazanılması gerektiğini düşünür. Bu süreçte siyasi yönünü oldukça geliştiren ve Çinli yetkililerin güvenini kazanan İsa Yusuf Bey, görünüşte Çin hükümetinin bir memuru olsa da aslında Doğu Türkistan’ın bağımsızlığı için çalışan bir mücahittir. Kendisi Batı Türkistan’da yaşadığı yılları şu şekilde özetlemektedir: *“Allah beni Doğu Türkistan’a hizmet etmem için yaratmıştı. Doğu Türkistan’a hizmet edecek bir adamın Rus tuzağına düşmesini istemiyordu. Ya da beni Ruslara, komünistlere aldanmaktan alıkoymak için, onun iç yüzüyle aşına ettirmek maksadiyle Batı Türkistan’a olan seyahatimi lütfetmişti.”*

Batı Türkistan’da yaptığı istişarelerden ve görüşmelerden sonra vardığı sonuç şu olmuştur: Bizlerin (Türkistanlıların) yetişmiş adam eksikliği vardır. Donanımlı, inisiyatif alabilecek, temel ilimleri haiz ve devrini iyi okuyabilen bir

yetişmiş adam eksiki vardı. Ayaklanma řu an için düşünülemez çünkü karşıda büyük bir Çin ordusu vardır. Ayrıca (bazı Türkistanlıların savunduğu gibi) Ruslardan yardım almak da çok sakıncalıdır çünkü onların yardımı, işgali de beraberinde getirecektir. İkisinden de bağımsız bir devlet kurulsa bile yetişmiş adam eksikliğinden dolayı devlet mekanizması düzgün bir şekilde işlemeyecektir. Bu mesele ancak ve ancak işini düzgün yapan ve vatanı için dertlenen gençler yetiştirmekle mümkün olabilir. Uzun ve sancılı olan bu sürecin sonu Allah'ın izniyle hayırlı olacaktır... İşte İsa Yusuf Bey bu mefkureye göre bütün hayatını şekillendirmişti.

Batı Türkistan'da konsoloslukta çalıştığı sıralarda siyasi becerilerini oldukça geliştiren İsa Yusuf Bey oldukça ileri görüşlü bir kişiliktir. Daha o zamanlarda Çinli yetkilileri, Doğu Türkistan halkına yaptıkları zulmü durdurmadıkları takdirde Rusların burayı kolayca işgal edebileceklerini, böyle olmasının için Doğu Türkistanlılara yapılan zulmü durdurmaları ve muhtariyet tanımaları gerektiği konusunda uyarır. Rusların, işgal ettikleri yerlere bazı haklar tanıyarak, onları eğiterek, makam olarak yükselmelerine izin vererek halkın muhabbetini kazanmaya başladığını, böyle giderse bu düşüncelerin Doğu Türkistan'a da sıçrayabileceğini ve Rus destekli bir ayaklanmanın baş gösterebileceğini merkezi hükümete bile bildirir. Maalesef ilerleyen zamanlarda onun dediği gibi de olur. Ayrıca bu süreçte Batı Türkistan'a ticaret için gelen Doğu Türkistanlı tüccarları, milletini komünist tehlikesine karşı bilgilendirmeleri konusunda uyarması, Batı Türkistan'dan yetenekli gençleri bularak eğitimleri için en iyi imkanları sağlaması, işini en kaliteli şekilde yaparak halkın, kanaat önderlerinin ve devlet adamlarının güvenliğini kazanması onun ne kadar ileriye dönük düşündüğünün de bir göstergesidir.

İsa Yusuf Alptekin'i kıymetli yapan özelliklerden bir diğeri de kendi memleketini kurtarmak için giriştiği bu mücadelede diğeri Türkî cumhuriyetleri de unutmamış olmasıdır. Daha gençlik yıllarından itibaren Kazaklarla, Tatarlarla, Özbeklerle, Huilerle (Çinli Müslümanlar) ilişkileri sıcak tutmakla kalmaz, onların gençlerinin/çocuklarının eğitimiyle özel olarak ilgilenir ve ailelerine de daimi olarak yardım eder. *“Bütün hayatım boyunca önem verdiğim noktalardan biri, Türkistan'a ırkdaşlarımıza, mağdur insanlara hizmet etmek, iyilik etmektir”* sözü bu amacını ne güzel ifade etmekte. Bu bağlamda, Tatar öğrencileri Çine getirip okutturmak, Tatar kanaat önderlerini üst rütbedeki komutanlarla tanıştırmak, onların dernekleri için devletten para talep etmek, Çinlilerin dağıtmak ve asimile etmek niyetinde olduğu Kazakları uyarmak, göçmen Kazakları zulümden kurtarmak ve onları hi-maye etmek, Çinli Müslümanları merkezi hükümete karşı savunmak ve

haklarını dillendirmek gibi faaliyetleri bu düşüncesinde ne kadar samimi olduğunun bir göstergesidir.

1932 yılında, emrinde çalıştığı büyükelçi görevinden alınınca mücadelesinde düşmanın kalbinde, Çin'de, devam eder. Bu süreçten sonra mevki olarak o kadar hızlı ilerler ki birkaç sene önce kendisine en düşük derecede kaymakamlık görevi teklif eden Çinli memur, birkaç sene sonra İsa Yusuf Bey'in müşavirliğini yapmaya başlar. Onu küçük görüp yanına oturtmayan memur, daha sonra onun katipliğini yapmaya başlar. Görevini en iyi şekilde yerine getirmesi ve siyasi zekasını her yerde kullanabilmesi sayesinde Çinli ekabirin Doğu Türkistan mevzubahis olduğunda ilk danıştığı kişi olur. Bu yükselme, ona hiçbir zaman asıl davasını, ailesini, memleketini, Çinlilerin ve Rusların yaptığı haksızlıkları ve zulümleri unutturmaz. Ayrıca ikna kabiliyeti çok güçlü olan İsa Yusuf Bey, yerel yönetimlerden merkezi hükümete kadar neredeyse her memuru, istediğini yaptırmaya ikna edebiliyor. Bu sayede, zorda kalmış vatandaşlarına ve soydaşlarına birçok defa hatırı sayılır yardımlar eder.

Halkının yıllar içerisinde ilimden, kitaptan, kültürden yoksun bırakıldığını gören İsa Yusuf Bey'in diğer ciddi çalışmalarından biri de entelektüel olarak halkını yetiştirme gayretidir. İlk olarak her gittiği yerde gençler toplayarak

onlara iyi bir eğitim imkanı sağlaması bunun bir örneğidir. Gittiği her ülkeden, her memleketten özellikle Müslümanlık, milliyetçilik ve Türklük üzerine yazılmış ve çizilmiş ne varsa memleketine götürür ve orada gençler okuyup faydalansın diye Yusuf Has Hacip Kütüphanesini kurdurur. Hem çalışmalarını daha iyi yürütmek hem de vatandaşlarını bir arada toparlayabilmek için 1932'de Pekin'de Doğu Türkistanlı Vatandaşlar Cemiyetini kurar ve bu cemiyetin himayelerinde “Çini Türkistan Avazı” dergisini çıkarır. Bırakın Doğu Türkistan'ı, Türkistan kelimesinin kullanmanın bile sıkıntılı olduğu dönemde o, Türkistan isimli dergi çıkarır. Ayrıca kendilerinin Türkistanlılardan ayrı bir millet olduğunu bilmeyen Çinlilere, Türkistan kültürünü öğretmek için Milli oyun ekibi kurdurur. Bu ekip Çinlilere, Türkistanlıların kültür olarak kendilerinden tamamen farklı ve hatta üstün olduğunu gösterir. Temmuz 1946'da neredeyse hiçbir basım yayın faaliyetinin bulunmadığı Doğu Türkistan'da Altay Neşriyat'ı kurarak “Erk” (Hürriyet) gazetesini çıkarmaya başlar. Kısacası siyaset, kültür ve dil alanlarında halkı bilinçlendirmeye gayret eder.

Zeki, donanımlı, ileri görüşlü, kararlı, sabırlı ve merhametli olan İsa Yusuf Alptekin, ömr-ü hayatında hiç rahat yüzü görmez. Hayatı, gençlik döneminden itibaren sürekli olarak zorluklarla, imtihanlarla geçen İsa Yusuf Bey, asla halinden şikayetlenmez bilakis davasına daha çok bağlanır. Memleketine hizmet için yıllarca anne babasından, eş ve çocuklarından ayrı kalan bu mücahit, duygusal sebepler nedeniyle asla mücadeleden geri durmaz.

Abisi ve amcasının kendi çukurlarını kazdırmak suretiyle Ruslar tarafından canlı canlı gömülmesi, kız evladının Doğu Türkistan'dan hicreti sırasında donarak vefat etmesi, halkından birçok kişinin işkence ile öldürüldüğüne şahitlik etmesi, en kıymet verdiği ve güç bela toplamış olduğu belgelerinin ve kitaplarının bulunduğu evinin yakılması, İsa Bey'in kendisiyle veya görevlendirdiği adamıyla bir kere bile olsa görüşmüş bazı kişilerin aileleriyle birlikte katledilmesi, dost gördüğü kişilerden darbeler yemesi, defalarca iftiraya ve tehditlere maruz kalması, çok sevdiği vatanından 41 sene boyunca ayrı kalması gibi yaşamış olduğu olaylar onun hayatındaki imtihanlardan bazılarıdır. Gerçekten onun hayatı okunması, okutulması, anlaşılması, ve anlatılması gereken hayatlardan biridir.

Bu yazıda İsa Yusuf Alptekin'in hayatından birkaç kısım paylaşmaya çalıştık. Lakin onun yaşadıklarını veya en azından bize kitabında anlattıklarını tek tek açıklayabilmemiz mümkün değil. Her Müslüman genç, her Türk genç onun hayatını en az bir kere okumalı ve kendine dersler çıkarmalıdır. Bir dava adamının ne gibi özellikleri olduğunu, bu özelliklerin nasıl kazanılabileceğini, kazanılan bu özelliklerin son nefese kadar nasıl korunabileceğini İsa Yusuf Alptekin'den öğrenebilirler. Bu bağlamda, İsa Yusuf Alptekin ve mücadele arkadaşları başta olmak üzere Doğu Türkistan için mücadele eden öncü şahsiyetlerin hayatını okumak ve anlamaya çalışmak artık boynumuzun borcudur. Mazlum Doğu Türkistan halkı, Türk halkından destek beklemektedir. Yazımı İsa Yusuf Bey'in -o borcu boynumuza yükleyen- şu sözleriyle bitirmek isterim: *"Gönül arzu eder ki, Doğu Türkistan meselesinin halledilmesi davasında öncülük şerefi Türkiye'nin olsun"*

Kitabın Künyesi: Esir Doğu Türkistan İçin: İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları (der. M. Ali Taşçı, İstanbul 1985)

Foto: 1 İsa Yusuf Bey'in 1928 yılında çekilmiş bir fotoğrafı (kitaptan alıntı)

Foto 2: <https://www.turkulkusu.com/isa-yusuf-alptekin-kimdir/>

Foto 3: İsa Yusuf Bey tarafından Kansu eyaletinden Nankin'e getirttiği öğrenciler. (Kitaptan alıntı)

Foto 4: <https://www.indyrturk.com/node/314581/t%C3%BCCrki%CC%87yeden-sesler/uygurlar-ve-do%C4%9Fu-t%C3%BCrkistan-davas%C4%B1>

Doğu Türkistanda Yaşamış Olan Devletler

Sevdenur Akdere

İbn Haldun Üniversitesi, İslami İlimler
sevdenur.akdere@stu.ihu.edu.tr

Günümüzde Çin propagandası, Doğu Türkistan coğrafyasının ilk ve Gasıl halkının kendileri olduğunu, Türklerin oraya işgalci olarak yerleştiğini iddia etmektedir. Bununla birlikte Türklerin ana yurtlarının sadece Moğolistan'ın içleri olduğunu ve Türkistan bölgesinin ise X. yüzyıldan sonra Türkleşmeye başladığını öne sürmektedir (Yıldırım, 2012). Fakat yapılan bazı arkeolojik kazılar, jeolojik çalışmalar ve diğer milletlerin kaynakları Orta Asya bölgesinde en eski çağlardan beri Türklerin yaşadığını fakat hareketli yapılarından dolayı sık sık göç ettiklerini göstermektedir. Ayrıca Çin baskısından dolayı Doğu Türkistan bölgesinde propagandasal iddiaları kesin olarak boşa çıkaracak yeterli miktarda tarafsız ve sistemli bir arkeolojik çalışma yürütülememektedir. Fakat son yapılan kazı çalışmalarından özetle Doğu Türkistan (Tanrı Dağları¹) sınırları içerisinde çıkarılan kazılar, Sayan-Altay ve Kazakistan sahasıyla; Pazırık ve Cungarya kurganlarıyla yüksek derecede aynı kültürün izlerini taşıdığını gösteren benzerlikler içermektedir (Yıldırım, 2012). Anlaşıldığı üzere Doğu Türkistan'ın ilk sakinleri ve tarihsel süreci hakkında farklı görüşler mevcuttur. Zikredilen sebeplerden ötürü bu çalışmada Doğu Türkistan'ın ilk sakinlerinden başlayarak son kurulan devlete kadar bu coğrafyada hüküm süren devletler ve Çin ile ilişkileri kronolojik bir şekilde ele alınacaktır. *Resim1*²

1 Orta Asya'da bulunan büyük dağ sistemlerinden birini oluşturan sıradağlardır. Tanrı Dağlarının 1,000,000 km² lik alanı kapladığı hesaplanmıştır. Bugünkü siyasi coğrafya dikkate alınırsa, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Doğu Türkistan'ın merkezi kısımlarına yayılır.

2 <https://akademiye.org/tr/?p=6765>

bilgiler bu metoda dayanmaktadır. Bazı yabancı kaynaklar bu coğrafyanın Türk unsurundan münezzeh İndo-Cermen, Hint, Sogd, Tohar, Hint, Tibet veya başka etnik grupların ana yurdu olduğunu iddia etmektedir (Yıldırım, 2021). Hun devletinin hâkimiyetine kadar Şarki Türkistan coğrafyasında milattan önce başka devletler mevcut olduğu bilinmektedir. İran kaynaklarına göre milattan 2000 yıl önce Turan diye bir devletin Afrasyab adlı hükümdarı, Yunanlara göre Tuna nehri ve Türkistan'ın içlerine uzanan İskit devleti vardır. Hint rivayetinde ise Sakapunda'da (İskit) Turuşka adlı halkın varlığı zikredilirken Afganistanda yazılan *Asya Tarihçesi*'ne göre Afrasyab adlı kişi Türk hakanı olan Buka Han'dır. Divan-ı Lügâti't-Türk'e göre de Afrasyab "Hakan" unvanlı handır. *Türk Şeceresi*'nin yazarı Ebul Gazi Bahadır, 19 bağımsız Türk hanının bu coğrafyada yaşadığını aktarmaktadır (Buğra, 2021). Kısacası farklı isimlerdeki devletler veya hükümdarlarla nitelenen muhtelif kaynaklara göre Şarki Türkistan coğrafyasında asıl itibarıyla Türkî unsurlar varlık göstermiştir.

Hun Devleti Zamanı Şarki Türkistan (M.Ö. 300- M.S. 352)

Şarki Türkistan coğrafyasında şehir adlarıyla müsemma Kuça, Yarkend, Kumul gibi 36 tane hanlık devletleri mevcuttu. M.Ö. 300 yıllarda Hun Hanlığı güçlenip çevresinde bulunan hanlıkları bir bayrak altında toplamaya başlamış ve sonucunda Büyük Hun İmparatorluğu oluşmuştur. Bu imparatorluğa Şarki Türkistan hanlıkları da M.Ö. 206 yılında katılmış ve bünyesinde 100 yıl boyunca barış içinde yaşamıştır. M.S. 38 yılında Hun devleti Kuzey ve Güney Hun Devleti olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İlk önce Kuzey Hun kanadı yıkılmış, Güney Hunları da Çin'de 'Zhao İmparatorluğu' adıyla M.S. 352 yılına kadar hüküm sürdükten sonra Topa Türkleri tarafından tamamıyla yıkılmıştır. Merkezi otoritenin zayıflamasıyla hanlık ve devletler altında varlığını sürdüren Şarki Türkistan vilayetleri varlığını

devam ettirmiştir. M.Ö. 108 tarihinde Çin imparatoru Wu Ti, kumandan Zhao Ponu'yu Şarki Türkistan'a taarruz için yollamıştır. Bu tarihten itibaren Çin istilası ara ara devam etmiş bazen mağlup olup geri çekilmiş bazen de Türkistan topraklarında hâkimiyet kurmuştur. Son olarak M.S. 103 yılında vâli Ban Chao gücünün azalması sebebiyle geri çekilmiş ve 30 Yıllık Muharabe (M.S. 73-103) son bulmuştur. M.S. 555'e kadar Şarki Türkistan coğrafyası Kuşhan (M.S. 150-220), Yerli Hanlar (M.S. 220- 360), Siyenpi Türkleri (M.S. 360- 386), Hanlık Devletleri (M.S. 390- 448), Juan-Juan Tatarlar (M.S. 448- 460), Batı ve Doğu Türkistan'da Tolun Kağan (M.S. 460-470), Ak Hunlar (M.S. 470-500) ve son olarak tekrardan Juan-Juan'ların hâkimiyeti altına girmiştir (Buğra, 2021).

Göktürk Devleti Zamanı Şarki Türkistan (555-659/ 680- 744)

İlhan Bumin M.S. 555 yılında kendisini Göktürk Devletinin kağanı ilan etmiş ve oğlu Mukan Han'ı Türkistan coğrafyasına yollayarak Juan-Juan'ların elinden hâkimiyeti altına aldirmiştir. Göktürk Devleti, Doğu'da Kore'den, Batı'da Hazar denizine kadar olan bütün hanlıklara hükmeden büyük bir imparatorluk olmuştur. 582 yılından sonra imparatorluk iç problemlerden dolayı ikiye bölünmüş ve ilk 630 yılında Doğu kanadı, 659 yılında da Batı Göktürk Devleti, Çin işgaliyle yıkılmıştır. Tibetliler ise 670 yılında Çinlilere karşı savaşıp Şarki Türkistan'ın Güney vilayetlerini işgal edip Kâşgarı payitaht yaparak 692'ye kadar hüküm sürmüştür. Fakat ne yazık ki 692'de Çinliler Kâşgar, Hoten ve Yarkent'i geri almıştır.

Daha sonra İleriş Bey Kutluk devleti olarak da bilinen II.Göktürk Devletini (680-744) yeniden diriltmiş ve Batı'daki Türkes devletiyle (690-739) birleşerek Doğu ve Batı Türkistan'a hâkim olmuştur. Şarki Türkistan hanlıkları 739'a kadar Türkes kağanın himayesi altında müstakil olarak yaşamıştır. Böylelikle geçmişten günümüze kadar ulaşan Orhun Abideleri 732-735 yılları arasında, II.Göktürk zamanında dikilmiştir. Daha sonra Türklerin içindeki karışıklık ve devletin yıkılması sonucu 744-751 yılları arasında Çin başkumandanı Go Seonji, Şarki Türkistanı yeniden işgal etmiştir. Tarihte Talas savaşı olarak bilinen 751 yılındaki Ziyad bin Salih'in, Go Seonji ile mücadelesinde, Karlukların İslam ordusunun safında olması Çini mağlup etmiştir. Bu galibiyet sonucunda Şarki Türkistan hanları yeniden bağımsızlıklarını kazanmış ve yaklaşık bin yıl Çin istilasından uzak olmuştur (Buğra, 2021).

6. Harita: Kutluk Devleti

Uygurlar Zamanı Şarki Türkistan (744-840)

Göktürklerin yıkılmasından sonra aynı coğrafyada etnik değişiklik olmadan farklı Türk boyları devlet kurmuştur. Bilge Kağan öldükten sonra oğulları Göktürk hanedanlığını devam ettirememiştir. Bu durumdan istifade eden Basmıllar, Karlukluklar ve Uygurlar fedarasyon bir devlet kurmuştur fakat kısa bir süre sonra dağılmıştır. Böylece Uygurlar Basmılları da kendisine bağlayarak Kutluk Kül Bilge Hakan'ın önderliğinde 744'te bağımsızlığını ilan etmiştir. 840 yılındaki Kırgızlarla mücadele sonucu Uygurların bir kısmı Kansu bölgesine göç etmiş ki bu grup Sarı Uygurlar olarak da bilinir. Diğer bir kısmı da Turfan-Doğu Türkistan bölgesine giderek orada devlet kurmuştur. 860 yılında da İdikut devleti kurulmuş daha sonra 1396 yılına kadar Moğollara tabi olarak varlığını devam ettirmiştir.

Karahanlı Devleti Zamanında Şarki Türkistan (840-1212)

Karluklar Uygur devletine bağlıyken yıkıldıktan sonra Karluk yabgusu, Çiğil, Yağma ve Argu boylarını toplayarak Kara-Han unvanını almış, 840 yılında hükümdarlığını ilan etmiştir. Kendileri İslam'ı kabul etmiş ve Müslüman olmayan Turfan Uygur Türkleriyle mücadele etmiştir. Uygurların da Müslüman olup bu federasyona katılmasıyla Karahan devleti kurulmuştur. İlk bilinen hükümdarı Bil Kül Kadir Han'dır. İslamiyet hızla yayılmış

ve özellikle 920'de Abdülkerim Satuk Buğra Han devletin resmi dinini İslam yapmıştır. Diğer devletler gibi 1034 yılında fiilen Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğu Karahanlılar Devleti 1205 yılında, Batı ise 1212 yılında tarih sahnesinden ayrılmıştır (Saray, 2021).

Karahanlı Devleti Türk tarihinde bir dönüm noktasıdır. İslamiyet'i kabul edip Müslüman olarak varlığını sürdüren ve dünya kültürel mirasına zenginliğini katmış bir devlettir. Karahanlı Devleti İslami idareyle eski Türk hukuk sistemini birleştirerek yeni bir hukuk ve İslami unvanları katarak bir teşkilat sistemi oluşturmuştur. Ayrıca Göktürk ve Uygur alfabesi bırakılmış Arap alfabesine geçilmiştir. Hem de medrese ve mektep sistemi oluşturulmuş ki bu tedrisat 20.yy'a kadar Doğu Türkistan'da devam etmiştir. Türk dilinin ve edebiyatının İslamiyet sonrasındaki ilk örnekleri olarak kabul edilen önemli eserlerden ikisi olan Kutadgu Bilig ve Divan-ü Lügati't-Türk⁴ de bu devirde yazılmıştır (Saray, 2021).

Çağatay Zamanı Şarki Türkistan (1217-1514)

Cengiz Han'ın 1217 yılında Batı'ya doğru genişlemesinden Doğu Türkistan'da nasibini almış ve hâkimiyeti altına girmiştir. Cengiz Han ölmeden önce ülkeyi iki oğluna bölmüştür. Batı ve Doğu Türkistan Çağatay Han'a, Altay ve Emil bölgelerini de diğer oğlu Ögedey Han'ın olmak üzere ikiye bölünmüştür. 1227'de öldükten sonra paylaştırılan bölgelerin başına oğulları geçmiştir. Çağatay Han 1241'e kadar Şarki Türkistan'a hükmetmiş öldükten sonra ise buranın hâkimiyeti önce Ögedey Hanlığına sonra tekrar Çağatay'a geçmiştir. 1217-1514 yılları arasında 300 yıl süregelen bu zamanda muhtelif yerel güçler, beyler ve hanlar hükümdarlık sürmüştür ve Sultan Mahmud'un vefatıyla sonlanan bu süreç Çağatay Moğol Devleti hâkimiyeti olarak adlandırılmaktadır (Buğra, 2021).

Saidiye Devleti Zamanı Şarki Türkistan ve Hocalar Devri (1516-1679)

Çağatay hanedanlığından sonra 1516 yılında Said Han, kendisini Şarki Türkistan'ın hanı ilan etmiş ve 170 yıl hüküm sürmüştür. Saidiye Devletinin son yıllarında iç mücadeleler hasıl olmuştur. 1637-1667 yıllarında

4 “Kutadgu Bilig” eseri Yusuf Has Hacib tarafından yazılmıştır ve Türk kültürü, ahlaki değerler ve yönetim prensipleri üzerine odaklanmaktadır. “Divanü Lügati't-Türk” ise Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmıştır ve Türk dilinin sözcük dağarcığını ve kelime köklerini derlemektedir. Her iki eser de Türk edebiyatının önemli ve değerli yapıtlarıdır.

Abdullah Han ülkenin tek hakimi olmuşken Hoten ve Aksu, Kalmukların işgaline uğramıştır. 1679 yılına kadar ara ara Kalmuklar gerek bazı hanlarla siyasal yakınlık gerek başka yollarla Şarki Türkistan iç işlerine karışmıştır ve sonunda Doğu Türkistan'ı hâkimiyeti altına almıştır. Hocalar Devri olarak bilinen bu dönem içindeki siyasi parçalanmışlık 1757 yılında Çinlilerin işgalinin temel sebeplerinden biri olacaktır (Saray, 2021).

1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan

Abdukerim Han (1559-1591), karışık dönemde ülke bütünlüğünü sağlayabilmek için Hoca İshak Veli'den yardım istemiştir. Hoca İshak, Şarki vilayetleri dolaşarak düzenin sağlanmasında yardımcı olmuştur. Fakat Abdukerim Han ve Hoca İshak'ın vefatından sonra oğullar arasındaki mücadele ve bazı hocaların da dini-siyasi mücadelesi sonucu devlet iç karışıklık yaşamıştır. Kontrolün sağlanamadığı bu kaotik Hocalar Dönemi (1678-1755) Çinlilerin işine gelmiş ve karışıklıktan faydalanarak Doğu Türkistan işgaline zemin hazırlamıştır. Çinliler Doğu Türkistan'ı işgal edip “*böl-parçala-yönet*” siyasetiyle Cungarya ve Kaşgarya olmak üzere ikiye ayırıp vali atamıştır. 1758'de Kaşgar, 1760'da Kuzey bölgesini ve İli vilayetini, 1765 yılında da Üç Turfan ve Urumçi'yi işgal ederek 1863 yılına kadar devam edecek olan işgal dönemine girmiştir. Bu süreç içerisinde Çinliler halkın maddi manevi zenginliklerini sömürmüştür. Fakat halk bu baskı karşısında bağımsızlık arzusundan vazgeçmemiş, kanlı bir şekilde sonuçlansa da çok kez ayaklanma çıkarmıştır. Bunlar 1819 Üç Turfan ayaklanması, 1822-1825 ve 1828 Cihangir Hoca ayaklanması, 1828 Mehmet Yusuf Hoca ayaklanması, 1846 Muhammet Emin Katta ayaklanması, 1855-1856 Veli Han Töre ayaklanmaları, şeklinde sıralanabilir (Küpoğlu, 2019).

1863 Sonrası Şarki Türkistan

1863 yılında Doğu Türkistan, vilayetlerinde çıkan isyanlar neticesinde Çin işgalinden kurtuldu ve yerel hükümdarlar yoluyla bağımsızlığını kazanmıştır. Daha sonra 1865 yılında Yakup Bey (1867-1877) Yarkent'in idaresini ele geçirmekle başlayarak Hoten, Kaşgar⁵, Üç Turfan⁶ ve diğer vilayet-

5 Hoten ve Kaşgar, Doğu Türkistan'ın tarihi ve kültürel açıdan önemli şehirleridir. Her iki şehir de, binlerce yıllık bir geçmişe sahip olup İpek Yolu'nun önemli durak noktalarından biridir.

6 Üç Turfan (Üçturfan Vilayeti olarak da bilinir), Doğu Türkistan'ın tarihi ve coğrafi bir bölgesidir. “Üç Turfan” terimi, üç farklı şehir ve çevresini kapsayan bir anlamı ifade etmektedir.

lerin itaat altına almış ve Yakup Han Bedevlet Atalıkgazi (Kaşgar Hanlığı) dönemi başlamıştır. Yakup Han Devleti Osmanlı hükümdarları Abdulaziz ve II.Abdulhamid'e itaat etmiş ve böylece maddi manevi destek almıştır. Kısa sürede çok değerli işler yapan Yakup Han'ın vefatıyla devletin gücü de sarılmış ve oğullarının taht mücadelesi sonucunda Çinlilerin işgaliyle Kaşgar Hanlığı yıkılmıştır (Doğan, 2019). 1878'de Çinlilerin Doğu Türkistan'ı yeniden işgaliyle 1933 yılına kadar sürecek olan istila dönemi başlamıştır. *resim 4. Yakub Beg*⁷

Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (1933-1934)

1931 yılında Salih Dörge ve Hoca Niyaz Hacı önderliğinde Kumul'da başlayıp Doğu Türkistan vilayetlerine yayılan isyan ve ayaklanmalar olumlu sonuçlanmış böylelikle mahalli tarzda yönetimler ortaya çıkmıştır. Sabit Damolla Abdulkaki'nin çalışmalarıyla bu ayrık yönetimler Doğu Türkistan

7 1866'da Kaşgariye Devleti'ni kuran Yakup Bey, bu bölgede güçlü bir devlet organizasyonu sağlamayı başarmış ve on bir yıl Kaşgariye Hakanı olarak hüküm sürmüştür. Yakup Bey, Osmanlı Devleti'yle kurduğu siyasi ve askerî bağları ile stratejik bir başarı elde etmiştir. Osmanlı, Rusya ve Hindistan'daki İngiliz yönetimi tarafından da tanınan Kaşgar Devleti, bölgede varlığını kabul ettirerek komşularıyla ticari anlaşmalar yapmıştır.
<https://haberajandonet.com/Article/yakup-bey-kasgariye-devleti-ve-osmanli/Afl-nAtQdtMMc8dbtTFAM>

İslam Cumhuriyeti adı altında tek bir çatıda toplanıp resmen bir devlet oluşturulmuştur. Devletleşme çalışmaları yürütülmüş ve anayasa çıkarılmıştır (Küpoğlu, 2019). Devletin üç farklı cephede Rusya, Çin ve Müslüman Dunganlarla mücadelesi sonucu kısa sürede güçsüz kalmıştır. Devletin zor durumda kalması sebebiyle Hoca Niyaz Urumçi'de Şing Şi Sey ile ortak idareyi kabul etmiş ve kendisi önce vali olmuştur fakat hükümet sonlandıktan sonra da asılsız suçlarla Hoca Niyaz tutuklanıp idam edilmiştir. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyetini yerli Uygur (*Resim 5. Sağdan Üçüncü Sabit Damolla*)⁸ halkının kurması ve temelinde İslam Şariatının olması sebebiyle örneklik teşkil eden önemli bir yapı olmuştur. Çin yönetimi yine kısa bir süreliğine Doğu Türkistan'a hâkim olmuştur. Bu süre zarfında Çinde yönetim değişikliği olmuş, Komintang yönetime geçmiştir. Değişen yönetim Doğu Türkistan'daki politikayı da etkilemiş enflasyon artmış, yolsuzluk faaliyetleri ve Çinli göçmen yerleştirmeleri başlamıştır (Demirağ, 2014).

Doğu Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)

Eylül 1944 yılında ilk İli'de başlayan ayaklanma yayılarak devam etmiş ve “Üç Bölgedeki Ayaklanma” olarak adlandırılmıştır. Bu ayaklanmalar nihayetinde Ali Han Töre başkanlığında 12 Kasım 1944'te “Doğu Türkistan Cumhuriyeti” kurulmuştur.

8 <https://www.turk.org.au/cin-devletine-esir-dusen-dogu-turkistanin-kisa-tarihi/>

(Resim 6. Alihan Töre hükümet üyeleri ile birlikte, 1945.)⁹

Sovyet Rusya'nın da Doğu Türkistan üzerinde emelleri olması sebebiyle bu coğrafya Sovyetler ve Çinlilerin siyasi emellerinin çatıştığı bir arena olmuştur. Bu siyasi çıkarlar ve olaylar sonucunda Doğu Türkistan'da 15 Uygur Türkü ve 10 Çinlinin oluşturduğu bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu süreçte Doğu Türkistan'da milliyetçi Çin hükümeti varken Çin'de komünist yönetim iktidara gelmekte ve yönünü Doğu Türkistan'a çevirmektedir. Eylül 1949'da milliyetçi Çin'in başkumandanı komünist yönetime bağlılığını ilan etmiştir ve 29 Eylül 1949 tarihinden itibaren Çin komünist yönetimi Urumçi'de iktidarı tamamen ele geçirmiştir. Bu tarihten itibaren Çin, Doğu Türkistan'da tam anlamıyla egemenlik kurmuş sayılmasına rağmen Uygur halkının kimlik ve bağımsızlık mücadelesi hâlen daha devam etmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak milattan öncesinden günümüze kadar Şarki (Doğu) Türkistan coğrafyasında birçok devlet ve hanlık hüküm sürmüştür. Fakat görüldüğü üzere Türklerin ana yurdundan başka bir yer olmamıştır. Özellikle de etnik kökeni değişik, Çinli milletler gibi farklı bir millete ev sahipliği yapmamıştır. Çinlilerin veya Batılıların tam tersi iddialarının sebebi Doğu Türkistan'ın işgalini meşrulaştırma propagandasından başka bir şey değildir. Çin daima Doğu Türkistan topraklarına, zengin yer üstü ve yer altı kaynaklarına göz dikmiş, fırsat buldukça işgal etmiştir. Fakat buna rağmen ne Çin emellerinden ne de Doğu Türkistan halkı bağımsızlık mücadelesinden vazgeçmiştir. Günümüzde Çin gerçek anlamda otoritesini kurup maddi manevi istilasına devam ediyor olsa da Doğu Türkistan halkı halen daha gerek içten gerekse dıştan farklı yollarla mücadelesine devam etmektedir.

Kaynakça

Buğra, Mehmet Emin (2021). Şarki Türkistan Tarihi, (Haz. Abdullah Oğuz). İstanbul: Ötüken Yayınları

Demirağ, Yelda (2014). 1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 3, 229-245.

Doğan, Serhat (2019). Kaşgar Hanı Yakub Bey ve Kaşgar (1863-1877). Yüksek Lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

9 <https://www.gzt.com/mecra/emperyalizmin-karsisinda-direnisci-bir-lim-alihan-tore-3615704>

Gömeç, Saadettin (1997). Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını

Küpoğlu, Fedai (2019). Yaş Türkistan Dergisine Göre 1933 Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Çöküşü. Yüksek Lisans tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Saray, Mehmet (2021). Doğu Türkistan Türkleri Tarihi. İstanbul: Boğaziçi Yayınları

Yıldırım, Kürşat (2012). Doğu Türkistan ve İlk Sakinleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII(1), 419-440.

Yıldırım, Kürşat (2012). Başlangıcından II. Yüzyılın Ortalarına Kadar Doğu Türkistan ile Çin Münâsebetlerine Genel Bir Bakış. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 123-156.

1755-1949 Yılları Arasındaki Doğu Türkistan Bağımsızlık Mücadeleleri

Hümeysra Sena Kelleci

İbn Haldun Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
humeyra.kelleci@stu.ihu.edu.tr

Doğu Türkistan Çin'in Batısında bulunan, Çin için hayati öneme sahip olan bir bölgedir. Önceleri tarihi İpek Yolu güzergahında olması ve kendisini çevreleyen ülkeler dolayısıyla Çin için Batıya açılan kapı işlevi görmüştür. İpek yolundan yaptığı ticaretin güvenliği için Çin'in bu bölgeye hakimiyeti hayati bir önem arz etmektedir. Bu yüzden Doğu Türkistan çok eski tarihlerden itibaren Çin siyasetinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bunun bir getirisi olarak uzun dönemler boyunca işgal hareketlerine ve müdahalelere maruz kalmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise yine bu işlevine ek olarak zengin yer altı madenleri ve yine zengin petrol yatakları Çin için bölgenin önemini artırmıştır. 1755 yılı, Çin askerlerinin Doğu Türkistan'a girmesi ve 1865 yılına kadar sürecek olan birinci Çin istilasının başlangıcı iken 1949 ise bölgenin Çin hakimiyetine girdiği yıldır. (Demirağ, 2014) Bu yılları ele almak hem Çin'in bölge üzerindeki hak iddiasının temelini anlamak hem de girişilen bağımsızlık mücadelelerinden ders çıkarmak bakımından önemlidir.

Tarihi çok eski dönemlere dayanan Doğu Türkistan - Çin ilişkilerinde, Çin'in izlediği işgal politikaları sebebiyle bölgede aralıklarlada olsa çeşitli şekillerde uzun süreli bir Çin hakimiyeti çabası söz konusudur. Bu süreçlerde Doğu Türkistan halkı bir çok kez bağımsızlık mücadeleleri vermiştir. 1755 yılı "Hocalar Devri" ismi verilen yetmiş yıllık bir sürenin içinde bulunduğu bölgedeki karışıklığı fırsat bilen Çin'in yüz yıl süren birinci istila devrinin başlangıcıdır. (Demirağ, 2014) Bu dönemde büyüklü küçüklü sayısı 41'i bulan bir çok isyan olmuşsada büyük çaplı olan sekiz önemli isyan şu şekilde sıralanabilir; Büyük-Küçük Hocalar İsyanı (1757- 1759),

Üçturfan İsyanı (1765), Ziyavdin Hoca İsyanı (1815), Cihangir Hoca İsyanı (1824- 1828), Yusuf Hoca İsyanı (1830), Yedi Hoca İsyanı (1847), Velihan Töre İsyanı (1857) ve son olarak Kuçar Döngenlerin İsyanı (1864). (Kurban, 2020) Ortaya çıkışı konusunda çeşitli rivayetler olan ve halk üzerinde ciddi nüfuzlarından dolayı politik olarak da olumsuz etkilerinin bölgeye davet edilme amaçlarının tam tersi bir şekilde ayrılıkçı olması, Hocaları üzerinde durulması gereken bir mevzu haline getirmektedir. Moğol istilasından sonra bölge halkının zarar gören İslami yönünü güçlendirmek ve bölgedeki farklı gruplar arasında birliği sağlama amaçlı Müslüman Çağatay Hanları tarafından bölgeye davet edilen Hoca Mahdum-u A'zam burada Satuk Buğra Han neslinden gelen Bibiciye Hanımla evlenmiştir. Bu evlilik, Hoca Mahdum'u Azam'ın halk üzerindeki nüfuzunu ve buradaki irşadi faaliyetlerinin tesirini artırmıştır. Daha sonrasında babasının yerine bu görevini devam ettiren Hoca İshak Veli görevini oğluna devretmiş fakat dönemin yöneticisi olan Abdüllatif Han'ın Hoca İshak Veli'nin abisi olan Hoca Kalan'ı da çağırması amca yeğen arasında daha sonra bölgenin siyasetine de yansiyacak olan çekişmelere yol açmıştır. (Saray, 2021) Hatta bu etki öyle ciddi boyutlardadır ki Serhat Doğan kitabında bölgede siyasi birlikteliğin kurulamamasının en önemli sebebinin Hocalar olduğunu söyler. Buna ek olarak bölgede hakimiyet kurmak isteyen yöneticilerin soylarını Hocalara dayandırmalarını ve hatta Çinli yöneticilerin bile bölgeye vali olarak Hocalardan kendilerine yakın olanları atadıklarını belirterek halkın üzerindeki etkilerini gözler önüne serer. (Doğan, 2020)

Birinci istila döneminde Doğu Türkistan halkı 42 kez bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. Yakup Bey döneminde Çin istilaları kesilmişse de Yakup Bey'in ani ölümüyle 1878 yılında ikinci Çin istilasına devri başlamıştır. Birinci ve ikinci Çin istilaları dönemleri arasında Çin'in içinde bulunduğu Afyon savaşları, Taiping ve Niang isyanlarından dolayı zayıflaması gibi durumlardan sebeple işgal hareketlerinde kesintiye uğramıştır. Fakat bu kesinti bir vazgeçme hareketi olmaktansa ikinci istilaya hazırlık niteliği taşır. (Demirağ, 2014) Bu dönemde Yakup Bey'in başında olduğu 1864-1877 yılları arasında bir çok önemli şehri bir çatıda birleştirmesi ve uzun süreli bir devlet olması bakımından önem taşıyan *Kaşgar Hanlığı* bölgede yer almıştır. Bu siyasi birliğin bölgede bu kadar uzun süre yer alabilmesinin sebeplerinden biri yukarıda da değinildiği gibi Çin'in zayıflamasının yanında Yakup Bey'in bölgenin durumunu iyi bir şekilde okuyarak doğru politikalar tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Yakup Bey, bölgede ayrılıkçı

“

Birinci istila
döneminde Doğu
Türkistan halkı
42 kez bağımsızlık
mücadelesine
girişmişlerdir.

”

hareketlerde bulunan Hocalarla savaşıarak on-
ları siyaseten etkisiz kılmış ve Rusya, İngiltere
ve Osmanlı'yla ilişkiler kurarak etkili bir denge
politikası yürütmüştür. Yakup Bey, hem Müs-
lumanlar arasındaki nüfuzu hemde İngiltere
ve Rusya arasındaki ilişkilerine destek ama-
cıyla Osmanlı'yla ilişkilerini güçlendirme yo-
luna gitmiş, Osmanlı'ya biat ederek himayesi
altına girmiş ve İstanbul'a elçi göndermiştir.
Fakat Yakup Bey'in 1877 yılında ölümüyle bir-
likte bu devlet ayakta kalamamış ve yıkılmış-

tır. (Doğan, 2020) Yıkılmasının başlıca sebepleri arasında bölgedeki grup-
lar arasında uzun süredir devam eden anlaşmazlıkların olması, bölgede yer
edinmiş siyasi bir birlik kimliğinin ve kurumsallaşmanın olmaması, sürekli
Yakup Bey gibi güçlü bir figüre ihtiyaç duyulması, Hocaların halen siya-
sette etkin olması, kendisini çevreleyen komşu devletlerle husumetin ol-
ması dolayısıyla başka müttefiklerin aranması gibi sebepler sıralanabilir. Ya-
kup Bey'in başında bulunduğu Kaşgar Hanlığı'nın Yakup Bey'in ölümüyle
çökmesi, ikinci Çin istilasının başlangıcına tekabül eder. Bu devirde mey-
dana gelen 1931'de başlayan Kumul Ayaklanması sonucunda 1933 yılında
Cumhurbaşkanı Hoca Niyaz Hacı ve Başbakanı Sabit Damolla Abdülbaki
olan Şarki Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulmuş fakat bölgedeki iç karı-
şıklıklardan ve dış müdahaleler yüzünden bu süreç sadece bir yıl sürmü-
ştür. Daha sonrasında 1944 yılında İli'de çıkan ayaklanma sonunda Ali Han
Töre'nin başkanlığında Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuşsa da ayak-
lanmada ve ilerleyen süreçlerde Rusya'nın bulunmasından dolayı işler iyice
karışmış ve farklı süreçlerden geçen bu devlet de 1949 yılında Çin komünist-
lerinin Urumçi'de iktidarı ele geçirmesiyle son bulmuştur. (Demirağ, 2014)

Bölgede bir devletin kurulamamasının nedenlerinden biri de bölge içe-
risindeki çeşitli kuvvetlerin tarihi süreç boyunca kendi içlerinde çatışma
içerisinde olması ve bundan dolayı dış güçlerle kurulan hatalı ilişkilerdir.
Öyle ki bu gruplar diğer(ler)ine üstün gelmek amacıyla kısa vade menfaati
için dış güçlerle alışverişte bulunarak uzun vadede ciddi sonuçlara yol aç-
mışlardır. Buna en yakın zamanlı örneklerden biri olan Ma Zhongying ve
Hoca Niyaz'ın anlaşmazlığı ve sonuçları verilebilir. Bir diğer husus ise dev-
let kurma mücadelelerinde çeşitli nedenlerden dolayı Rusya dışındaki çev-
resindeki diğer devletlerden destek görmemesi olabilir. Şahsi kanaatimce

Doğu Türkistan'ın ihtiyacı olan topraklarından veya bağımsızlıklarından vazgeçme riski olan karşılıklı çıkar üzerine kurulu güvensiz ittifaklar yerine; Rusya ile Çin'in sonu gelmeyecek çıkar ilişkilerinin farkında olunarak yapılacak müttefik seçimleriydi. Mesela gelecekte Doğu Türkistan'ın bağımsızlığa kavuşmasında Türk devletlerinin oluşturacağı bir ittifakın, içerisinde bulunacak olan bütün devletler için hayati önem arz ettiğini düşünüyorum. Çünkü böyle bir ittifak olacaksa Doğu Türkistan'ın burada çok önemli bir yeri olacaktır. Yalnız bu ittifakın Rusya'ya ve Çin'e rağmen yapılması zaruridir. Bu noktada Rusya gibi devletlerin herhangi bir desteği olmadan, ittifakın kendi arasında yapacağı dayanışma çok önemlidir. Böyle bir durumda bu devletlerle olan bağımlılıkların ve zaafların giderilmesi de ancak bu devletlerin dayanışması ile mümkün olacaktır.

Kaynaklar:

- Demirağ, Y. (2014). 1755-1949 YILLARI ARASINDA DOĞU TÜRKİSTAN. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (3), 229-245.
- Doğan, S. (2020). *Yakup bey ve kaşgar hanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kurban, İ. (2020) *Doğu türkistan için savaş*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Saray, M. (2021). *Doğu türkistan türkleri tarihi 1-2*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Çin' in Doğu Türkistan'daki Hak İddiası

Nisa Uygur

Doğu Türkistan kadim çağlardan beri Uygur Türkleri başta olmak üzere Türk kökenli etnik grupların ve Çinlilerin yaşamış olduğu bir bölgedir. Çin bazı sebepler göstererek Doğu Türkistan üzerinde hak iddia etmektedir. Bu hak iddiasının olası sebepleri olarak söylenebilecek çok fazla konu olsa da bu yazıda Çine ait yakın dönem Çin tarihi kaynaklarında Doğu Türkistan'ın nasıl ele alındığı diğer tarihi kaynaklarla karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Yazı sonunda temennimiz doğru kabul edilen yanlışlara açıklık getirmektir.

Çin'in Doğu Türkistan Tarihine Bakışı

Çinlilerin Doğu Türkistan ile ilgili yazmış olduğu kaynaklara bakıldığında Doğu Türkistan'ın tarihini daha çok Çin tarihiyle ele aldığı görülür. Tarihi hadiseleri anlatırken Çin bölgesindeki hadiselerle daha çok yer vererek, Doğu Türkistan bölgesindeki hadiselerle genel anlamda çok değinilmemiştir.

Ahmet Kanlıdere bu durumu "...Türklerin tarihi değil, Gök Türklerin ve Çin'de yaşayan "Türk dilli halkların" (Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Salar ve Yugur azınlıklarının) tarihi; daha doğrusu, bu halkların Çin tarihi içinde konumlandırılmasıdır" şeklinde ifade etmiştir. (Kanlıdere, 2021)

Çin Tarihinde Doğu Türkistan

Çin'in Doğu Türkistan'daki hak iddiasının en önemli gerekçesi olarak Pekin Perspektifinden yazılan Çin tarihi söylenebilir; Çinli tarihçilerin yazmış olduğu kaynaklarda Doğu Türkistan'ın 2000 yıldan fazla bir süredir Çin Devletinin bir parçası olduğu ve Doğu Türkistan'ın M.Ö. 60 yılında

Han İmparatorluğu'nun Batı Bölgeleri Komutanlığı'nı kurmasıyla Doğu Türkistan'ın bu Batı Han Hanedanı'nın yönetimine girmiş olduğu söylenir. Bunu izleyen süreçlerde Doğu Türkistan'ın Çin Merkezi Yönetimine hep bağımlı kaldığını ve Merkezi Hükümetin kurduğu idari organlar tarafından yönetildiğini öne sürer. Fakat Batı Han hanedanlığı kurulduktan sonra Doğu Türkistan zaman zaman Çin'e karşı verdiği mücadelede galip geldi; M.Ö. 10 tarihinde Hun Tanrıkutu'nun yardımıyla Doğu Türkistan Çin'den kurtularak, Doğu Türkistan'ın Doğu ve kuzeyindeki hanlık devletler Hun Devletinin himayesine girdi. Güney kısmı ise tamamen müstakil surette yaşadı. Bu durum M.S. 73'e kadar devam etmiştir. (Buğra, 2021)

Yine Çin'de kurulan Wei (M.Ö. 220-266) ve Jin hanedanının (M.S. 265-420) Çin ve Doğu Türkistan'a hükmettiğini ifade eder. Kaynakta belirttiğine göre Jin hanedanı zamanında Doğu Türkistan'ın her bölgesinden bu hanedana haraçların geldiğini, buradaki Türk hanlıklarının Çin imparatoruna tebaa suretinde yaşadıklarını ve Han hanedanındaki siyasetin aynı devam ettirildiğini ifade eder. (Weijang, 2002)

Ama diğer tarihi kaynaklarda Han (M.Ö. 202-M.S. 220) hanedanının yıkılışından sonra Çin'de iki Türk ve bir Çin Devleti kurulduğunu biliyoruz. Bu tarihte Doğu Türkistan'ın Yadisü ve ili bölgeleri Siyenpi Türklerinin elindeydi. MS 380 tarihlerinde ise Siyenpi Tanrıkutu Fu Han Doğu Türkistan'ın tamamına hâkim olmuştu.

Çin kaynağına göre "Türkler (Göktürk) 570 yılları ortaya çıkan bir devlettir. Uygur, Kazak, Kırgız gibi diğer kabileler bunlara katılmıştır. Bu devletin hükümleraltılığı altına girdiği için Bundan sonraki adları Türk olmuştur. "Türk" bir ulus değildir. Bunların Uygurlar ve diğer etnik kökenlilerle alakası yoktur. (Weijang, 2002, s. 43)

Çin tarihi kaynaklarında Uygur Devletinin (744-847) kuruluşu ile ilgili tarih şöyledir: Uygurlar zayıf bir kabileydi ve diğer Türk kabilelerinin hükümleraltılığı altında yaşıyordu. Uygurlar diğer kabilelerle birlikte Türk Hükümdarlarına karşı isyan çıkarttı ve Tang sülalesine elçi gönderdi (629). 743 Uygurlar Tang sülalesinin (618-907 yılları Çin) yardımıyla Türk hükümdarı Üzmiş kağanı esir aldı. Tang sülalesi padişahı Taizong bu durumdan çok hoşnut oldu. Kül Bilge Kağan'a Taizong tarafından 'itaatkâr kül kağan' ünvanını verildi. Kül Bilge Kağan ise kendine 'Kutluk Kül Bilge Kağan' ünvanını vermişti. (Weijang, 2002, s. 60-61)

Diğer tarihi kaynaklara baktığımızda Tang sülalesinin yardımıyla Uygurların devlet kurduğu ya da onlara biat ettiği hakkında malumat bulunmamaktadır.

O dönem Uygurların her anlamda çok güçlü olduğunu görüyoruz ve bazı Çin tarihi kaynaklarda da Uygurlar çok cesur ve kabiliyetli olarak geçmektedir. Uygurlara ait abideler, zanaat eserleri ve kitabeler çok fazladır. Virane olan Başbalık şehrini Uygurlar düzeltmiştir. Yine Congbalık, İlibalık, Minglak, Kömi talas, Usmı tarım ve Sülmi adlı birçok şehir inşa etmiştir. (Buğra, 2021, s. 158) (Uygur Devleti, 2013) (Çınarlıoğlu, 2012)

Uygurların Çinliler ile arasındaki münasebet o döneme baktığımızda dostane ve iyi ilişkiler içerisindeydi. Çinliler ile kurulan akrabalık bağları da bunu destekliyor. Her anlamda güçlü olan Uygurlar Çinlilerden vergi alıyor ve onlara yardım ediyordu. Buna örnek olarak; 651’de Uygurlar Çin adına Kore isyanını bastırdılar. Yine MS 765’te Tibetliler Çine hücum ettiğinde imparator Suzong, Bökü Kağandan yardım istedi. Kağan asker gönderdi ve Tibetlileri kaçırdı. (Buğra, 2021, s. 156) (Çınarlıoğlu, 2012)

Çinliler Uygurların bu tür yardımlarına karşılık Uygurlara birçok hediye göndermiştir. Bu hediyeler arasında on bin top ipek olduğu ve Tang hanedanının her yıl Uygurlara yirmi bin top ipek vaat ettiği bildirilmektedir. (Öztürk)

Tang hanedanı ile yapılan Talas savaşı (M.S. 751) Türkistan bölgesi için çok önemlidir. Bu savaştan sonra Doğu Türkistan bölgesinde Türk boyları hüküm sürdü. Bağımsız devletler kuruldu. Aynı şekilde Karahanlı Devletinin oluşumuna zemin hazırlanmıştı. Bu tarihten itibaren bin yıldan fazla bir süre Çinliler Türkistan’a hücum edemedi. 1758’e kadar Türkistanlılar Çinlilerden emin oldu. (Taşağıl, 2010) (Buğra, 2021)

Çinli kaynaklara bakıldığında, Karahanlı Devleti (840-1212) ve bundan sonraki devletler hakkında çok fazla bilgi verilmediği görülür. Özellikle Karahanlı Devleti hakkında daha çok sanat, kültür, dil ve edebiyat gibi konulara değinilmiş, “Kutadgu Bilig” ve “Dîvânu Lugâtî’t-Türk” gibi meşhur eserlerin ortaya çıktığı ve Çin medeniyetini zenginleştirdiği ifade edilmiş ve bununla yetinilmiştir. 1750’li tarihlere gelindiğinde Çinli kaynaklarda Doğu Türkistan’ın Çine tekrar katıldığını ve Doğu Türkistan’ın adının yeniden katıldı anlamında “**Xinjiang**” olarak değiştirildiğini öne sürülüyor.

1884 yılında Doğu Türkistan, Çin İmparatoru’nun emriyle 19. eyalet olarak Çin imparatorluğuna bağlandı ve adı “**Xinjiang**” olarak değiştirildi. “Yeni topraklar” anlamına gelen “**Xinjiang**” kelimesi o bölgenin tarihte Çin’in bir parçası olmadığını ve Çin’in işgaliyle verilen bir ad olduğunu açıkça ifade eder.

Doğu Türkistan o tarihe kadar hiçbir zaman ve tam anlamıyla Çin Toprağının bir parçası olmamıştır. Yukarıda beyan edilen birçok tarihi kaynak ve hadise de bunu açıkça gösteriyor.

Doğu Türkistan’a Yerleşmiş Çinliler ve Diğer Etnik Gruplar Arasındaki Fark

Doğu Türkistan topraklarında yaşayan insanların dilleri, kültürleri, kıyafetleri, yemekleri, gelenekleri, görenekleri ve İslam dinine mensubiyetlerinin ne Çin ne de Çin kültürü ile benzerliği vardır. Tam tersine Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan toplumlarına çok benzemektedir. (İdris, 2021)

Yine Doğu Türkistan topraklarında bulunan Iydgah Camii, Emin Minaresi, Kaşgar şehri eski evleri ve Hoten şehrindeki tarihi evler, Yusuf Has Hacıp ve Kaşgarlı Mahmut gibi büyük şahsiyetlerin türbeleri gibi tarihi ve mimari yapılar Türk mimarisiyle benzerlik göstermektedir.

Doğu Türkistan’ın nüfusu

1953’te Doğu Türkistan’da yaşayan Çinliler genel nüfusun sadece %6,14’ünü oluşturuyordu. Bu da aslında o bölgede Çinlilerin nüfusunun çok az bir kısmını teşkil ettiğini gösteriyor. Eğer gerçekten de Çin’in iddia ettiği gibi tarihten beri Doğu Türkistan Çin toprağının bir parçası olmuş olsaydı o dönem Doğu Türkistan’da daha fazla Çinli yaşıyor olurdu.

Aynı şekilde Uygur ve diğer etnik grupların o tarihte bölge nüfusunun çoğunu teşkil etmesi aslında Çin’in bölgeye tam hâkim olamadığını gösteriyor.

Şimdi ise Doğu Türkistan’da bulunan nüfusun nerdeyse %45’ini Çinliler oluşturuyor ve bu sayı giderek artıyor. Doğu Türkistan’da iyi şartlar altında ve her türlü haklara Doğu Türkistanlıların sahip olduğundan daha fazlasına sahip olan Çinliler o bölgede yaşıyor ve diğer etnik gruplarla kaynaş(tırılı)ıyor. Aynı şekilde Uygur ve diğer etnik grupların asimilasyon politikası ve farklı birçok sebeplerle nüfusunun giderek azalıyor olması, Çin’in şimdi ve ileri zamanki Doğu Türkistan bölgesinde hak iddiasını güçlendirmesi için zemin hazırlıyor.

Kaynakça

- Buğra, M. E. (2021) Şarki Türkistan'ın Çin İstilasında Kurtuluşu, M. E. Buğra, *Şarki Türkistan Tarihi* (s. 103). İstanbul: ötügen
- Çınarlıoğlu, G. (2012). Uygurlar. *TDV İslam Ansiklopedisi 42.cilt* (s. 242-244). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. TDV İslam Ansiklopedisi. adresinden alındı
- Fulin, H. (1999). H. Fulin, *xinjang'ning yerlik tarihidin qisqiche oqushluq*. Urumçi: xinjang haliq neşriyatı.
- <http://turkish.cri.cn/chinaabc/chapter11/chapter110103.htm>. (tarih yok).
- <https://turkish.cri.cn/20210207/41406ceb-e8a1-ce33-10a6-f5bf4fee7700-i.html>. (tarih yok).
- İdris, a. (2021). Doğu Türkistan Çin'in bir parçası değildir. A. İdris, *Kızıl Kıyamet* (s. 137-138). İstanbul: rağbet yayınları.
- Kanlıdere, A (2021, 2 11), *Çin Tarihçiliğinde Türk Tarihi Ve Uygur Kimliği*. Orta Doğu Ve Afrika Araştırmacıları Derneği: <https://ordaf.org/Çin-tarihçiliğinde-türk-tarihi-ve-uygur-kimliği/> adresinden alındı
- Kul, Ö. (2019). Doğu Türkistan'da Yaşayan Türklerin nüfüsü Ne kadardır? Ö. Kul, *100 soruda Doğu türkistan* (s. 26). İstanbul: Ramuz Yayınları.
- Öztürk, N. p. (tarih yok). *Çin Kaynaklarına Göre Talas Savaşının Sonuçları Hakkında inceleme* . Türk Tarihi Kurumu : <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/03/15->
- NurayaPamukOzturk.pdf adresinden alındı
- Taşagıl, A. (2010). talas savaşı. *TDV islami ansiklopedisi 39.cilt* (s. 501), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uygur Devleti*. (2013, 4 10). Uygur akademisi: <https://akademiye.org/tr/?p=1> adresinden alındı
- Weijang, T. (2002). Wei, Jin Sulalirining Gharbi Yurttiki Her Qaysi Zhaylarni İdare Qilishi, T. Weijang, *Xinjang tarihini toghra sherhileyli* (s. 43). Urumçi: Xinjang halk neşriyatı.

Bir Kuşak Bir Yol: Mâzisi, Âtisi ve Doğu Türkistana Etkisi

Tayyip Erdoğan Aydın

İbn Haldun Üniversitesi, İslami İlimler
tayyip.aydin@stu.ihu.edu.tr

Cihan hâkimiyeti insanlık tarihi boyunca birçok medeniyetin esas hedefi olmuş, bu uğurda binlerce devlet yıkılmış ve tarihin tozlu raflarında yerini almıştır. Tarihin en kadim medeniyetlerinden birisi olan Çin de bu uğurda komşu devletleri ile mücadelelere girişmiş, kâh devasa bir imparatorluk olurken kâh kıtlıklar, istilalar ve sömürge dönemleri geçirmiştir. Şayet tarihte bu denli mühim bir rol üstlenen Çin'in asıl şansı İpek Yoludur. Bu yol yalnızca ticari bir yol olmaktan ziyade medeniyetler arasında kültürel, mimari ve dini etkileşimi sağlamış, bir nevi küreselleşme sürecinin mukaddimesi olma vasfını kazanmıştır. Tarihte birçok devlet ve millet bu önemli yol için birbirleriyle kanlı savaflara girmiş, buranın hâkimiyetini kazanmak için diğer devletlerle ittifak kurmuşlardır. Lâkin süreç içerisinde bu güzide yol güzergahını elde etmedeki çaba süreç içerisinde azalmış ve önemini yitirmeye başlamıştır. Günümüzde ise Çin, yeni bir proje olarak modern İpek Yolu projesini gündeme getirmiş ve dünya ticaretini birbirine bağlama arzusuna kapılmıştır. Bu denli tarihi bir yolu canlandırma projesi için Çin'in ne denli ağır bir yükün altına girdiği büyük bir soru işareti olarak insanların akıllarını kurcalamaktadır. Özellikle Doğu Türkistan'da yapılan zulüm ve insan hakları ihlallerinin gelecekteki nihai akıbetinde büyük bir faktör olacağı aşikardır. Bu yazıda, bilhassa tarihi İpek Yolu'nun işlevi ve dünya tarihinde iktisadi, politik ve askeri tesirleri, buna ek olarak Kuşak Yol İnisiyatifi'nin kapsamı ve muhtemel sonuçları incelenecek olup, bu sürecin Doğu Türkistan'daki zulüm ve asimilasyona muhtemel etkileri araştırılacaktır.

İnsanlık tarihinin başlangıcı aslında ticaretin de başlangıcı olarak değerlendirilebilir çünkü insanoğlu her daim ihtiyaçlarını giderme de noksan kalmış ve arayış içerisine girmiştir. Toplumdan ayrı varlığını devam ettiremeyen insan, takas yoluyla yüzyıllar boyunca ihtiyaçlarını gidermiş ve insanlar ile etkileşimde bulunmuştur. Aynı şekilde İpek Yolu insanlar arası etkileşimde en büyük aracı olmuş ve Doğu-Batı arasındaki bağlantıyı sağlamıştır. Tarihte İpek Yolu'nun ilk olarak Han Hanedanlığının (M.Ö. 206-M.S. 220) Büyük Hun İmparatorluğuna karşı yapılacak müttefiklik için Yuçilere gönderilen Chang-Chien tarafından keşfedildiği her ne kadar iddia edilse de Tunç çağına kadar ulaşan tarihi bir yolun varlığı göz önünde bulundurulmalıdır¹. Çinliler ürettikleri ipeği dünyaya pazarlama yoluna girişmişler, hatta bu değerli ürünü ülke dışına çıkarmayı yasaklamışlar, teşebbüs edenleri ise ölüm cezasına çarptırmışlardır. Çin'den başlayıp Anadolu'ya ve Avrupa'ya uzanan bu derece uzun, meşakkatli ve tehlikelerle dolu yolculuğun karşılığını almak isteyen tüccarlar, buğday gibi ağır ve kazancı az olan ürün pazarlamak yerine ipek gibi hafif ve kazancı bol olan ürünler ihraç etmişlerdir. İpek Yolu, yalnızca tek bir güzergaha sahip olamayacak kadar geniş ve kapsamlı bir tarihi değerdir. Changan, Anxi, Urumçi, Almatı, Hoten, Kaşgar, Semerkant, Merv, Kabil, Tahran, Bağdat, Halep, Şam ve Anadolu şehirlerinin bulunduğu güzergâha Rusya, Hindistan, Arap Yarımadası, Afrika ve Avrupa'ya ulaşan alternatif yollar da eklenince İpek Yolu devasa boyutlara ulaşmaktadır². Tabii ki bu yolun güvenliği ise hükümdarların ticareti sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri için kendilerine vazife edinilmiş, bunun içinde yol boyunca kervansaraylar, hanlar, gözetleme kuleleri inşa edilmiştir. Yol boyunca olan siyasi mücadeleler aynı şekilde tüccarların güvenliği konusunda tehlikeler yaratmış ve ticaretin ara sıra sekteye uğramasına neden olmuştur. Çin-Hun ve Bizans-Sasani gibi devasa imparatorlukları birbirine düşüren ve kanlı savaşlara neden olan kadim İpek Yolu, 14. yüzyıla kadar olağan hareketliliği ile işlevini devam ettirmiş, Avrupâda başlayan coğrafi keşifler ve Ümit Burnu'nun keşfedilmesi ile etkisini kaybetmiş, daha sonra ki yüzyıllarda ise denizcilik faaliyetlerinin artması ve ipeğin Avrupâda üretilmeye başlaması Uzak Doğu mallarının tüketimini azaltmış, nihai olarak 19. yüzyıldan itibaren İpek Yolu kullanılmaz hale gelmiştir.³ Görsel 1⁴

1 Yılmaz, E. (2017). İpek Yolu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 9 (2), 672-683, s. 673.

2 Yılmaz, E. (2017). s.675.

3 Karaca, Ö. (2022). Tarihin İz Dokunduğu ve Ses Verdiği Güzergah İpek Yolu . Tarih Araştırmaları Dergisi, 41 (71) , 154-173, s.159.

4 <https://www.sde.org.tr/asya/orta-asya-ulkeleri-ipek-yolu-vizesi-icin-hazirlaniyor-haberi-6481>

Çin İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyunca büyük gelirler ve kazançlar sağladığı İpek Yolu'nun yeni yolların keşfi ve deniz ulaşımının daha da gelişmesi sonucu önemini yitirmesi Çin'in bir süre izole şekilde varlığını devam ettirmesine ve dünya siyasetine pek fazla müdahil olmamasına neden olmuştur. Özellikle 1949 yılında Mao Zedong tarafından kurulan Çin Halk Cumhuriyeti zamanında "Tek Tarafa Yaslanma" ve "Üçüncü Dünya Ülkesi" olarak dış politikasını şekillendirmiş ve kapitalist dünya sistemine müdahil olmamıştır⁵. Ancak 1978 yılına gelindiğinde "Reform ve Dışa Açılma" politikası ile Çin dış dünyaya açılımını başlatmış ve yabancı yatırımcıları ülkesine getirmiştir. Soğuk Savaş sürecinde Çin, Asya'yı elinde bulunduran SSCB karşısında çok fazla atılım gösterememiş, daha çok deniz yoluyla ticaretini diğer ülkelerle devam etmiştir. Bu süreç tabii ki SSCB'nin ilhak edilmesi sonucu Çin'in lehine değişmiş ve Asya'da bir güç boşluğu meydana gelmiştir. Dağılma sonucu yeni kurulan Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan devletlerini Çin, 27 Aralık 1991 yılından resmen tanımıştır.⁶ Böylelikle Çin ihtiyaç duyduğu petrol ve doğalgaz gibi hammadde ihtiyaçlarını karşılamış ve bölgede oluşturmak istediği egemenliğin ilk adımlarını atmıştı.

Çin'in bahsedilen atımları sonucunda büyük bir büyüme hızı göstermiş ve Dünya'nın süper iki gücünden biri olma yolunda emin adımlarla çalışmaya devam etmiştir. Lakin 2008 Küresel Ekonomik Kriz sürecinde ise büyük bir

5 Hasanzadeh, V. (13.09.2021). Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" Projesi ve Türk Dünyası'na Etkileri, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü,

6 Hasanzadeh, V.
<https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/asya-pasifik-arastirmalari-merkezi/cin-in-bir-kusak-bir-yol-projesi-ve-turk-dunyasi-na-etkileri>, (07.07.2023)

darbe yiyen Çin, ekonomik büyüme hızında yavaşlama olması ve buna ek olarak arz fazlası nedeniyle ürettiği malların elinde kalması gibi bazı nedenlerden ötürü ticaret hacmini genişletme gereği duymuş ve bunu gerçekleştirmek için yeni bir projeyi 2013 yılında dünyaya ilan etmiştir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından 7 Eylül 2013 yılında Kazakistan'ın Nazarbayev Üniversitesi'nde duyurulan “*Bir Kuşak, Bir Yol*” projesi, kalkınma stratejileri, ekonomik büyüme, ticari faaliyetler, finansman iş birliği, kültürel ve sosyal girişimler gibi bazı alanlar da kapsamlı iş birliği hedeflemek-

teydi.⁷ Aynı zamanda projenin tanıtımında İpek Yolu'nun ilham alınması dünya kamuoyunda güven ve proje hakkında genel fikir sağlamıştır. Değişen dünya dengeleri içerisinde çok büyük bir rol oynayan proje, Çin'in lider ülke konumuna yükselmesine ve küreselleşme sürecinde devasa bir seviyeye ulaşmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu proje bazı uzmanlar perspektifinde II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan Başkanı Harry S. Truman tarafından imzalanan tasarı'nın yeni bir versiyonu olarak değerlendirilmektedir. Bir Kuşak Bir Yol projesine dâhil olan yaklaşık 140 ülke, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 59,7'sine, dünya ticaretinin yaklaşık yüzde 37,2'sine ve 32 trilyon dolarlık bir GSYH'ye sahip bulunmaktadır.⁸ Proje dahilinde yapılması planlanan demiryolu, liman ve altyapı gibi yatırımlar içinse “İpek Yolu Fonu” kurulmuştur lakin bu derece kapsamlı bir proje için bunun yanında Asya Altyapı Yatırım Bankası, Yeni Kalkınma Bankası, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Yatırım İşbirliği Fonu ve Enerji Kalkınma Fonu gibi birçok fon kaynağı sağlanmıştır.⁹

Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamında sağlanan fon kaynakları, projede bulunan devletler için kolay kredi sağlamaktadır çünkü hem deniz hem de kara yolu boyunca yapılacak altyapı, demiryolu ve liman gibi çalışmalar için ciddi harcamalar gerekiyor. Projeye dahil olan devletlerin ya gelişmemiş ya

7 Kopuk, E. & Bayraç, H. N. (2021), “Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Ekonomik Etkileri”, *Alanya Akademik Bakış*, 5(3), Sayfa No.1353-1374, s.1354

8 Ateş, E. & Seymen, D. (2022). Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Türkiye: Türkiye Girişime Dâhil Olmalı mı? . *Gazi Akademik Bakış* , 16 (31) , 279-301, s. 282

9 Kopuk, E. & Bayraç, H. N, s.1356

da gelişmekte olan ülkeleri barındırması nedeniyle hükümetler borçlanma durumuna girmektedir. Pekin hükümeti, Kuşak Yol Projesi'nin 2013'te ilanından bu yana 70'ten fazla ülkeye 1590 proje kapsamında 1,9 trilyon dolar civarında borç verdi.¹⁰ Bu borçlar karşısında zor duruma düşen ve borcunu ödeyemeyen ülkeler ise bazı tavizler vermek zorunda kalmaktadır. Örneğin, Hambantota Limanı inşaatı için Çin'den 1,3 milyar borç almıştır lakin Kuşak Yol Projesi için aldığı borcu ödeyemeyen Sri Lanka, limanı Çinli bir şirkete 99 yıllığına kiralamak zorunda kalmıştır. “*Borçlandırma Diplomasisi*” olarak adlandırılan bu uygulama, Çin'in verdiği borçlar karşılığında teminat olarak aldığı altyapı, demiryolu ve liman gibi projelere el koymasına neden olmaktadır. Bu ise ileride Çin'in dış ya da iç politika da herhangi bir eleştiri durumunda bu ülkelere ekonomik ve askeri müdahaleler de bulunma riskini oluşturmaktadır. Özellikle agresif bir siyaset izleyen Çin, Doğu Türkistan'da uyguladığı insanlık dışı muameleler ve soykırım gibi gündemler de herhangi bir karşı muhalefeti ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bir Kuşak Bir Yol projesinde Çin hükümeti, ihracat oranlarında büyük bir atılım istemektedir. Ulaşım ağında yapılacak demiryolları ve limanlar sayesinde Çin'den yola çıkan bir tren veya gemi hızlıca teslimat yapabilecek, bu ise proje dahilindeki devletlerin üretim bantlarında azalmaya neden olacaktır. Bu durum, Çin ile yapılan ticaret açığında yükselmeye yol açıp, ekonomik açıdan ülkenin bağımsızlığında ciddi zayıflar doğuracaktır.

Tarihi İpek Yolu'nun sağladığı avantajlar ile yüzyıllar boyunca Asya, Avrupa ve Afrika medeniyetleri ile ticarete bulunan Çin, yalnızca mal alışverişinde bulunmamış bunun yanında kültürel olarak da her daim İpek Yolu tarihinde başat bir rol oynamıştır. Fakat Coğrafi Keşifler sonucunda Ümit Burnu'nun keşfi ve denizcilik faaliyetlerinin gelişim göstermesi sonucunda İpek Yolu, eski ihtişamını kaybetmiş ve tarih kitapları arasında yerini almıştır. Geçtiğimiz yıllarda Bir Kuşak Bir Yol projesi daha sonraki ismiyle Kuşak Yol İnisiyatifi ile eski yolu canlandırmaya girişen Çin, bu yolda birçok finans kaynakları oluşturmuş ve yapılacak demiryolu vb. çalışmalar için borç diplomasisine girişmiştir.

Güzergâh üzerindeki devletlerin gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler olması hasebiyle bu borçlar Çin ekonomisi için büyük ve zarar verecek düzeyde değildir. Bilhassa orta koridor üzerinde bulunan Türkiye başta olmak üzere diğer Müslüman devletlerin kilit rol oynamaları münasebetiyle Çin'in Uygur Türklerine karşı uyguladığı zulüm projenin de değerlendirmesinde

10 Varan, G/Kabakçı, F . (06.09.2020). Uzmanlara göre Çin Orta Doğu'da 'borç diplomasisiyle' etkinliğini artırmak istiyor, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/uzmanlara-gore-cin-orta-doguda-borc-diplomasisiyle-etkinligini-artirmak-istiyor/1961689>, (07.07.2023)

önemli bir rol almaktadır. Bu devletler, Bir Kuşak Bir Yol projesi dahilinde Çin'in yeni bir hegemonik güç olarak oluşmasında dikkatli olmaları ve ekonomilerinde Çin ile yapılan ticarete açığa yer vermemeleri gerekmektedir. İlaveten, birlik olmaları ile Çin'in Uygur Özerk Bölgesindeki baskıcı yönetimini durdurma potansiyelini de göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Ateş, E. & Seymen, D. (2022). Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Türkiye: Türkiye Girişime Dâhil Olmalı mı? . Gazi Akademik Bakış , 16 (31) , 279-301 .
- Bozkurt, N. İpek Yolu. Türkiye İslam Ansiklopedisi (DİA),
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ipek-yolu>
- Hasanzadeh, V. (13.09.2021). Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" Projesi ve Türk Dünyası'na Etkileri, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü,
<https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/asya-pasifik-arastirmalari-merkezi/cin-in-bir-kusak-bir-yol-projesi-ve-turk-dunyasi-na-etkileri>, (07.07.2023)
- Karaca, Ö. (2022). Tarihin İz Dokunduğu ve Ses Verdiği Güzergah İpek Yolu . Tarih Araştırmaları Dergisi , 41 (71) , 154-173 .
- Kopuk, E. & Bayraç, H. N. (2021). Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Ekonomik Etkileri. Alanya Akademik Bakış , 5 (3) , 1353-1374 .
- Okur, M. A. (2017). "Bir Kuşak, Bir Yol" Projesi'nin Jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar . Akademik Hassasiyetler , 4 (8) , 45-55 .
- Şahin, T. (2020). İPEK YOLU: TARİHSEL GEÇMİŞİ, KÜLTÜRÜ VE TÜRK DÜNYASI İÇİN ÖNEMİ . Tarih Araştırmaları Dergisi , 39 (67) , 71-97
- Varan, G/Kabakçı, F . (06.09.2020). Uzmanlara göre Çin Orta Doğu'da 'borç diplomasisiyle' etkinliğini artırmak istiyor, Anadolu Ajansı,
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/uzmanlara-gore-cin-orta-doguda-borc-diplomasisiyle-etkinligini-artirmak-istiyor/1961689>, (07.07.2023)
- Yalın, D. (24.05.2021). Yüzyılın Konsepti: Bir Kuşak Bir Yol, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü,
<https://www.21yyte.org/tr/merkezler/yuzyilin-konsepti-bir-kusak-bir-yol> (07.07.2023)
- Yılmaz, E. (2017). İpek Yolu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme . Şarkiyat 9 / 2 , 672-683 .

Osman Batur

Hasan Hüseyin Mak

İbn Haldun Üniversitesi - Tarih & İslami İlimler

hasan.mak@stu.ihu.edu.tr

Giriş

Asırlardır, Türk ve Çin ırkına mensup kavimler Orta Asya topraklarında birbirleri ile mücadele içindedir. Orhon Yazıtları'nın ana konusunu teşkil eden ve Bilge Kağan tarafından nice öğütler verilen Türk-Çin mücadelesi günümüzde de devam etmektedir. Bu mücadele içerisinde değişik asırlarda Türk milletinden muhtelif kişiler ön plana çıkmış ve halk nezdinde kahraman ilan edilerek isimlerini tarihe yazdırmışlardır. Osman İslamoğlu, bu kahraman silsilesinin son halkası olarak zikredebileceğimiz nadide isimlerden biridir. Altay Dağları'nı kendisine kale edinen Osman, Müslümanlıkla yoğrulmuş ata diyarı Türkistan topraklarını Çin ve Rusya'nın zalim ve komünist emellerine alet etmemek için ağır bedeller ödemiş ve çetin mücadeleler içerisinde girmiştir. Bu mücadelecisi ruhu ve yılmak bilmeyen inancı sayesinde Doğu Türkistan halkı tarafından "Batur"¹¹ olarak anılmış ve ismi tarihe Osman Batur olarak kazınmıştır. Bu yazı, dönemin sosyal ve siyasi olaylarına temas etmek suretiyle Osman Batur'u tanıtmak ve gösterdiği üstün mücadeleyi izhar etme amacı taşımaktadır.

I) Osman Batur Hakkındaki Literatür ve Araştırmalar

Öncelikle, araştırmamızın konusunu teşkil eden Osman Batur ile alakalı hangi kaynaklara sahip olduğumuza kısaca değinmemizin faydalı olacağını düşünüyorum. Osman Batur ile alakalı gerek yerel gerekse uluslararası kaynaklarda resmi ve gayri resmi olmak üzere birçok belge bulunmaktadır.

11 Asıl ismi Osman İslamoğlu'dur. Doğu Türkistan için verdiği mücadeleler neticesinde Altay'ın askeri anlamda önderi olmuş ve halk tarafından kahraman manasına gelen "Batur" ismi kendisine layık görülmüştür. Etimolojik bilgi için bkz. <http://aksozluk.org/batur>

Bu belgeler içerisinde özellikle o dönemlerde Doğu Türkistan coğrafyasında konsolos, casus, istihbarat elemanı, diplomat ve benzeri vazifeleri ifa eden çeşitli ülkelerden insanların tuttukları notlar, kendi ülkeleriyle aralarında geçen telgraflar ve mektuplar, şahsi hatıratlar, sahadan elde edip ülkeleriyle paylaştıkları veriler, istihbarat amaçlı kayıt altına aldıkları gizli malumatlar büyük bir önem arz etmektedir. Dahası, o yıllarda bölgede olan ve dönemin olaylarında etkin rol oynayan kişilerle görüşüp röportaj yapan gazeteciler de bulunmaktadır. Zikrettiğimiz bu muvazzaflardan Osman Batur ile sıkça karşılan, birebir temasa geçen

veyahut Osman Batur'un yakın adamlarıyla sıkı ilişkiler içerisinde olanlar vardır. Örneğin, bölgedeki Amerikalı gazetecilerden, Chicago Daily News muhabiri Doak Barnett, Osman Batur ile birebir görüşmüştür.¹² Nitekim Barnett, Osman Batur ve bölgedeki siyasi olaylar hakkındaki gözlemleriyle ilgili bir eser de kaleme almıştır. Bunun haricindeki diğer Amerikan belgeleri Washington'da bulunan Dışişleri Bakanlığı arşivinde; İngiliz belgeleri ise Londra'daki Hindistan Bürosu ve Ulusal Kayıt Bürosu'nda korunmaktadır. Batı ülkelerinde tarihi belgeler, üzerlerinden 50 sene geçtikten sonra erişime açılmaktadır. Dolayısıyla bu belgelere erişim diğer kaynaklara nispeten kolaydır. Bunlar sadece Osman Batur bağlamında değil tüm Orta Asya olayları için önemli birer kaynaktır.

Osman Batur hakkında Moskova arşivlerinde de çok önemli belgeler bulunmaktadır. Çünkü Stalin, Moğolistan aracılığıyla Osman Batur ve arkadaşlarının mücadelesini desteklemiş ve yardımda bulunmuştur. Mezkur dönemdeki birçok olayın aydınlatılması için Moskovadaki belgelerin sıkı bir çalışma ile gün yüzüne çıkarılması ve dünya kamuoyu ile paylaşılması gerekmektedir. Ancak bu çalışmalar SSCB'nin çöküşüne kadar mümkün olmamıştır. Bunun sebebi, SSCB döneminde Osman Batur hakkında yazmak ve araştırma yapmanın yasak olmasıdır. Fakat bu kaynakların ötesinde, her şeyin tüm berraklığı ile açığa kavuşması için elbette ki Çin Halk Cumhuriyeti'nin belgelerine ihtiyaç vardır. Ancak tahmin edildiği gibi bu pek mümkün gözükmemektedir. Çok önemli belgelere ev sahipliği yapan

12 Abdulvahap Kara, "DÜNYA TARİHİNDEKİ SON DESTANIMSİ KAHRAMAN OSMAN BATUR", abdulvahapkara.com (Erişim 8 Ağustos 2023)

Çin arşivleri araştırmacılara kapalıdır. Hele ki mesele onların nezdinde bir halk düşmanı, vatan haini ve dağlarda saklanıp pusu kuran bir haydut olan Osman Batur ise. Fakat Çin arşiv belgelerinin bir kısmı Komünist Parti'nin yönetimi ele alması ile Tayvan'a kaçan eski hükümet yöneticileri tarafından Tayvan'a götürülmüş ve halen orada muhafaza edilmektedir.

Ayrıyeten Doğu Türkistan bölgesinden göç etmek zorunda kalan binlerce insan çevre ülkelere sığınmıştır. Göçe mecbur kalan bu insanlar içerisinde aydın ve ilim erbabı niceleri de bulunmaktadır. Göç ettikleri ülkelerde eserler kaleme alan, anma günleri düzenleyen ve birçok kişiye röportaj veren bu insanların hatıraları da çok önemli birer kaynaktır. Örneğin, sağ salım bir şekilde Türkiye topraklarına kadar gelip ülkemize sığınan ve Doğu Türkistan'daki mücadelelerde bizzat Osman Batur'un yakınında görev alan kişiler bulunmaktadır. Bunlar arasında Nurgocay Batur, Dalelhan, Kalibek Hakim, Sultan Şarip, Zalebay Teyci gibi önderler 1950'li yılların ilk dönemlerinde Türkiye'ye ulaştılar. Böylece onlar, Osman Batur'un hayatı ve mücadelesi hakkında öncelikle Türkiye olmak üzere ve Batı Avrupa, hatta Amerika toplumuna bilgiler vermişlerdir. Onların Türkiye'ye gelişi ile beraber ülkemizde Osman Batur ismini ilk zikreden ve kendisiyle alakalı bir yazı yazan kişi Osman Yüksel Serdengeçti'dir. Nitekim Serdengeçti Dergisi'nin 14 Mayıs 1952 tarihinde çıkardığı sayının nüshaları hala elimizde bulunmaktadır.¹³ Şehadetinden bir yıl sonra Osman Yüksel, adaşı ve gönüldaşı Osman Batur için bir anma günü tertip etmiştir.¹⁴

Ülkemizde Osman Batur ile ilgili yetkin isimler arasında -zannımca- başta geçtiğimiz sene ahirete irtihal eden Hızırбек Gayretullah olmak üzere Ömer Kul, Abdulvahap Kara, Gülçin Çandarlıoğlu ve Tekin Tuncer gelmektedir. Elbette ki daha başka isimleri de zikretmek mümkündür ancak çalışmamız sırasında daha çok mezkur şahıslardan istifade edilmiştir. Ömer Kul hocanın kitaplaştıırılan eseri esasında Osman Batur hakkında yazılmış ilk

13 Mezkur derginin kapak fotoğrafı yazının sonunda bulunan ektedir.

14 TDAV, "Şahadetinin 66. Yıldönümünde Osman Batur", Youtube (29 Nisan 2017)

doktora tezidir. Kendisi bu çalışmayı ortaya koyabilmek için iki sene Hızırбек Gayretullah hocanın ev ve kütüphanesinde mesai harcamıştır¹⁵. Dolayısıyla Osman Batur hakkında en geniş malumat toplu bir biçimde bu tezde bulunmaktadır.

II) Osman Batur'un Hayatı ve Kişilik Özellikleri

1899 yılında, Altay'da bulunan Köktogay bölgesinin Öndirkara mevkiinde dünyaya gelen Osman Batur, Kazakların Orta Cüz¹⁶ kolundan gelmektedir.¹⁷ Babası İslam Bey annesi ise Ayça (Kayça) Hanım ismiyle bilinir. O dönem şartlarına göre normal gelirli, hayvancılık ve çiftçilik ile meşgul olan bir ailenin en büyük çocuğu olan Osman Batur'un çocukluk ve gençlik yıllarına ait pek fazla bilgi mevcut değildir. Bu dönem ile alakalı Türkçe literatürde mevcut olan bilgilerin neredeyse tamamı Türkiye'ye göç eden ve Osman Batur'un mücadelesinde aktif rol oynayan kişilerin anlattıklarından ibarettir. O zamanlarda bir Kazak çocuğu nasıl büyür, eğitim görür, yetişir ve çalışır ise Osman Batur da benzer minvalde bir çocukluk geçirmiştir. Küçük yaştan itibaren at binmeyi öğrenmiş ve 10 yaşlarında usta bir binici olmuştur.¹⁸

Tüm bunlara rağmen, Osman Batur'un sakin bir çocukluk ve gençlik dönemleri geçirdiği söylenemez. Jeopolitik açıdan hem Rusya'ya hem de Çin'e bir hayli yakın bulunan Doğu Türkistan bölgesi mezkur iki devletin siyasi olaylarından her daim payını almıştır. Örneğin, 1911 senesinde, yani Osman Batur henüz 12 yaşında iken, Çin'de bir devrim gerçekleşmiş ve Çin hanedanlığı tarihe karışarak yerine Çin Cumhuriyeti tesis edilmiştir. Dolayısıyla Çin'in takriben yirmi asırlık imparatorluk süreci yerini modern devlete bırakmıştır. Kısa bir süre sonra, bu sefer Rusya'da bir devrim patlak vermiştir. Ekim ayında gerçekleşmesi hasebiyle Ekim Devrimi olarak da isimlendirilen bu ihtilal Lenin önderliğindeki Bolşevik cenahın yönetimi ele geçirmesine sebep olmuş ve neticede sadece Asya'yı değil tüm dünyayı etkileyen bir komünist hareket zuhur etmiştir.¹⁹ İleride değineceğimiz üzere,

15 TDAV, "Şahadetinin 66. Yıldönümünde Osman Batur"

16 Osman Batur'un tam soy zinciri ise şu şekildedir: Orta Cüz-Kerey-Abak Kerey-Cantekey-Molkı-Aytuvgan (Kul, 9 Ağustos 2023)

17 Kul, 9 Ağustos 2023

18 Hızırбек Gayretullah, Altaylarda Kanlı Günler; Bir Göç Hikayesi (Bilge Kültür Sanat, 2017), 158.

19 İlyas Topsakal, "BOLŞEVİK İHTİLALİ", <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/> (Erişim 9 Ağustos 2023)

komünizm ve onun tesiri altındaki devlet sistemleri Osman Batur'un mücadelesi ettiği başlıca unsurlardan biridir.

Osman Batur'un faal olarak ne zaman mücadeleye giriştiği ve hangi yıldan itibaren dönemin resmi makamlarının dikkatini celbettiği meselesi kısmen ihtilaflıdır. Ancak genel kabule göre Osman Batur'un fiili mücadelesini 1940 itibariyle başlatmak daha münasıptır. Özellikle 12 Şubat 1940'ta, Altay'ın dini önderi Müftü Akit Hacı'nın şahsına ve camisine yapılan saldırılar bardağı taşıran son damla olmuştur. Sadece Osman Batur değil bölgede yaşayan birçok Türk ayaklanmış ve olayı protesto etmiştir. İşte tam da bu dönemde, Osman Batur'un İris ve Esim Han öncülüğündeki protestolara katıldığını gözlemlemekteyiz. Dolayısıyla Osman Batur'un tarih sahnesine çıkışı İris ve Esim Han'ların yanı başında olmuştur. Nitekim hem İris hem de Esim Han Osman Batur'dan önceki mücadelelerin başkahramanları arasında zikredilir. Hülasa, bu vakte kadar Osman Batur, yaşadığı yörede sıradan bir hayat sürmüştü, tarım ve hayvancılıkla iştigal etmiştir.

(Görsel: Uygur Haber)

Osman Batur ile bizzat görüşme fırsatı yakalayan Amerikalı gazete Barnett, Osman Batur'u şu şekilde tasvir etmiştir: *“İri yapılı, büyük parmakları ve çok güçlü egosu var. 49 yaşında. Ancak çok enerjisi var. Sert çekik gözü, kalın dudağı, kara sakalı destanlardaki kahramanları andırır. Ve o bana asırlar*

önce Avrasya kıtasında korku yayan Hun askerlerini hatırlattı”²⁰. Başka birçok özelliği ile de Şeyh Şamil’e benzetilen Osman Batur, 1951 yılında nice işkencelerin ardından yoldaşlarıyla beraber idama mahkum edilerek yıllar boyunca Çin zulmü altında eziyet çeken ve şehit olan nice Müslüman’ın arasına dahil olmuş, şehadet makamına erişmiştir. Osman Batur’un bu mücadelesi ve şehadeti ile alakalı meseleleri ilerleyen bölümlerde daha tafsilatlı bir şekilde anlatmaya gayret ettik.

III) Osman Batur’un Mücadelesi ve Dönemin Siyasi Olayları

Öncelikle, neden bunca ülkenin gözü ve odağı Doğu Türkistan’da sorusunun içini az da olsa doldurmayı elzem görüyorum. Doğu Türkistan havzası sadece bozkırlardan, dağlardan, geniş ova ve platolardan, yer yer çöllerden oluşan fiziki bir coğrafya değildir. Bu topraklar için ağzı sulanan emperyalist güçler için coğrafyanın asıl zenginliği, üstünde asırlar boyu hakimiyet kuran ve medeniyet inşa eden milletler değil altında yatan cevherlerdir. Cevher demek ile altını, petrolü, kömürü, doğalgazı ve daha nicesini kast etmekteyiz. Dolayısıyla Doğu Türkistan, kaynak bakımından dünyanın en zengin toprakları arasında zikredilse yeridir. Nitekim Çin’in eski başbakanlarından Zhou Enlai, Doğu Türkistan için, “*Hazineleer Ülkesi*” tabirini kullanmıştır. Çin resmi yayın organlarından Beijing Review dergisinin 1991 tarihli 25. sayısında Doğu Türkistan’ın zenginliği şöyle açıklanmaktadır: “*Çin’de bilinen 162 maden rezervinin 122’si Doğu Türkistan’dadır. Bu ise toplam rezervin %75.3’ü demektir. Bu madenlerin 6’sı ise Çin’in en büyük maden zenginliğidir. Doğu Türkistan’ın hesaplanan kömür rezervleri 1 trilyon 600 milyar tondur. Bu ise, Çin’in toplam rezervlerinin 1/3’üdür. Doğu Türkistan’daki petrol ve doğal gaz rezervleri 28 milyar ton olup, Çin’in toplam kapasitesinin 1/4’üdür. Ayrıca altın madeni bakımından da, dünyanın en zengin rezervlerine sahiptir. Bilinen altın madenlerine ilaveten Cungan havzasında, İli bölgesinde ve dağlık Altay yöresinde aşın derecede zengin yeni altın kaynakları bulunmuştur. Doğu Türkistan’ın yüzden fazla tuzlu Gölünde, Çin’e 200 sene yetecek kadar tuz mevcuttur.*”²¹

Ülkedeki zengin uranyum rezervlerinin varlığı da tüm dünya tarafından bilinmekte ve bunların 12 tonun üzerinde olduğu Fransız makamlarınca açıklanmıştır. Ayrıca Doğu Türkistan bölgesindeki otlak ve mera alanlarının Çin’in toplam alanına oranı da %23 gibi çok ciddi bir rakamdır ve

20 Kara, “DÜNYA TARİHİNDEKİ SON DESTANIMSİ KAHRAMAN OSMAN BATUR”.

21 Enis Şahin, “DOĞU TÜRKİSTAN”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 3 (1995), 97.

bunu açıklayan da bizzat Çin merkezli Beijing Review dergisidir.²² Doğu Türkistan'ın siyasi olarak birçok ülkeye sınırı bulunması hasebiyle de Çin yönetimi, diğer ülkeler ile arasında bir aracı ülke istememekte ve burayı kendi hakimiyeti altına alma niyeti gütmektedir. Dolayısıyla tüm zenginlikleri Türklere teslim etmek istemeyen başta Çin olmak üzere Sovyet ve diğer dış ülkeler Doğu Türkistan üzerinde hakimiyet kurabilmek için türlü zalimlikler yapmış, bu topraklara sahip olabilmek adına adeta kendilerini paralamışlardır. Çinliler bu emelleri uğruna sadece son birkaç yüzyıldır değil asırlardır Türkler ile mücadele etmektedirler. Köktürk Yazıtlarında ve onların altında yatan tarihi öykülerde bunların izlerine rastlanmaktadır. Dolayısıyla, zannımca Osman Batur'u Türk tarihi içerisinde bir yere koyacak isek onu, kadim Türk-Çin mücadelesinin son halkasını teşkil eden bir kahraman olarak değerlendirebiliriz.

Osman Batur'un mücadelesinin 1940'lı yıllarda faal olarak başladığından söz etmiştik. 1940 yılındaki cami saldırısı ve dini değerleri aşağılama olayının ardından bölgedeki Türkler ayaklanarak hükümeti protesto etmişlerdir. Bu protesto esnasında birçok kişi tutuklanmış ve çeşitli zulümlere maruz kalmıştır. Dolayısıyla bu olaylar Çin idaresi ile Türk halkı arasındaki üstü örtülü düşmanlığı izhar ederek Altay bölgesinde Çinlilere karşı bir kıvılcım yaratmıştır. Çin hükümeti barış yanlısı izlenimi verip olayları bastırmak için görüşme talep ederek 350 civarında önderi Urumçi'ye davet etmiştir. Ancak önderler uçaktan iner inmez Çinli askeri güçler tarafından tutuklanmıştır.²³ Bu ise olayların şiddetinin artmasına sebep olmuştur.

22 Şahin, "DOĞU TÜRKİSTAN", 98.

23 Ömer Kul, Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi (1941-1951) (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 256.

Olaylar devam ederken meşhur idareci Sheng Shi-cai, İris Han'a bir heyet göndererek silahlarınızı teslim etmeniz şartıyla dostlarını serbest bırakırız teklifinde bulunmuştur. İris Han teklifi kabul etmiş ve neticede bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Anlaşma gereğince ayaklananlar silahlarını teslim etmeye başlamış fakat mücadelenin ön saflarında görev alan Osman Batur ise buna karşı çıkmıştır. En başından beri anlaşma yanlısı olmayan Osman Batur arkadaşlarıyla birlikte silahlarını Çin hükümetine teslim etmekten geri durmuştur. Bu sırada söylediği şu sözü ise birçok kaynakta zikredilmektedir: *“Bugün silah veren yarın canını verir. Benim Çinlilere verecek silahım yok. İstiyorlarsa gelip kendileri alsın.”*²⁴ Osman Batur'un bu itirazı ve sonrasında dağa çıkması halk tarafından ilk başta tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü halk, Çinlilerin onlara edeceği zulümden çekinmektedir. Ancak zamanla Osman Batur'un mücadelesi halk nezdinde onu kahramanlaştırmıştır. Onun bu yenilmez ve inatçı kişiliği halkın hem güvenini hem de takdirini kazanmıştır. Nitekim birçok kişi zamanla Osman Batur'un Altay Dağları'ndaki ekibine katılmış ve ileriki mücadelelerde aktif görev almıştır. Tam da bu sıralarda Osman Batur, bölgede bulunan Çinli idareciler tarafından bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır.

Bir süre Altay Dağları'nın Çinli idarecilerin ulaşamayacağı muhtelif noktalarında saklanan Osman Batur, birkaç ayaklanmaya önderlik etmek amacıyla aşağıya inse de genel olarak dağlarda konaklamıştır. 1940 yılının Aralık ayında İris Han ve Esim Han'ın vefatı ise Altay'da bulunan tüm Kazak Türklerini sarsmıştır. Bu nedenle Türk-Çin mücadelesi bir müddet duraklamıştır. Sheng Shi-cai'nin Altay'daki madenlerin kapısını Ruslara açmasının ardından ise Kazak halkı tekrardan ayaklanmıştır. Hem komünizme karşı olan hem de Çin'in sömürgesi ile uğraşırken bir de Sovyetler ile mücadele etmek istemeyen halk şiddetli protestolar yapmıştır. Bu dönemde yine ön planda olan kişi Osman Batur'dur. Sene 1941 olması hasebiyle II. Dünya Harbi'nin de devam ettiğini, hatta Çin ve SSCB kritik dönemlerden geçtiğini unutmamak lazım. Örneğin, bu sıralarda Almanların Leningrad (Petersburg) kuşatması ile SSCB'nin başı dertte idi.²⁵ Keza Komünist Çin Hükümeti de Japonya'nın taarruzları ile uğraşmaktaydı.

1941 yılının sonuna kadar, silah kıtlığı çeken Osman Batur ve arkadaşları birçok ufaklı büyüklü mücadeleye girip Çinlilerden silah ve mühimmat elde ettiler. Ele geçirdikleri bu ganimetler ileriki mücadeleler açısından kendilerine çok fayda sağlayacaktır. Ancak yine de birçok açıdan eksik

24 Kul, Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi, 259.

25 Gür, “Leningrad Kuşatması'nda Kadınlar”

olan grup, 1942 yılı itibariyle Moğolistan topraklarına çekilerek SSCB'den yardım alma teşebbüslerinde bulunuyor. Osman Batur'un SSCB'ye olan temayülünün sebebi Sheng Shi-cai yönetiminin Sovyetler ile arasının bozulmasıdır. Bu siyasi anlaşmazlıktan faydalanmak isteyen Osman Batur Moğolistan üzerinden Sovyetler ile temas kurmaya çalışmıştır.²⁶ Moğol desteği ile 1942 yılında Çinlilerin ağır zayıat vermesini sağlayan Osman Batur, artık halk gözünde iyiden iyiye kahraman olarak görülmeye başlanmıştır. Silah ve teçhizat eksiklerini bir nebze de olsa tamamlayan mücahitler artık daha organize bir şekilde ilerlemekteydiler. Çin için büyük tehlike arz etmeye başlayan Osman Batur'a karşı hükümet tarafından da artık daha yoğun taaruzlar yapılmaya başlandı. İlk olarak kardeşi Delilhan ve yanındaki 60 kişi yakalandı. Delilhan, 1942 senesinde Sheng'in askerleri tarafından zalimce katledilerek şehit oldu. Ardından Osman Batur'un aile fertleri bir bir tutuklanarak hapse atıldı.²⁷

Sovyetler, 1943 yılı itibariyle Osman Batur'a görüşme talebinde bulunmuş ve neticede kendisine yardım etmeye karar vermişlerdir.²⁸ Moğolistan'ın ardından SSCB yardımını da alan Osman Batur, Çinlilere karşı şiddetli taaruzlar gerçekleştirmiş ve başarıları neticesinde 22 Haziran 1943'te²⁹ kendisine "Han" rütbesi verilmiştir. Osman Batur'un bu başarıları ve namı Altay dışında da yankı bulmuş ve İli'de (Kulca) Ali Han Töre önderliğinde büyük bir ayaklanma patlak vermiştir. Osman Batur da elbette bu ayaklanmaya kayıtsız kalmayarak destek olmuş ve neticede Doğu Türkistan'ın kuzeyi Çinlilerden arındırılmıştır.³⁰ Hareketin başarıya ulaşmasının ardından 1944 yılında "Doğu Türkistan Cumhuriyeti" kurulmuş ve cumhurbaşkanlığına da Alihan Töre getirilmiştir.³¹ Tahmin edildiği üzere bu devleti ilk tanıyan kişi de Osman Batur olmuş ve Altay valiliğine tayin edilmiştir. Altayların Doğu Türkistan'daki kısmı artık tamamen Osman Batur'un hakimiyeti altına girmiştir. Fakat bu savaş sadece Altay'ın değil tüm Doğu Türkistan'ın hürriyeti için yapılmaktaydı. Dolayısıyla mücadele henüz bitmemişti. Bu gelişmeler üzerine Çin hükümeti Osman Batur'un 18 yaşındaki kızı Kabiya ile 14 yaşındaki oğlu Baydolla'yı anneleri Maymey'in gözü önünde merhametsizce katletmişlerdir. Bununla da yetinmeyen Çinliler 11 yaşındaki oğlu Ka-

26 Kul, Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi, 270.

27 Kul, Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi, 274.

28 Kul, 9 Ağustos 2023

29 Gayretullah, Altaylarda Kanlı Günler, 14.

30 Tekin Tuncer, Bir Halk Kahramanı Osman Batur. Cappadocia Journal of History and Social Sciences (Eylül 2015), 191.

31 Gzt.com, "Doğu Türkistan'da Cumhuriyet Tecrübeleri", erişim:11.08.2023, <https://www.gzt.com/mecra/dogu-turkistanda-cumhuriyet-tecrubeleri-3596119>

riy ile dokuz yaşındaki küçük kızı Sapiyan'ı 20 metre derinliğindeki bir kuyuya atarak vahşice öldürmüşlerdir. Söylenenlere göre evlatlarına yapılan bu zalimlik karşısında dayanamayan Osman Batur'un eşi Mamey intihar etmeye kalkışmıştır.³² Dolayısıyla Osman Batur bu mücadele için sadece kendi canını değil evlatlarının ve eşinin de canlarını feda etmiştir.

1946 yılına gelindiğinde ise Alihan Töre ani bir şekilde ortadan kayboldu. Bu hem iki sene önce kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti idarecilerini hem de halkı telaşlandırdı. Alihan Töre esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolmadan önce Urumçi yönetimi ile müzakereler yapmaktaydı fakat gidişattan hiç memnun değildi. Bunun sebebi ise müzakerelerden herhangi bir fayda elde edilmemesiydi. Aynı hoşnutsuzluk Urumçi idarecileri için de geçerliydi. Dolayısıyla en kısa yol, Alihan Töre'nin ortadan kaldırılması olarak görülmüş olsa gerek ki Sovyetler tarafından kurulan bir komplo ile Alihan Töre kaçırılmıştır.³³ Son zamanlarda Sovyet Rusya da açıkça Çin yanlısı bir politika izlemeye başlamıştı. Alihan Töre, 13 Haziran 1946'da mevcut durumu görüşmek bahanesiyle Rus Konsolosluğu'na çağırıldı ve sonrasında bir daha eski hayatına geri dönemedi.³⁴ Alihan Töre'nin ardından müzakereler başka üyelerce yapıp Urumçi ile bir antlaşma imzalandı. Osman Batur bu olaydan sonra Kulca yönetimine sırt çevirdi. Osman Batur ikinci hükümete, yani 1944 Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ne, dair umutları hükümetin Sovyet güdümüne girmesiyle sönmüştü. Osman Batur'un taraf değiştirmesi adeta Kazakları ikiye bölmüştür. Bu bölünme birçok açıdan Doğu Türkistan Cumhuriyeti yönetimi için büyük bir kayıptır.

Ülkenin huzursuzluğu, Altay'daki olumsuz gelişmeler ve Sovyet etkisinin artması üzerine Guo-Min-Dang, hükümet içerisinde bir değişikliğe gitti. Doğu Türkistan Eyalet Hükümeti'nin başına Türkiye'de tahsil görmüş koyu bir vatanperver olan Mesut Sabri Baykozi, Sekreterliğe de yine milliyetçi cephenin önde gelen isimlerinden İsa Yusuf Alptekin getirildi. Milliyetçilerle hareket eden Canımhan Hacı'ya ise Maliye Bakanlığı görevi tevdi edildi.³⁵ Bu değişikliğin ardından hükümetteki Sovyet etkisi günden güne

32 Kul, 9 Ağustos 2023

33 Shokirova, 2017, 95.

34 Kaçırılan Alihan Töre ise bir süre bekletilip halkın tepkisi ölçüldü ve büyük bir kitlesel hareket oluşmayınca Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e götürüldü. Burada yıllarca farklı isimlerle kamufle edildi ve KGB yetkililerince kontrol altında tutuldu. Hayatının geri kalan dönemi siyasetten uzak şekilde Taşkent'teki evinde kitap yazarak, talebe yetiştirerek ve kitap tercüme ederek sürdürdü. Rus ve Çin emperyalizmine karşı sürdürdüğü hayat 28 Şubat 1976'da vefatıyla son buldu. <https://www.gzt.com/mecra/emperyalizmin-karsisinda-direnisci-bir-lim-alihan-tore-3615704>

35 Gayretullah, Altaylarda Kanlı Günler, 162.

kırılmaya başladı ve Osman Batur tekrar Altay valiliğine atandı.³⁶ Fakat ertesi yıl Doğu Türkistan, Komünist Çin'in işgaline uğradı. Gelişmelerden rahatsızlık duyan Doğu Türkistan'daki Müslüman önderler netice olarak dış ülkelere göç fikrini ortaya attılar. Bu süreçte Osman Batur da valilik görevinden alındı. Bir süre gerilla savaşına devam etti³⁷ ancak yapılan mücadeleler pek fayda vermedi.³⁸ Başarılı olamayacağını anlayan Osman Batur az sayıda adamıyla beraber dağa çekildi. 1950 yılına gelindiğinde ise Doğu Türkistan'da Çin Komünist Partisi'ne muhalif olarak mücadeleye devam eden tek kesim Kumullu Yolbars ile Osman Batur etrafında toplanan Kazak gruplarıydı.³⁹

Çok zor bir durumun içerisinde olduğunu ve Altay'a geçemeyeceğini idrak eden Osman Batur, yine de Çinlilere teslim olmaktansa ölmek düşüncesini savundu. Yanında bulunanlara, her şeyi göze alanların kendileriyle beraber gelmesini, diğerlerinin ise gitmekte özgür olduğunu söyledi. Yaklaşık 300 kişi ile yoluna devam eden Osman Batur ve arkadaşları takip edecekleri güzergah konusunda ihtilafa düştü ve ikiye ayrıldılar. Bu onların güç kaybetmesi demektir. Osman Batur ve Canımhan iyi silah kullanabilen az sayıda kişi ile kendi güzergahlarında devam ettiler.⁴⁰ Çok zor şart-

36 Kul, 9 Ağustos 2023

37 Kul, 9 Ağustos 2023

38 Tuncer, "Bir Halk Kahramanı Osman Batur", 197

39 Kul, Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi, 369.

40 Kul, Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi, 371.

lar altında, 52 günlük bir yolculuk neticesinde Makay bölgesine ulaştılar. Makay'a vardıklarında ekibin bir kısmı yola devam etmek niyetinde iken Osman Batur gelecek olanları beklemek istiyordu. Kafile yine bölünmüş oldu. Osman Batur, *"Ben bu kış Kanambal'da kalacağım. 1951 ilkbaharında sizlerle buluşacağım. Arkadan gelenler olursa onları Kanambal'da bekleyeceğim"* dedi.⁴¹

IV) Osman Batur'un Şehadeti

Osman Batur Kamambal'da iken Komünist Çin, Osman Batur'un yakalanması için özel eğitilmiş Sekizinci Kızılalay isminde bir ordu görevlendirdi. Kızılalay, 10 Şubat 1951 günü, o sırada Osman Batur'un bulunduğu Kayız'a doğru harekete geçti.⁴² Çinlilerin geldiği haberini alan Osman Batur mücadele etmek istediye de hem kış şartları hem de eldeki imkanlar buna müsaade etmedi. 17 Şubat'ı 18 Şubat'a bağlayan gece Komünist Çin birlikleri tarafından yakalandı. 21 Şubat 1951'de Urumçi Radyosu'ndan yapılan yayın ile haber tüm ülkeye yayıldı. Radyoda: *"Amerikan emperyalizminin uşağı, Jiang Jie-shi'nin casusu ve halkımızın en şiddetli düşmanı olan haydut Osman bundan üç gün evvel kurtuluş askerlerimiz tarafından Tsin-hai eyaletimizde diri olarak ele geçirilmiştir"*⁴³ ifadeleri yer aldı. Fakat biz Osman'ın batur olduğunu, yiğitçe mücadele ettiğini, Komünist Çin ve Sovyet zulmünden halkını ve topraklarını kurtarmak istediğini, kendisini yakından tanıyan kişilerden aktarılanlara göre iyi de bir Müslüman olduğunu, her daim abdestli gezdiğini duymakta ve bilmekteyiz.⁴⁴

16 Mart'ta Urumçi'ye getirilen Osman Batur, türlü işkencelere maruz kalmış ve neticede idama cezasına çarptırılmıştır. Kararın infazından önce Urumçi sokaklarında dolaştırılmış ve güya bir halk düşmanı olduğu insanlara ilan edilmiştir. Üstü başı pejmürde, saç ve sakalı uzun ve dağınık halde sokaklarda dolaştırılan Osman Batur'un yüzünde korku yok idi. Ölüme değil düğüne gider gibiydi.⁴⁵ Çünkü şehadet bir Müslüman için düğünden de öteydi. Osman Batur, son olarak kızı Azapay'ın da esir olarak zorla çalıştırıldığı bir elbise imalathanesine götürüldü. Bu ânı kelimeler ile tarif ve tasvir etmek mümkün değildir. Bir tarafta yıllarca mücadele ettiği işgalci kömünistlerce yakalanan, bu yolda nice yoldaşını kaybeden, dört çocuğu Çinliler tarafından zalimce katledilen ve son kez evladını dünya gözüyle

41 Kul, Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi, 376.

42 Kul, 9 Ağustos 2023

43 Gayretullah, Altaylarda Kanlı Günler, 157.

44 TDAV, "Şehadetinin 66. Yıldönümünde Osman Batur"

45 Kul, Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi, 383.

gören bir baba; diğer tarafta ise dört kardeşini kaybetmiş, annesinden ve vatanından uzak, yalnız, çaresiz ve son olarak babasını da kaybetmek üzere olan bir kız çocuğu.

Sene 29 Nisan 1951, günlerden Pazar. Altay'ın bağrında yetişen yiğit Osman, Batur Osman, yirmi beş arkadaşı⁴⁶ ile beraber kurşuna dizilerek şehit edildi. O kendine düşen mücadele vazifesini hakkıyla ifa etmiş ve *“Ben ölebilirim ama dünya durdukça milletim istikbal mücadelesine devam edecektir.”* demişti.⁴⁷

Sonuç

Birçok toplumun, karşı karşıya kaldıkları zorlu dönemlerde ortaya çıkan büyük, efsanevi kahramanları vardır. Bu kahramanlar, o toplumun önderi ve istikballeri için umut olurlar. Osman Batur da Doğu Türkistan halkı için bu minvalde bir yiğittir. O, 20. yüzyılın bir halk efsanesi olarak şehadete erişmiş ve ahirete irtihal etmiştir. Uzun yıllar boyunca Doğu Türkistan topraklarını Çin ve Rus emperyalizmden, komünizm furyasından, sömürgeci devlet ve insanlardan korumak adına nice fedakarlıklarda bulunmuştur. Ancak elbette ki Osman Batur'un da yanlış kararları ve hamleleri olmuştur. Vatanseverliği ve samimi mücadelesi bir yana siyasetin inceliklerine vakıf olmaması birtakım yanlış sonuçlar doğurmuştur.⁴⁸ Doğu Türkistan'ın sosyal ve siyasi

46 Bu 25 kişinin içerisinde Canımhan Hacı da bulunmaktadır. (Tuncer, *Bir Halk Kahramanı Osman Batur*, 198)

47 Sayın-Koçak, 2017, 23.

48 Kul, Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi, 403.

gidişatına tek başına yön vermeye başladığı dönemlerde aldığı her karar elbette ki çok kritik idi. Yaşanan bazı siyasi çözümlerde ve kötü gidişatta bu kararların da payı olmuş olabilir. Bazı olaylar içerisinde de inatçı yönünün oldukça öne çıktığını ve çevresindekilerin aksine kendi istediğini yaptığını gözlemlemekteyiz. Dolayısıyla Osman Batur'u değerlendirirken her insanın yapabileceği bireysel hataları da göz önünde bulundurmak, hatasız görmemek gerekir. Ancak bu hatalar kesinlikle Osman Batur'un şanına ve yiğitliğine gölge olacak seviyede değildir. O hiç şüphesiz, mücadelesi ve fedakarlıkları ile adını Türk tarihine yazdıran bir yiğittir.

Kaynakça

- Abdulahap Kara, "DÜNYA TARİHİNDEKİ SON DESTANIMSİ KAHRAMAN OSMAN BATUR", abdulvahapkara.com (Erişim 8 Ağustos 2023). <https://www.abdulahapkara.com/osman-batur-dunya-tarihindeki-son-destanimsi-kahramanidir/>
- Ayşen Gür, "Leningrad Kuşatması'nda Kadınlar", Tarih Dergi (Erişim 9 Ağustos 2023). <https://tarihdergi.com/leningrad-kusatmasinda-kadinlar-eylul-1941-ocak-1944/>
- Gayretullah, Hızırбек. Altaylarda Kanlı GünlerHızırбек Gayretullah, Altaylarda Kanlı Günler; Bir Göç Hikayesi. Bilge Kültür Sanat, 2017.
- Kul, Ömer. "OSMAN BATUR". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 9 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osman-batur>
- Kul, Ömer. Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi (1941-1951). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Sayın, Yusuf - Koçak, Gamze. "Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar". Journal of Ottoman Civilization Studies 3/10 (Ocak 2017), 10-24. <https://doi.org/10.21021/osmed.278865>
- Shokirova, Feruza. Türkistan Aydınlarından Alihan Töre (1885-1976): Hayatı, Faaliyetleri ve Fikirleri. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Şahin, Enis. "DOĞU TÜRKİSTAN". Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 3 (1995), 95-123. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2857/39572>
- TDAV, "Şahadetinin 66. Yıldönümünde Osman Batur", Youtube (29 Nisan 2017). <https://www.youtube.com/watch?v=KELzUfsG5bw&list=PLOkJBhfdR4qt3wco7ywf38mFct2COv8Ub&index=24>
- Topsakal, İlyas. "BOLŞEVİK İHTİLALİ". <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/>. 9 Ağustos 2023. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/bolsevik_ihtilali
- Tuncer, Tekin. "Bir Halk Kahramanı Osman Batur". Cappadocia Journal of History and Social Sciences (Eylül 2015), 183-203. <https://doi.org/10.18299/CAHIJ.63>

ŞİİR

Sihirlik Tağlar

Adem atıdın avalki tağlar,
 Rohida mucessem sukunat,
 Rohida renlernin cilvisi,
 Sihirlik bir hislet, bir subat.
 Uzunluk, kenliknin erkisi, Üstidin çö-
 çekler halkigan.
 Periştilerge turidu yekın,
 Muz devri kelse hem, zamandın zaman.
 Nesillerge bir ana pikir,
 Çokkılırı kar yalatkandek.
 Muz taş yerip turğan çeçiki,
 Emes bir hösın talaşkandek.
 Tağlar tapinida eğimeç yollar
 Kedim koşaklarğa kalidu ohşap.
 Akarğan saylarda o yanın beşi,
 Gülhanlar öçsimu turuptu yaşap.
 Mumyalar tirkur kebride,
 Üstide sipta yun pürkencisi.
 Kön ötükinin tumşuki egim,
 Firuze közlük çaç tengisi.
 Kuçura orminı kapkara,
 Müngüzdek şahlıgan esirmu esir,
 Cerenler silcigan mayaklap,
 Cennetul meva bu, yok kasir
 Davanlar üstide nem huş hava,
 Serven tağlirinin sirlik keç küzi,
 Tal, ömür teği, zor ki körünmes,
 Kimhaptin ren talişur yer yüzi.
 Kış sörer kaçanğıçe ak cuvisini,
 Kakkuk sayrığanda eçilar azgan.
 Ak azğannin çiçekliri ak,

Gizemli Dağlar

Adem Atađan önceki dağlar,
 Ruhuna hakim sessizlik:
 Ruhunda renklerin cilvesi,
 Gizemli, çekici bir güzellik.
 Sanki sonsuzluğa uzanmış gibi,
 Üzerinden masallar geçmiş,
 Meleklerle yaklaşmış başı,
 Zaman zaman gelse de buz çağı.
 Kuşaklara bir ana fikir,
 Zirvesini kar yalamış gibi.
 Buzu taşı yaran çiçeği,
 Kıskanmaz güzellikte kimseyi
 Dağların eteğinde patik yollar,
 Benziyor şiirlere eski mi eski.
 Ağaran çöllere düşen yay başı,
 Alevler sönse de yaşıyor hala,
 Mumyalar canlıdır mezarlarında.
 Üzerinde hala sağlam yün örtüsü.
 Deri çizmesinin ön yanı eğri,
 Firuze gözlü saç örgüsü.
 Kuçura ormanı kapkara,
 Boynuz gibi dallanmış esir be esir,
 Geyikler pislemiş göçerken,
 Cennet mekan bu sanki, yok kasır.
 Yokuşların üstünde nemli hava,
 Serven dağlarının gizemli güzü.
 Söğüt, Ömür dağı yüksek gözükmez,
 Yarışır ipekle renkte yeryüzü.
 Kış taşır ak montını ne zamana dek.
 Keklik öttüğünde açar böğürtlen.
 Beyaz böğrütlenin çiçeği beyaz,

*Kara azğan güli tokum seriksıman.
Tağcılar tayiki - Hızır hasisi,
Namsız edirliktin tapıdu kitap.
Üzülgen argamça ulınar kayta,
Kuriğan deryada akkinidek ab.
Minğan tağlirinin şamili eser,
Orhun boylirini eslitip pat pat.
Töge tapanliri möhürleydu yer,
Lokkısı yetilip turgan cüp kanat,
Taglar, hiyallarni nokiğan tağlar,
Tağlar, meşreplerin kindik anisi.
Tağlar, palvanlarnin almas kalkini,
Tağlar, ikki köznin karisi.
Taglar, kuyaşnı çilliğan tağlar,
Tağlar, şimal sayan akkan tağlar,
Tağlar, hapizlarnin sokkan yüriki,
Tağlar, taşlarni kaynatkan tağlar.
Meğrip upuki çılan rengidek,
Asmada buluttin keştilengen tag.
Yene bir körünüş karnin köçkini,
Ayakta köküşren uzaktın uzak. ‘
Kara döveni basmigan mügdek,
Lapçuk oğlanliri tovlaydu kikas.
Kedimki yollarda kedimki aydın,
Mey usulçılarnı hurdurmas.
Ah, tağlar ketiver elkp ve meğrur,
Muhitka kuyulup ketersenmu ya,
Muhitlar tağ bolup tiklinermu ya,
Bir giyah bolup sende kalayya*

*Siyahının yumurta sarısı gibi.
Dağcıların dayağı - Hızır asası,
Adsız tepelerden buluyor kitap.
Kopan ipler bağlanır tekrar,
Kurumuş nelirde akan su gibi.
Mingan dağlarının eser rüzgarı,
Orkun boylarını andırıp yay.
Deve tabanları mühürler yeri
Hörgücü yeni çift kanat sanki.
Dağlar hayalleri okşayan dağlar,
Dağlar, meclislerin göbek anası.
Dağlar, pehlivanların çelik kalkanı,
Dağlar, iki gözün bebeği, canı.
Dağlar, güneşi çağıran dağlar,
Dağlar, kuzeye uzanan dağlar.
Dağlar, hafizlerin çarpan yüreği,
Dağlar, taşları kaynatkan dağlar.
Gökyüzü batının kırmızı rengi,
Göklerde bulutlarla süslenmiş dağ,
Bir de gözüdür karın göçtüğü.
Aşağı mavimtırak uzanmış uzak.
Kara Tepeye gelmemiş uyku,
Lapçuk oğlanlarının bağırıışları,
Eski yollarda eski aydınlık,
Rakı coşturmuş dansçıları.
Ah, dağlar akıp git yolunda mağrur,
Çevreye koyulup gidersin belki.
Çevre dağ olup dikilir belki,
Olakalyım sende bir bitki!*

Boğda Abdullah

Çin'in Doğu Türkistan'a Yönelik Politikaları Karşısında Batılı Devletlerin Tutumu

Feyza Nur Demirel

İbn Haldun Üniversitesi, İslami İlimler
feyza.demirel@stu.ihu.edu.tr

Giriş

Doğu Türkistan; Orta Asya'nın tam kalbinde, coğrafyanın diğer önemli ülkelerinin hepsine sınır komşuluğu bulunan, birçok verimli tarım havzaları ve yüce dağlara ev sahipliği yapan eşsiz bir bölgedir. Jeopolitik açıdan hem konum avantajları hem de doğal yeraltı ve yerüstü zenginlikleriyle çok büyük bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra tarihi ve kültürel olarak da çok kadim ve köklü bir geleneği vardır. Dünyanın dört ana medeniyetinin ortak yaşam alanı olmuştur. Bunlar Çin medeniyeti, Hint medeniyeti, Yunan medeniyeti ve İslam medeniyetidir (Tanrıdağı ve Özbay, 2021: 28).

Doğu Türkistan; tarih boyunca Hunlar, Uygurlar, Kırgızlar, Moğollar ve Karahanlılar gibi farklı Orta Asya devletlerinin hakimiyeti altında bulunmuştur. Çoğunlukla Türklerin egemen olduğu bu geçmiş boyunca Çin ile olan ilişkiler bazen barış bazen de karşılıklı çatışmalar üzerine kurulmuştur. Ancak 18. yüzyıla gelindiğinde bu çatışmalar Çin'in işgal girişimlerine dönüşmüştür ve bugüne değin Doğu Türkistan'ın bağımsızlığına ket vurmuştur.

1949 yılında Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra resmi olarak Mao yönetimi önderliğinde başlayan Çin işgali hala devam etmektedir. Güncel medya dilinde çoğu zaman **Sincan** Özerk Bölgesi ya da Batı Çin olarak anılan Doğu Türkistan, özgür insanların yaşadığı bir yer olmaktan artık çok uzaktadır. Bu noktada "bütün icraatların, planların, genelgelerin ve talimatların vb. her şeyin Çin Komünist Partisi yöneticisi

olan bir Çinlinin iki dudağının arasındaki keyfiliğe tabi olduğu bir sisteme nasıl olur da özerk bölge tanımını yakıştırabiliriz?” (Oğuzhan, 2019: 49).

Çin'in bölgede hem açıktan hem de gizliden toplama kampları vasıtasıyla uyguladığı vahşi Çinlileştirme ve asimilasyon faaliyetleri, kültür devrimi gibi uydurulan isimler altında yürütülmektedir. Bölgedeki Müslüman-Türk nüfusun çoğu toplama kamplarında kalmakta, bir kısmı Çine tepki eylemlerinde katledilmiş, bir kısmı Çin'in teknolojik imkanlarını sonuna kadar kullandığı binlerce kamera sistemleri ve Çinli ajanlar tarafından sürekli gözetilen bir hayatın içinde kalmış, yine bir kısmı da ülkelerini bırakıp dünyanın farklı yerlerinde diaspora olarak yaşamak zorunda kalmışlardır. Özellikle 11 Eylül olaylarından sonra sömürgeci devletlerin hepsinin terörle mücadele adı altında kendilerine işgal hareketlerini meşrulaştırmaları Çin'in de Doğu Türkistan üzerindeki baskılarının artmasına sebep olmuştur. İçinde her türlü insanlık dışı faaliyetin yapıldığı kampların kurulması da hem etnik hem de dini anlamda, oradaki Doğu Türkistanlıları Çinlileştirmeye yöneliktir. Bu manada yine Çin meseleyi kendi lehine çevirmek için sınır güvenliği ve potansiyel suçların engellenmesi gibi gerekçeler ortaya atmaktadır. Ancak, sistematik bir biçimde ilerletilen bu hareket soykırım şartlarının tümünü içermektedir. Çin, uydu görüntülerinden hareketle toplama kamplarının varlığı öğrenildiği ilk zamanlardan sonra kendisine yapılan soykırım suçlamalarını daima reddetmiştir. Ancak 2018 yılında Komünist Parti üyesi Şöhret Zakir'in ağzıyla oradaki insanların “yoğunlaştırılmış” bir eğitim programı kapsamında Çince öğrendiğini, Çin yasalarıyla ilgili dersler aldığını ve bunun yanı sıra mesleki eğitime tabi tutulduğunu ileri sürdü (Bağ, 2018). Bu açıklamalardan sonra dünya ülkeleri kendilerine bir taraf seçerek Çin'in bu tutumu karşısındaki tavırlarını belirleme yoluna gittiler.

Batılı Devletlerin Çin Zulmü Karşısındaki Tutumu

Doğu Türkistan'da yaşanan olayların Batı'da yayılması 2009'da gerçekleşen Urumçi Katliamı ve toplama kamplarının ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Çin'in Guandong eyaletindeki bir oyuncak fabrikasında iki Çinli kızın iki Uygur genç tarafından taciz edildiği iddia edilmiş ve bu iki Uygur genç bir grup Çinli tarafından katledilmişti. Bu asılsız iddia sonucunda gelişen olaylar neticesinde, Guandong eyaletinde Çinliler ve Uygur Türkleri arasında çıkan gerginlikte polisin 20 kadar Uygur'u öldürdüğü haberi Çin hükümeti tarafından saklanmaya çalışılsa da Urumçi'de de yayıldı (İdris, 2021: 184). Bunun üzerine içlerinde Çinlilerin de bulunduğu halkın Urumçi'de

başlattığı protesto ve eylemler yine polisin sert tepkisiyle karşılaşmış, büyüyerek bir katliama dönüşmüştür. “Çin Devleti resmi açıklamasına göre 5 Temmuz Urumçi olayları ayrılıkçı ve aşırılıkçı bölge halkının etnik bir çatışması olup, olaylarda 187 kişi hayatını kaybetmiş, 1,721 kişi yaralanmıştır” (Canuygur, 2021).

Avrupa Birliği dönem Başkanı İsveç, gösteriler sonucu tutuklanan eylemcilere insan haklarına uygun muameleler yapılmadığını dile getirerek ilk tepkiyi vermiş ve Urumçi’de yaşanan olaylar neticesinde meydana gelen ölüm ve yaralanmalar dolayısıyla üzüntü duyduklarını açıklamıştır (Acar ve Bulut, 2020: 31). Özellikle bu olay sonrasında, uluslararası örgütler Çin’in Uygur Türklerine karşı hak ihlalleri ve kurulan toplama kampları ile ilgili çalışmalar başlatmış ve raporlar yayınlamışlardır.

Avrupa ülkelerinden Çin zulmüne dair gelen açıklamalar genellikle endişe ve kınama içermektedir. AB tarafından belirli aralıklarla yapılan insan hakları ihlallerini durdurma çağrıları bu meselenin uluslararası toplumda gündemde kalmasını sağlamak amacıyla yapıldığı düşünülebilir. Ancak üye devletlerin Çin ile olan politik ve ticari ilişkileri Çin aleyhine bir yaptırım ortaya koymayı engellemektedir. 2018 yılında Pekin’deki resmi temasları sırasında Çin Dışişleri Bakanı Vang Yi ile birlikte basın toplantısında konuşan Alman Dışişleri Bakanı Heiko Maas Doğu Türkistan’da bulunan toplama kamplarından bahsederek, “Yeniden eğitim kamplarını kabul etmeyiz.” diye konuştu. Vang Yi ise Doğu Türkistan’ın Çin’in iç işleri olduğunu belirterek yapılan çalışmaların küresel terörle mücadelenin önemli bir parçası olduğunu, dünyanın bunu anlamasını ve desteklemesini umduklarını ifade etti. Kamplarla ilgili iddiaları inanılmaması gereken söylentiler olarak nitelendirdi. (Anadolu Ajansı, 2018). Fransa’nın BM Temsilcisi François Rivasseau ise kampların BM tarafından incelenmesi ve kapatılması gerektiğini belirtmiştir (Euronews, 2018). Fransa Dışişleri Bakanı Le Drian’ın 2020 yılında yaptığı açıklamalarda Çin’in Müslüman Uygur Türklerine yaptıklarının uluslararası insan hakları sözleşmelerinde yer alan evrensel ilkelere aykırı olduğunu ve BM tarafından oluşturulacak bir heyetin bölgede inceleme yapmak üzere Doğu Türkistan’a gönderilmesi gerektiğini belirtti (Sade, 2020). Fransa meclisi 2022, İngiltere parlamentosu ise 2021 yılında Çin’in uygulamalarını soykırım olarak tanıdı.

“

Fransa meclisi
2022, İngiltere
parlamentosu ise
2021 yılında Çin’in
uygulamalarını
soykırım olarak
tanıdı.

”

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) verileri incelendiği takdirde Çin'in Uygur Türklerine yönelik uygulamalarından bahseden dikkat çekici ilk konuşma, şu anda Almaya merkezli İlham Tohti İnisiyatifi Başkanı Enver Can tarafından 2003 yılında yapılmıştır. Can yaptığı konuşmada 11 Eylül'den bu yana Çin Hükümeti'nin terörizm sorununu bahane ederek Uygur Türklerine yönelik sömürge, asimilasyon ve sindirme politikaları yürüttüğünü ve buna acilen müdahale edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte yargısız infazlar ve işkenceler, Han Çin nüfusunun Doğu Türkistan'a yasa dışı şekilde taşınması, Uygur Türklerinin evlerinden sürgün edilmesi, Uygur kültürel mirasının yok edilmesi, üst düzey eğitim kurumlarında Uygur dilinin öğretiminin kaldırılması, ibadet ve dini yaşamın sıkı kontrolü, camilerin ve resmi olmayan dini okulların yıkılması ve kapatılması gibi durumlara da değinmiştir (OHCHR, 2003). Bu konuşmadan sonra Doğu Türkistan meselesi İnsan Hakları Komisyonu'nda farklı zamanlarda yabancı delegeler tarafından da dile getirilmiştir. 2018 yılında BM Azınlık Sorunları Bağımsız Uzmanı Gay McDougall Urumçi katliamına dikkat çekerek Çin Hükümeti'ni, durumun tarafsız ve bağımsız bir gözlemci tarafından incelenmesine izin vermeye çağırmıştır. Doğu Türkistan'da şiddete dönüşen etnik gerilimler ve şikayetlerin kapsamlı ve bağımsız bir değerlendirmesinin yapılması gerektiğini dile getirmiştir (OHCHR, 2018). Tüm bu ihtarların sonucunda dahi Çin hiçbir zaman geri adım atmamış, istikrarlı bir şekilde her seferinde suçlamaları reddederek kampların güzellemesini yapmıştır.

Batı medyasında Doğu Türkistan'a dair haberler yapılırsa dahi Çin'in bölgede kurduğu abluka sebebiyle veriler sınırlı kalmaktadır. Ancak 2018 yılında ortaya çıkan uydu görüntüleri ile beraber toplama kamplarının varlığı kanıtlanmıştır. Aynı yıl Londra merkezli Reuters haber ajansı uydu görüntülerini analiz eden Earthrise Media ile birlikte, 39 kampın inşasını ve genişlemesini belirlemek için çalışmıştır. Bu tesislerin bina bazında incelenmesi, 2017 Nisan ile 2018 Ağustos arasında yapılmış olan ve 17 ay içinde inşa edilen alanın yaklaşık üç kat büyüdüğünü ortaya koymuştur (Reuters, 2018). Reuters'te "Tracking China's Muslim Gulag" (Çin'in Müslüman Gulagını İzlemek) başlığıyla çıkarılan haber dosyasında kampların Stalin'in toplama kampları gulaglara benzetilmesi dikkat çekicidir.

2019 yılında ise Çin, bir grup basın mensubunu kamplara almayı kabul etti. BBC'nin paylaştığı görüntülerde yeniden eğitim kampı adı verilen bu işkence merkezlerinde kurulan sistemin cezaevine daha yakın olduğu ifade edildi (BBC, 2019). Yine bu yıl, Amerikan New York Times gazetesi, Uygur

Türklerine yapılan zulmü ortaya koyan ve kamplarda uygulanması gereken yönergelerin olduğu Çin Komünist Partisi'nden sızan belgeleri yayımladı. Bu belgeler, Doğu Türkistan'da devam eden sıkı kontrolün eşi benzeri görülmemiş bir iç görüntüsünü sunmaktadır. Son üç yıl boyunca yetkililerin bir milyona varan Uygur, Kazak ve diğer etnik grupları gözaltı kamplarına ve hapishanelere sürdüğünü göstermektedir (Ramzy ve Buckley, 2019). Aynı yıl, çoğunluğu Avrupalı ülkelerden oluşturduğu 22 ülke Doğu Türkistan meselesinde ortak bir bildiride buluştular. Doğu Türkistan ve Çin genelinde insan hakları, temel ve dini özgürlüklere saygı gösterilmesi gerektiğini açıkladılar. Amerika, Almanya ve İngiltere'nin de içinde bulunduğu grup Doğu Türkistan'daki kamplarda zorla tutulan Uygur Türklerinin serbest bırakılması için ortak bir bildiriye imza attı (Independent Türkçe, 2019).

Amerika Birleşik Devletleri ile Çin'in ilişkileri özellikle Donald Trump'ın başkan olmasıyla birlikte daha gergin bir havada seyretmeye başlamıştır. Sözde eğitim kamplarının da uluslararası arenada gün yüzüne çıkmasıyla birlikte Çin'e tepkiler Amerika tarafından da artmıştır. Öteden beri iki devlet arasında bulunan hem ekonomik hem de siyasi rekabet, tarafların birbirlerinin açıklarını kovalamasıyla süregelmiştir. Doğu Türkistan'daki uygulamaların kabul edilemez olduğunu birçok kez dile getiren Amerikan bürokratlar tarafından 2019 yılında hazırlanan Uygur İnsan Hakları Politikası Yasası başlıklı yasa tasarısı ABD Senatosu'ndan geçmiştir (Allahverdi, 2019). Bu yasa, Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerini belgelemeyi, Uygur Müslümanlarına destek sağlamayı ve Çin hükümetine baskı yapmayı amaçlamaktadır. 2020 yılında ise Beyaz Saray tarafından yapılan bildiride Çin'in Doğu Türkistan bölgesindeki 5 kuruluştan, buradaki Uygur halkının zorla çalıştırıldığı gerekçesiyle bazı malların ithalatının yasaklanacağı açıklandı (Euronews, 2020). Dışişleri Bakanı Mike Pompeo ise 2021 yılında yaptığı açıklamada Çin'in Uygur Türklerine yönelik faaliyetlerinin soykırım olduğunu ve insanlığa karşı suç işlediği sonucuna vardıklarını açıkladı (Euronews, 2021).

Joe Biden döneminde ise Çin'in yaptığı soykırım genel kabul görmüşse de Biden'in yaptığı açıklamalar Pekin'in Doğu Türkistan'daki faaliyetlerini Çin'in farklı kültürel normlarının bir parçası olarak nitelendirdiğini göstermektedir (Bağ, 2021). Beyaz Saray Sözcüsü Jen Psaki Çin ile yapılacak görüşmelere ilişkin sorulara "Çin'e daha fazla baskı yapmak için fırsatlar arıyoruz" diye cevap vererek Uygur Müslümanlarına yapılan soykırımın da görüşme konularından olacağını belirtmiştir. Takip eden açıklamasında İran ile yapılacak nükleer anlaşmaya İsrail'in tepkisi vermesi durumundaki

tavırlarına ise “İsrail önemli bir ortağımız” şeklinde cevap vermiştir (Independent Türkçe, 2021). Doğu Türkistan’daki Müslümanların durumunu önemseyen bir tavra sahipken İsrail’i destekleyen açıklamalar yapmak, özellikle Amerika gibi bir devletin tamamen çıkarlarına yönelik adımlar attığının bir göstergesidir.

Avrupa’nın ekonomik olarak Çin’e bağımlılığı yadsınamayacak derecede büyüktür. Avrupa ülkeleri, Çin ile derinleşen ticari bağlantıları ve yatırımları sayesinde ekonomik çıkarlar elde etmekte ve Çin, Avrupa’nın en büyük ticaret ortaklarından biri konumuna gelmektedir. Çin, dünya ekonomisindeki hızlı büyümesi ve üretim yetenekleriyle Avrupa ülkelerine çeşitli mallar ve hizmetler sunmaktadır. Düşük maliyetli üretim ve rekabetçi fiyatlar, Çin’in ihracatında önemli bir avantaj sağlamaktadır. Özellikle Almanya, en büyük ticaret ortağı olan Çin ile iyi ilişkileri sürdürmeye çalışırken, G7 ülkelerinin “riski azaltma” ilkesine dayalı ekonomik yaklaşımına da uymaya çalışmaktadır. Aynı zamanda Çin’in hala birçok küresel sorunun çözümünde vazgeçilmez bir ortak olduğu, ancak bölgesel istikrarı tehdit ettiği ve insan haklarına saygı göstermediği yönünde endişeler dile getirilmektedir (Karadağ ve Gönültaş, 2023). Çin’in 2012 yılında on altı Doğu Avrupa ülkesi ile yaptığı görüşmeler neticesinde 16+1 Platformu, 2019 yılında Yunanistan’ın katılımıyla birlikte bugün bilinen adıyla 17+1 Platformu olmuştur. Çin bu yolla finansal iş birliğinin yanı sıra teknoloji, tarım, turizm gibi sektörlerde de etkileşim halinde olmayı hedeflemektedir. (Erdoğan, 2021: 193). Şüphesiz ki bu örnekler Çin’in Kuşak Yol Projesi kapsamında dünya ülkelerinin tümünü kendine bağlama çabası uğruna atılmış adımlar olarak görülmelidir.

Sonuç

Doğu Türkistan’da yaşanan soykırım karşısında Batı’nın tutumu, zulme karşı kayda değer bir aksiyon geliştirememiştir. Halkların ve sivil toplum kuruluşlarının tepkileri bir kenarı bırakıldığında siyasi manada Çin’in geri adım atmasını sağlayabilecek bir tepki olmamıştır. Avrupalı devletler, uluslararası platformlarda diğer ülkelerle iş birliği yapma ve ortak hareket etme eğilimindedir. Doğu Türkistan’da yaşanan zulüm konusunda Avrupa ülkelerinin tek başına hareket etmesi, etkili bir sonuç elde etmek açısından zor olabilir. Bu nedenle uluslararası toplumun genel tutumunu dikkate alarak hareket etmeyi tercih edebilirler. Sonuç olarak, Batılı devletlerin Doğu Türkistan konusunda Çin’e karşı sert yaptırımlar uygulayamamasının arkasında ekonomik bağlar, uluslararası iş birliği ve iç siyasi dinamikler gibi faktörler

yer almaktadır. Ancak bu durum devletlerin insan hakları ihlallerini ciddiyle ele almalarını ve diğer etkili yollarla baskı yapmalarını engellemez. Çin'in çeşitli neo-sömürü yolları ile neredeyse tüm dünyayı etki altına alması ve yaptığı zulmün meşruiyetini tüm devletlere ikrar ettirmesi şüphesiz ki kapitalist dünya dengesizliğinin bir sonucudur. Birçok Batılı ülke, Çin ile ekonomik ve ticari ilişkilerini sürdürmekte ve bu ilişkileri daha da geliştirmek için çeşitli anlaşmalar imzalamaktadır. Bu anlaşmalar, yatırım fırsatları, teknoloji transferi, ticaret anlaşmaları ve diğer alanlarda iş birliğini içermektedir. Ayrıca, Çin'in küresel ekonomideki önemi ve büyüklüğü, Batılı devletlerin bu ilişkileri önemsemesine ve ekonomik çıkarlarını gözetmelerine neden olmaktadır. "Bir kez daha vurgulamak gerekir ki Doğu Türkistan, Çin Komünist Rejiminin dünyayı nasıl yönetmek istediğinin pilot uygulamasının yaşandığı yerdir" (İdris, 2021: 425). Uygur halkına yönelik vahşi politikalar ve insan hak ihlalleri daha birçok uluslararası kurumlar ve örgütler tarafından görmezden gelinirken değişen dünya düzeninde özellikle İslam coğrafyasındaki başka mazlum halkların da refah geleceğinden söz etmek çok zordur.

Kaynakça

- Acar, H. ve Bulut, S. (2021). Çin'in Doğu Türkistan Politikasının Uluslararası Topluma Yansımaları. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. 9 (1), 1-42.
- Allahverdi, S. (2019, Eylül 12). *ABD Senatosu Uygur Türklerine ilişkin yasa tasarısını onayladı*.
- Andolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-senatosu-uygur-turklerine-iliskini-yasa-tasarisini-onayladi/1580325>
- Anadolu Ajansı (2018, Kasım 13). *Almanya'dan Çin'e tartışmalı eğitim kampları tepkisi*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyadan-cine-tartismali-egitim-kamplari-tepkisi/1310454>
- Bağ, M. (2018, Ekim 17). Çin'den toplama kampı savunması: Uygur Türklerine bedava mesleki eğitim veriyoruz. Euronews. <https://tr.euronews.com/2018/10/17/cin-dogu-turkistan-daki-kamplar-kabul-etti-kamplar-uygur-kokenli-yonetici-savundu>
- Bağ, M. (2021, Şubat 18). *ABD Başkanı Biden'ın Doğu Türkistan açıklaması tepki çekti*. Euronews. <https://tr.euronews.com/2021/02/18/abd-baskan-biden-n-dogu-turkistan-aciklamas-tepki-cekti> BBC News Türkçe (2019, Haziran 18).
- BBC, Çin'de Müslüman Uygur Türklerinin tutulduğu 'eğitim kamplarına' girdi. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48680543>
- Canuygur, M. (2021). 5 Temmuz "Urumçi Katliamı". Doğu Türkistan Vakfı. <https://www.dtv.org.tr/5-temmuz-urumci-katliami/>
- Erdoğan, S. (2021, Ekim). 17+1 Platformu'nun Beklenmeyen Sonuçları: Avrupa Yeniden Mi Bölünüyor. *İmgelem*, 5 (9), 187-210. DOI: 10.53791/imgelem.980267 Euronews (2018, Aralık 18).

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGE MASASI

Toplama kamplarına alınan Uygur Türkleri için hangi ülke ne dedi, ne yaptı? <https://tr.euronews.com/2018/12/18/toplama-kamplarına-alinan-uygur-turkleri-icin-hangi-ulke-ne-dedi-ne-yapti> Euronews (2020, Eylül 15).

ABD, insan hakları ihlalleri nedeniyle Doğu Türkistan'dan bazı ürünlerin ithalatını yasakladı. <https://tr.euronews.com/2020/09/15/abd-insan-haklar-ihlalleri-nedeniyle-dogu-turkistan-dan-baz-urunlerin-ithalat-n-yasaklad>

Euronews (2021, Ocak 19). ABD: Çin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde 'soykırım' ve 'insanlığa karşı suç' işledi. <https://tr.euronews.com/2021/01/19/abd-cin-sincan-uygur-ozerk-bolgesi-nde-soykirim-ve-insanliga-karsi-suc-isledi>

Independent Türkçe (2021, Mart 12). Beyaz Saray: Uygur Müslümanlarına yönelik soykırım, Çin ile doğrudan konuşacağımız konulardan biri olacak. <https://www.indyturk.com/node/328761/d%C3%BCnya/beyaz-saray-uygur-m%C3%BCsl%C3%BCmanlar%C4%B1na-y%C3%B6nelik-soyk%C4%B1r%C4%B1m-%C3%A7in-ile-do%C4%9Frudan-konu%C5%9Faca%C4%9F%C4%B1m%C4%B1z>

Independent Türkçe (2019, Temmuz 11). Doğu Türkistan için 22 ülkeden ortak bildiri... İmza atanlar arasında hiçbir İslam ülkesi yok. <https://www.indyturk.com/node/50161/d%C3%BCnya/do%C4%9Fu-t%C3%BCrkistan-i%C3%A7in-22-%C3%BClkeden-ortak-bildiri-imza-atanlar-aras%C4%B1nda-hi%C3%A7bir-islam>

İdris, A. (2021). *Kızıl Kıyamet: Çin'in Türk ve İslam Dünyasını Sömürmesi ve Uygur Soykırımı*. (1.baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları. Karadağ, C. ve Gönültaş, B. (2023, Haziran 19). *Almanya, Çin ile görüşmelerinde zorlu bir dengeleme ile karşı karşıya. Anadolu Ajansı.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-cin-ile-gorushmelerinde-zorlu-bir-dengeleme-ile-karsi-karsiya/2925782>

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2018, Ağustos 13). *Committee on the Elimination of Racial Discrimination reviews the report of China.* United Nations. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/08/committee-elimination-racial-discrimination-reviews-report-china>

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2003, Nisan 3). *Commission On Human Rights Hears From Ngos Charging Violations Around World.* United Nations. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2009/10/commission-human-rights-hears-ngos-charging-violations-around-world>

Oğuzhan, H. (2019). *Doğu Türkistan: Esaret ve Zulmün Gerçek Yüzü*. (2.baskı). İstanbul: Rumuz Yayınevi.

Ramzy, A. ve Buckley, C. (2019, Kasım 16). *Absolutely No Mercy': Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims.* The Newyork Times. <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html>

Reuters (2018, Kasım 29). *Tracking China's Muslim Gulag.* <https://www.reuters.com/investigates/special-report/muslims-camps-china/> Sade, G. (2020, Temmuz 28). *Fransa Dışişleri Bakanı: Doğu Türkistan'a uluslararası bağımsız bir heyet gönderilsin.* Euronews. <https://tr.euronews.com/2020/07/28/fransa-d-sisleri-bakan-dogu-turkistan-a-uluslararası-bag-msz-bir-heyet-gonderilsin>

Tanrıdağlı, F. K. ve Özbay, E. (Ed.). (2021). *Çin'in Batı Bölge Teorisi: Çin'in Türkistan ve Türkiye Politikası*. (1.baskı). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Çin'in Hegemonya Düzeninde Müslümanların ve Türk Dünyasının Doğu Türkistan Soykırımına Karşı Tutumu

Ravzanur Balaban

İbn Haldun Üniversitesi, Sosyoloji
ravzanur.balaban@stu.ihu.edu.tr

1. Barış ve Kalkınma Projesi veya Hegemonya Düzeni

1991'den bugüne kadar Çin, küreselleşme ve uyum politikasıyla ülkeler arasında "barış ve kalkınma" adı altında çalışmalar yapmaktadır. Bu yaklaşım Çin'in son yıllarda dış ekonomi politikasında aktif bir rol almasını sağlamıştır. Hedeflerine ulaşmak için saldırgan politikalar izlemek yerine ekonomiyi güç olarak kullandığı stratejilerini gerçekleştirmeye yönelik adımlar atmaktadır. (Zeynep Çalışkan, 2019) 2000 yılından itibaren ekonomik kalkınmasını etkili bir şekilde gerçekleştirmeye çalışan ÇHC, "Kuşak ve Yol Girişimi" ile birlikte ivme kazanmıştır. Tarihi İpek Yolu'nu canlandırmak adına ticari ve finansal bağlantılarını kullanarak Çin, Avrupa ve Avrasya arasında "İpek Yolu Ekonomik Kuşağını" gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Çin bu politikalarla ekonomik kalkınmasını hızla gerçekleştirmekte ve küresel çapta ABD ile rekabet edebilecek güce ulaşabilmektedir. Çin'in bu yükselişi "barışçıl yükselme" olarak anılsa da ilerleyen yıllarda "Çin rüyası" şeklinde ifade edilmeye başlamıştır. Başka bir deyişle Çin'in bu ekonomik yükselişinin "borç tuzağı diplomasisi" olduğu düşünülmektedir. Borç tuzağı diplomasisini biraz daha açacak olursak Çin'in gelişmekte olan ülkelere sağladığı altyapı yatırımları ülkelerin borca girmesini beraberinde getirmektedir. Bu büyük ölçüdeki borçların ödenememesi ve uzaması sonucunda bu durumun "siyaseten araçlaştırıldığı" görülmektedir. Bunun yanında Çin özellikle ticari ilişkiler kurduğu ülkelere Çin dilinin ve kültürünün öğretilmesi için Konfüçyüs Enstitüleri kurmaktadır. Çin'in bu girişimi "kültürel hegemonya" yarışında yumuşak güç aracı olarak değerlendirilmektedir.

Bugün yüz elliye aşkın Konfüçyüs Enstitüleri bulunmaktadır ve bu enstitüler Çin'in Tibet, Tayvan ve "insan hakları ihlallerine" yönelik olumsuz imajını örtmek için ve kültürel diplomasi aracı olarak kullanılmaktadır. (Hattice Demirci, 2022)

2. Orta Asya-Çin İlişkilerine İlk Adımlar

Soğuk Savaş sonrası SSCB yani "Sovyetler Birliği" yıkılmıştır ve bununla birlikte 5 Orta Asya ülkesi (Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan) bağımsızlığını ilan etmiştir. Çin, SSCB yıkılışı sonrası Orta Asya'da oluşan siyasi boşluktan faydalanarak bu bölgede aktif rol alma girişimlerine başlamıştır. Orta Asya devletleri zengin enerji kaynaklarına sahip olması bakımından Çin için önemli bir yere sahiptir. Enerji tedarikini garanti altına almak adına Orta Asya devletlerini resmen tanımış ve 1996 yılında Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile Şanghay Beşlisi'ni kurmuştur. Bu stratejik atılımın 2 önemli nedeni vardır. Birincisi Rusya'nın tekrar Orta Doğu bölgesine hakim olmasını ve ABD'nin bölgeye karışmasının önünü kesmektir. İkincisi ise Türk devletlerinin Doğu Türkistan bağımsızlığı için yapabileceği herhangi bir harekete karşı önlem almaktır. Aynı zamanda Çin, Şanghay Beşlisi'ne üye olan devletlerde yaşayan uygur türklerini "terörist avı" adı altında tutuklayarak kendi zulmü altında olan Doğu Türkistan bölgesine geri getirmeyi amaçlamıştır. (21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2021)

3. Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Orta Asya ile Ticari İlişkiler

SSCB'den kalan ekonomik sistemin düzensiz yapısıyla coğrafya da altyapı sorunları ve denize direk bir ulaşım sağlanamaması gibi sorunlar oluşmuştur. 1990 yıllarında Orta Asya devletleri yeni pazar arayışına girmişlerdir. Bu ekonomik boşluğu değerlendirmek isteyen Çin, Orta Asya devletleriyle ticari ve siyasi ilişkilerini geliştirmiştir. Bunun en önemli örneklerinden biri de Bir Kuşak Bir Yol Projesi'dir. Yeni İpek Yolu Projesi ilk başta Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Kazakistan'da bulunan Nazarbayev Üniversitesi'ni ziyaret etmesiyle birlikte ortaya atılmıştır. Orta Asya jeopolitik ve jeostratejik açıdan çok kritik bir bölgededir. Aynı zamanda enerji kaynakları zengin bir bölge olduğu için Çin'in gözlerini diktiği bir bölge olmuştur. Hammadde ve pazar arayışı içinde olan Çin, BKBY projesi altında bu bölgeye büyük yatırımlar yapmıştır. Orta Asya devletlerinin bağımsızlık sürecindeki bu yatırımlar ile birlikte 1992 yılında %5 ile % 20 arasında büyüme gerçekleşmiştir. Böylelikle SSCB döneminden kalan ekonomik sistem dengesizlikleri yok edilmeye çalışılmış ve ülkelerin ekonomik açıdan kalkınması adına büyük bir adım atılmıştır. (TUİÇ Akademi, 2021)

1. Çin ve Orta Asya İlişkilerinin Gerçek Yüzü

BKBY Projesi ve getirdiği ekonomik avantajlar Orta Asya ülkeleri için ilk başta olumlu bir gelişme olarak gözüktse de bu olumlamaların kısa süreli olduğu ve Çin'in yayılmacı politikaları ile tamamen saf bir amacı olmadığı görülmektedir.

Kazakistan ve Çin ilişkilerine bakıldığında Çin, Kazakistan'ın en önemli ticari ortağıdır. Ayrıca BKBY projesi düşünüldüğünde Kazakistan, Çin'in Batı'ya açılan kapısı konumundadır. Çinli şirketlerle Kazakistan petrolünün % 50 'si üretilmiştir. 2016 yılında Kazakistan-Çin Fonu kurulmuştur. Bununla birlikte 2017 yılında Kazakistan ve Çin arasında dış ticaret cirosu 10.5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu yatırımlar gelişmekte olan Kazakistan devleti için büyük bir imkan gibi gözüktse de öyle olmadığını görmekteyiz. Çin şirketlerinde sadece Çinli vatandaşlar çalışmakta ve Kazakistan halkının istihdam hakkını elinden almaktadır. Çinli vatandaşlar burada sadece işçi olarak çalışmamakta aynı zamanda buraya yerleşmektedir. Özellikle Doğu Türkistan toplama kamplarında Kazak türklerinin de olduğu bilinmektedir. Bütün bu olumsuzluklar doğal olarak Kazak halkının tepkisini çekmektedir.

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGE MASASI

Türkmenistan ise ilk dönemlerde Rusya ile yakınlık kursa da 12 Aralık 1995 tarihinde kendini tarafsız ilan etmiştir. Enerji meselelerinde son zamanlarda Çin ile işbirliği kurmaktadır. 2009'dan beri Çin, Türkmenistan doğalgazının alıcısı olmuştur. 2016 verilerine göre Çin ile Türkmenistan arasındaki ticaret hacmi 6,201,774 milyar dolardır. Yatırım meselelerindeki en dikkat çeken gelişme ise Çin ve Türkmenistan anlaşması ile birlikte işçilerin %70'inin Türkmen olduğudur.

Çin-Tacikistan ilişkilerine bakılacak olursa Tacikistan BKBY projesine ilk destek veren ülkelerdendir. Çin ile birçok anlaşma imzalamış ve Özellikle BKBY çerçevesinde Tacikistan'ın Çin'e olan borcu yaklaşık 2.8 dolardır. Bu borçlar karşılanamadığı için Çin Tacikistan'dan büyük araziler talep etmektedir. Örneğin Çin'in borçlar karşılığında Pamir'i istemesi Tacikistan'ı ürküten meselelerden biridir. Ayrıca Çin'in Badahşan bölgesindeki askeri varlığı Tacikistan'ı rahatsız etmektedir.

Bir başka Orta Asya ülkelerinden olan Kırgızistan ve Özbekistan ile Çin arasındaki ilişkiler ele alınacak olursa BKBY projesi kapsamında bu ülkelerin önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Bu ülkeleri önemli kılan faktör BKBY projelerinden ve en önemli yatırımlardan biri olan (Çin-Kırgızistan-Özbekistan) demiryoludur. Günümüzde bu proje için yatırılan maliyet 7 milyara ulaşmıştır. Kırgızistan borcunu ödeyebilmek için Asya Altyapı Yatırım Bankası'ndan ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı Fonu'ndan 4.5

milyar dolar borç olsa da bu borçları ödeyebilmek Kırgızistan için oldukça zordur. Çin bunun karşılığında Tacikistan'da olduğu gibi Kırgızistan'dan da toprak talep etmektedir. (21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2021) görsel 2⁴⁹

2. Çin-Orta Doğu İlişkileri

Hızlı ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılmak için petrol ihtiyacı büyük önem taşımaktadır. Bu yüzden Çin'in Orta Doğu ülkeleriyle ilişkisi 80'li yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Körfez ülkeleriyle ticari ilişkiler içinde olan Çin, Suudi Arabistan'dan en fazla petrol ihraç eden ülke olarak Orta Doğu petrolünün en büyük alıcısı olmuştur. Zamanla Çin, bölgedeki enerji odaklı ilişkilerini pekiştirmiş İran, Mısır, Cezayir, Suudi Arabistan, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleriyle stratejik ortaklık anlaşmaları imzalamıştır. Bu kapsamda Çin Basra Körfezi, Kızıldeniz ve Akdeniz'de varlığını ortaya koymaya başlamıştır. Çin bu bölgede Kuşak ve Yol Girişimiyle Ortadoğu ülkelerini dönüştürerek ve geliştirerek bu bölgedeki varlığını daha etkili kılmaya başlamıştır.

Aralık 2022'de Xi Jinping Suudi Arabistan'a üç günlük tarihi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ikili temasların çerçevesinde Xi, Çin-Arap Ülkeleri ve Çin-Körfez İşbirliği Konseyi zirvelerine katılmıştır. İçeriğinde tarım, altyapı, nükleer enerji ve uzay araştırmaları gibi bir çok konuda ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Ayrıca bu ziyaret sırasında Riyad ve Pekin tarafından yapılan ortak açıklamada İran'ın çevre ülkelerinin iç işlerine karışmaması gerektiğine dair ifadelerde bulunulmuştur. Bu açıklama Tahran'ın tepkisini çekmesinin ardından Çin Başbakan Yardımcısı Hu Çin Hua, Suudi Arabistan ziyaretinin ardından Tahran'ı ziyaret etmiştir. İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi ile gerçekleştirilen bu görüşmede Riyad ve Pekin tarafından yayımlanan ortak açıklamadan rahatsızlık duyduğunu dile getirirse de iki ülkenin 2021'de imzalanan "*Çin-İran 25 Yıllık Kapsamlı İşbirliği Anlaşması*" ön planda olmuş ve bu çerçevede ilişkilerin daha da geliştirilmesi adına bir çok konuda ikili anlaşmalara imza atılmıştır.

Çin Orta Doğu'da ekonomik varlığının yanında siyasi varlığını da ortaya koymaktadır. Irak, İran ve Suudi Arabistan arasındaki diplomatik ilişkileri tesis etme adına çalışmalar yaparken 10 Mart'ta Çin'in arabuluculuğuyla bir anlaşmaya varmaları şaşkınlık oluşturmuştur. Çin, Suudi Arabistan ve İran arasında protokolde olmayan bir anlaşma imzalanmıştır.

49 Görsel: <https://www.ankasam.org/iliskilerin-30-yilinda-cin-orta-asya-iliskileri/>

(Gülru Gezer, 2023) Bu örnekte de görüldüğü gibi Çin, Ortadoğu ile kendi ifadesiyle barışçıl bir politika izleyerek ticari ve ekonomik anlaşmalara imza atıyor ve bunun yanında Ortadoğu ülkelerinin sürekli değişebilen siyasi dengelerinde arabuluculuk rolü üstlenerek ülkeler arası siyasete karışmakla kalmayıp “yumuşak güç politikası(?)” ile aynı zamanda siyasete yön verebilmektedir.

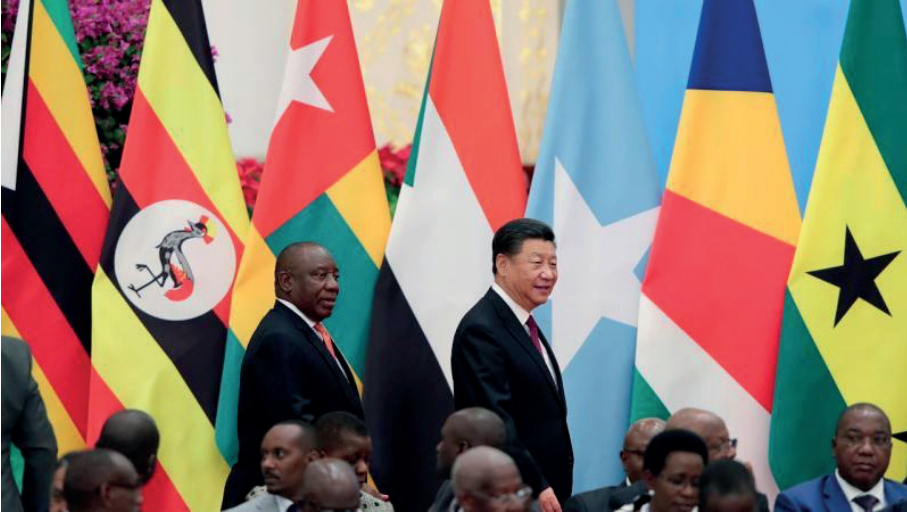

3. Çin-Afrika İlişkileri

Çin ve Afrika ilişkileri beş yüz yılı aşkın devam etmiş olsa da 21. yüzyıldan itibaren daha kapsamlı ve yakın olmaya başlamıştır. Özellikle son yirmi yılda ABD'nin yanında Japonya, Hindistan ve Çin de Afrika'daki etkinliğini artıran ülkelerdendir. Petrol, altın, kobalt, uranyum gibi zengin hammadde kaynaklarına sahip olmak bu kıtadaki küresel güç rekabetinin artmasına neden olan faktörlerdendir. Çin'in Afrika bölgesindeki stratejik adımları daha çok ekonomik ve ticari gibi gözükse de siyasi ve kültürel boyutları da vardır.

Petrol tedarikinde Ortadoğu ve Arap Körfezi'ne bağımlılığı azaltmak ve alternatif oluşturmak için Afrika petrolü Çin'in hedeflerinden biri olmaya başlamıştır. 1985 yılında petrolün yüzde 25'ini ihraç ederken 1990 yılından itibaren ithal eden bir ülke olmaya başlamış ve büyüyen ekonomisiyle

petrol ihtiyacı artmıştır. Ortadoğu'nun petrol sevkiyatında yaşanan zorluklar ve Afrikada'ki petrol sahalarının kolayca güvence altına alınabiliyor olması Çin'in Afrika'daki petrol yatırımlarının önünü daha da açmıştır. Çin'in Afrika'daki ana tedarikçileri Sudan, Angola, Cezayir, Gabon ve Çad olmakla birlikte petrol ithalatının yüzde 25'i bu bölgelerden karşılanmaktadır. Çin-Afrika İşbirliği Forumu Çin'in Afrika üzerinde ekonomik boyuttaki varlığını gözler önüne sermektedir. Büyüyen ticaret hacmi ve bir çok ciddi yatırımlar ekonomi ilişkilerini daha da güçlendirmektedir. 1997 yılında ticaret hacmi 5.7 milyar dolar iken 2015 yılına gelindiğinde ise 300 milyar dolara yaklaştığı görülmektedir. Çin'in sağladığı bu koşulsuz yardımlar Afrika ülkelerine çeşitli düzeylerde pozisyonlar kazandırsa da bütün bu yatırımlar Çin'in hedefleri doğrultusunda kendine avantaj sağlaması için yapıldığı düşünülmekte ve bu durum Afrika'daki demokratikleşme sürecini olumsuz yönde etkilemekle birlikte otoriter rejimlerin bu coğrafya üzerindeki baskısının çoğalmasına yol açabilmektedir.

Çin'in, Afrika coğrafyası üzerinde diplomasi hedefleri de bulunmaktadır. Ana amaçlarında biri ise BM oylamalarında Afrika ülkelerinin Pekin'den yana tavır almalarını sağlamaktır. BM Genel Kurulu üyelerinin yaklaşık üçte biri Afrika ülkelerinden oluşmakla birlikte Afrika ülkelerini özellikle "insan hakları" meselelerinde oy potansiyellerini kendi lehine çevirmekte kullanmaktadır. (Oğuzhan Dağlı, 2018)

4. Çin Hegemonyasında Müslüman ve Türk Dünyasının Doğu Türkistan Soykırımına Karşı Bir Tutum Sergileyememesi

BM İnsan Hakları Konseyi'nin 51. oturumunda Doğu Türkistan'da gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinin görüşülmesi üzerine özel oturum talebi oluşturulmuştur. 17 kabul oyuna karşı 19 ret ve 11 çekimser oyla bu tasarı reddedilmiştir.

Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı uygur soykırımına karşı tutum sergileyen ülkeler Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Kore, Fransa, Almanya; Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Honduras, Litvanya, Lüksemburg, Marshall Adaları, Karadağ, Hollanda, Paraguay, Polonya, Somali ülkeleridir.

Soykırım karşısında çekimser kalan ülkeler ise Ukrayna, Malezya, Hindistan, Brezilya, Arjantin, Ermenistan, Benin, Gambia, Libya, Malavi, Meksika ülkeleridir.

Çin'in lehine tavır alan ülkeler arasında Kazakistan, Özbekistan, Pakistan, Katar, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Nepal, Sudan, Bolivya, Kamerun, Fildişi Sahili, Küba, Eritre, Gabon, Moritanya, Namibya, Senegal ve Venezuela ülkeleri vardır ve Doğu Türkistan'da yaşanan insan hakları ihlallerini reddetmişlerdir. (Uygur Haber, 2023)

Bu yaşanan zulüm karşısında neredeyse hiçbir Müslüman ve Türk devletlerinin ekonomik gücünü ve diplomasisini kullanamadığı görülmektedir. Çin'in teknoloji destekli güçlü propagandası ile birlikte Türk ve İslam

devletlerinin ırkdaşlarına ve dindaşlarına yönelik yapılan bu soykırımı görmezlikten geldiği ve en temel insan haklarını bile gözetemediği görülmektedir. Gün geçtikçe Çin'in bu coğrafyalardaki kolonileştirici, yayılmacı, doğal kaynakları sömüren, halkı işsiz bırakan politikaları daha fazla gün yüzüne çıkmaktadır. (Campaign For Uyghurs, 2023)

HRC 53th session

A/HRC/53/L.6 - Debate on the situation of human rights in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, China

3:00

ABST	ARGENTINA	YES	HONDURAS	YES	NETHERLANDS
ABST	ARMENIA	ABST	INDIA	NO	PAKISTAN
ABST	BENIN	NO	INDONESIA	YES	PARAGUAY
NO	BOLIVIA (PLURINATIONAL STATE OF)	YES	JAPAN	YES	POLAND
ABST	BRAZIL	NO	KAZAKHSTAN	NO	QATAR
NO	CAMEROON	ABST	LIBYA	YES	REPUBLIC OF KOREA
NO	CHINA	YES	LITHUANIA	NO	SENEGAL
NO	COTE D'IVOIRE	YES	LUXEMBOURG	YES	SOMALIA
NO	CUBA	ABST	MALAWI	NO	SUDAN
YES	CZECHIA	ABST	MALAYSIA	ABST	UKRAINE
NO	ERITREA	YES	MARSHALL ISLANDS	NO	UNITED ARAB EMIRATES
YES	FINLAND	NO	MAURITANIA	YES	UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND
YES	FRANCE	ABST	MEXICO	YES	UNITED STATES OF AMERICA
NO	GABON	YES	MONTENEGRO	NO	UZBEKISTAN
ABST	GAMBIA	NO	NAMIBIA	NO	VENEZUELA (BOLIVARIAN REPUBLIC OF)
YES	GERMANY	NO	NEPAL		

Sonuç

Çin özellikle yayılmacı politikası ve Bir Kuşak Bir Yol projesi gibi birçok proje ile özellikle Müslüman ve Türk coğrafyalarında hem ekonomik hem siyasi anlamda önemli işbirliği anlaşmalarına imza atarak günden güne daha fazla etki alanı oluşturmaktadır. Bu anlaşmalar başta ekonomik kalkınma ve barış içinde ülkelerin karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı olduğu düşünülse de zamanla “Çin’in Hegemonya Düzeni” olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak Doğu Türkistan ile aynı milli ve inanç değerlerine sahip Müslüman ve Türk dünyası uygur soykırımı karşısında diplomatik gücünü özgür bir şekilde ifade edememekle birlikte sessiz kalmaktadır. Her ne kadar uluslararası ilişkiler çıkarlarla yönetilse de bu konunun insani bir mesele olduğu göz önünde bulundurularak bu konuya dikkat çekmek adına topluluklar oluşturulmakta ve bu soykırımın karşısında durmaya yönelik adımlar atılmaktadır. Uygur Hareketi’nin başkanı Ruşen Abbas’ın da ifade ettiği gibi: “Bu konu her şeyden önce insani bir meseledir ve bu şekilde ele alınması gerekmektedir.” diyerek bu soykırım karşısında ki tutumun nasıl olması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Kaynaklar

https://www.insamer.com/tr/cinin-ekonomi-politik-stratejisi-tarihsel-bir-bakis_2026.html

<https://www.ilkeanaliz.net/2022/10/20/cinin-bariscil-yukselisi-mi-kulturel-hegemonyasi-mi/>

https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/asya-pasifik-arastirmalari-merkezi/cin-in-bir-kusak-bir-yol-projesi-ve-turk-dunyasi-na-etkileri#_ftn35

<https://www.tuicakademi.org/cin-kusak-yol-projesi-ve-orta-asyadaki-guvenlik-tehditleri/>

<https://www.indyturk.com/node/639021/türkiyeden-sesler/çinin-ortadoğuda-artan-mevcudiyeti>

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/afrikada-cin-in-yukselisi-ve-stratejik-hedefleri/1240987>

<https://www.uygurhaber.com/uygurlar-bm-insan-haklari-konseyinde/>

Rusya - Çin Politikaları ve İlişkileri

Yavuz Selim Tüfekçi

İbn Haldun Üniversitesi, İslami İlimler
yavuz.tufekci@stu.ihu.edu.tr

“...silsilesi halen devam eden yayılmacı ve sömürü politikası hiçbir zaman değişmemiştir. Değişen tek gerçek, devletlerin ve liderlerin adı olmuştur; Çarlık Rusya, Sovyetler Birliği, Rusya Federasyonu...”

Rusların 1. Petro Dönemi’nde başlayıp 2. Katerina Dönemi’nde zirveye ulaşan ve silsilesi halen devam eden yayılmacı ve sömürge politikası hiçbir zaman değişmemiştir. Değişen tek gerçek, devletlerin ve liderlerin adı olmuştur; Çarlık Rusya, Sovyetler Birliği, Rusya Federasyonu... Kazan Hanlığı’nın işgali ile ortaya çıkan politika, 19. yüzyılla birlikte Türkistan topraklarına kadar genişlemiş, Rusya’nın yeni topraklar kazanmak ve ekonomik çıkarlar sağlamak adına İngiltere ile beraber Türkistan üzerinde bir nüfus mücadelesine dönüşmüştür. Rusya’nın bu sömürü ve yayılmacı politikası, sadece Türkistan üzerinde olmamış ve geniş bir coğrafyada görülmüştür. Bu politikalar uygulanırken özellikle Türkistan üzerinde seyyahlar aracılığı ile buradaki her bir bölgenin en ince detaylarına kadar -kullandıkları yerel dillerden gündelik yaşamlarına- öğrenilmiş, o bölgelerde halkın güvenini kazanmak ve ilişkileri daha iyi seviyede tutmak adına faaliyetler yürütülmüştür. Bu çalışmalar, Rusya’nın Türkistan’a girişinde yabancılık çekmeden bölgeye hakim olmasına imkan tanımıştır. Ayrıca Rusya, girdiği bölgelerde Rusları yerleştirmeyi ve bölgenin dilini değiştirip neticede etnik yapıyı bozarak bölgeyi Ruslaştırmaya çalışmıştır. Rusya, yayılmacı faaliyetlerine Türkistan Genel Valilikleri ile resmiyet kazandırmış ve bölgedeki etkinliğini daha da artırmıştır. Türkistan ülkelerinin sınırlarını yeniden çizip ülkelerin topraklarını birbirlerine katmış, devletlerarası çatışmaya sebep olmuş ve neticede bölgedeki istikrarı ve egemenlik düşüncelerinin odağını değiştirmiştir. Rusya’nın yayılmacı faaliyetleri hiçbir zaman masumane olmadığı gibi özellikle Sovyet Dönemi’nde birçok kanlı katliamlara da mahal vermiştir.. Rusya, halen bölgede enerji kaynaklarından daha fazla faydalanmak adına

3. bir güç istememekte ve bölgedeki Türk ülkelerini iç ve dış siyasetle karıştırmaya devam etmektedir. Bununla birlikte Rusya, bir kültürü yok etmek adına yapılabilecek en önemli iki şeyi de Türkistan üzerinde yapmıştır; bölgede din ve dil eğitimleri kendi müfredatları çerçevesinde değiştirerek bölgeyi kendi benliğinden uzaklaştırmıştır. Bölgedeki birçok Türk devletini ekonomik olarak kendisine bağlayarak kendi aralarında birlik olmaları yine Rusya tarafından engellenmiştir.

“Çin, Doğu Türkistan bölgesinde 60’lı yıllardan itibaren ‘Meslekî Eğitim ve Öğretim Merkezleri’ adı altında varlığını sürdüren toplama kampları, zorunlu kürtaj, ibadethane ve değerlerin tahrip edilmesi, aile hayatına direkt müdahaleler gibi insanlık dışı birçok faaliyet sürdürmektedir.”

Bir taraftan tarihi süreç içerisinde Rusya’nın yayılmacı politikaları ile baş etmeye çalışan Türkistan Bölgesi, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra çift kutuplu Dünyada, Amerika Birleşik Devletleri’nin ve Avrupa’nın Çin’i Rusya’ya karşı kendilerine müttefik etmesi sonucu tekrardan Çin tarafından baskı, işgal ve sömürge hareketlerine maruz kalmıştır. Bölgenin bu denli sömürü ve yayılmacı politikalarla maruz kalmasının sebebi zengin doğal kaynaklara sahip olması ve jeopolitik açıdan önem arz etmesidir. Amerika müttefikliği ve Batı’nın Rusya’ya karşı Çin’i desteklemesi, günümüzde Çin’i dünya ekonomisi adına bir üretim ve stratejik güç haline evirmiştir. Çin tarih sahnesinde Çin seddinin içerisindeki bir ülkeyken 70’lerden sonraki politikalar Çin’i kontrol edilemez ve korkutucu bir ülke haline getirmiştir. Çin’in sadece komünist bir yaklaşımla değil, aynı zamanda emperyalist bir bakış açısıyla da politikalar ürettiği ve bu politikaların Afrika ve Asya’daki ülkeler üzerinde gerçekleştirildiği görülebilmektedir. Dünya’nın en fakir 35 ülkesinin 34’ünün yanı sıra Afganistan ve Pakistan’ın da Çin ekonomisine bağlı olması basit bir düşünce ile nitelendirilemeyecek kadar önemli bir konudur. Bu yüzden Çin’in işgal ve sömürge hareketi Rusya politikalarıyla bazı noktalarda ortaklık gösterse de farklılıklar barındırır. Çin, Doğu Türkistan bölgesinde 60’lı yıllardan itibaren ‘Meslekî Eğitim ve Öğretim Merkezleri’ adı altında varlığını sürdüren toplama kampları, zorunlu kürtaj, ibadethanelerin tahrip edilmesi ve aile hayatına direkt müdahaleler gibi insanlık dışı birçok faaliyet sürdürmektedir. Böylece nüfusu kontrol altına almakta, egemenlik arayışlarına olanak sağlamamakta, bölgenin tüm zenginliğinden faydalanmakta; din ve dil gibi insanların en temel hak ve hürriyetlerine tecavüz etmektedir. Bütün bunları yaparken ekonomik olarak tüm devletleri karşısına alabilmesinden ve Birleşmiş Milletler’de veto hakkı olmasından dolayı Birleşmiş Milletlerin müdahale hakkını da kısıtlamaktadır.

“İki ülke arasındaki bu menfaatler, Türkistan bölgesi üzerinde gerçekleşmekte olan zulüm ve haksızlığın temel sebebidir.”

2. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Amerika'nın desteğini alan Çin, kısa bir zaman sonra Rusya ile tekrar görüşmelere başlamış ve 1996'da kurulan Şangay İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur. Sınır anlaşmazlıklarının da çözümü kavuşmasının ardından enerji ve ticaret anlaşmalarıyla ikili ilişkiler daha da güçlenmiştir. Rusya'nın Batı'ya karşı tutumu ve Batı'nın tavrı da Rusya'yı Çin ile daha fazla yakınlaşmaya itmiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açması ise dengeleri değiştirmektedir. Rusya ülke bazında Çin ile ticaret hacminde birinci sırada olsa da Avrupa Birliği ülkeleri Çin ticaret hacminin büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Amerika'nın bulunduğu pek çok konuda Rusya ile beraber hareket eden Çin, ekonomik çıkarları doğrultusunda son olaylarda iki tarafın anlaşması gerektiği hususunda kararlılığını belli etmiştir. Bu bağlamda Çin ve Rusya siyasal ve stratejik olarak ortak olmalarına karşın bazı konularda menfaatleri doğrultusunda denge siyaseti gütmektedirler. İki ülke arasındaki bu menfaatler, Türkistan bölgesi üzerinde gerçekleşmekte olan zulüm ve haksızlığın temel sebebidir. Günümüzde Türkistan topraklarının Çin tarafından işgal altında olması sebebiyle Rusya'nın etkisi azalmıştır ancak Çin'in insanlık dışı faaliyetlerini her gün artarak devam ettirmektedir. Çin'in diğer ülkeleri baskıladığı ekonomik gücü ve ülke içerisinde uyguladığı sıkı politikaları sebebiyle tüm bu olaylar gerçekleşirken gereken tepki Dünya basınında ve gündeminde yer almamaktadır.

Doğu Türkistanlı Göçmenlerin Türkiye’deki Hukuki Statüsü

Ahmet Büyükdag

Hacettepe Üniversitesi, Hukuk
büyükdag144@gmail.com

Göç, insanlığın başlangıcından günümüze kadar var olan ve gelecekte de devam edecek olan bir vakiydir. İnsanlar; savaşlar, ekonomik sebepler, eğitim-öğretim, insan haklarına aykırı fiiller vb. sebeplerle yaşadıkları coğrafyalardan temel haklarını ve hürriyetlerinin koruma altında olduğu başka coğrafyalara başka diyarlara iltica etmişlerdir. Göç hem bir tercih hem de zorunluluktan ortaya çıkan bir durum olarak da karşımıza çıkar. Göç kavramını üzerinde konuştuğumuzda ilk akla gelen zorunluluk halinden doğan göçler aklımıza gelmektedir. Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye ve diğer diyarlara yapılan göçler de zorunluluk halinden doğan bir göçtür esasında.

Bu konuda dikkat edilmesi gereken bir nokta, “mülteci” ve “göçmen” kavramları arasındaki ayrım ve bu kavramlar ile ilgili olan karışıklıklardır. Yukarıda belirtildiği üzere insanların çeşitli sebeplerle yaşadığı topraklarından ayrılma fiili “göç” olarak adlandırılır. Göç edenlerin ekseriyeti mülteci statüsündedir. Lakin her göç eden kişinin yani her göçmenin mülteci olarak adlandırılması hukuken yerinde bir tanımlama değildir. Mültecilerin durumu diğer göçmenlerden farklıdır. Mültecilik kavramı, uluslararası koruma statüsü tarafından tanınan ve diğer ülke yönetimlerinden koruma arayan kişileri ifade eder. Örneğin Türkiye, Batı devletlerinden gelen göçmenlere farklı, Batı harici devletlerden gelen göçmenlere farklı statüler uygulamaktadır.

Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye yapılan göçler ile Türkiye’ye gelen Doğu Türkistanlı Göçmenlerin hukuki durumunu değerlendirmek için sırasıyla uluslararası hukuk alanında var olan koruma statülerinden “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi” ve Mültecilerin Hukuk

Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü” ne yer verip akabinde “6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)” kapsamında yer alan statülerin neler olduğuna değindikten sonra Doğu Türkistan’dan göç eden göçmenlerin hukuki durumuna ilişkin görüşe yer vereceğiz.

1. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi:

1951 Sözleşmesi, mültecilerin korunmalarını ve hukuki haklarını düzenleyen uluslararası bir belgedir. Sözleşme, mültecilerin doğum ve temel korunma düzenlemeleri ile kimliklerini tanımlamaktadır. Bu sözleşme, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan mülteci krizini ele almak ve Avrupa’daki mültecilere koruma sağlamak amacıyla kabul edilmiştir. Mülteci olarak kabul edilen kişiler, ulusal sınırları terk etmek zorunda kalan ve korku veya yaşamlarının tehlikeye girmesi nedeniyle; ırk, din, milliyet, siyasi inançlar gibi belirli sebeplerden dolayı zulme uğradıkları veya zulme uğrama tehlikesi olması sebebiyle ülkelerinden kaçan kişilerdir. Cenevre Sözleşmesi’ne göre, mültecilerin bazı temel hakları vardır:

A. Yasal Koruma: Mülteciler, yasal olarak tanınma, kimlik belgesi alma ve diğer yasal haklara sahip olma hakkına sahiptir.

B. Eğitim ve İş İmkanları: Mülteciler, eğitim alma ve çalışma hakkına sahiptir.

C. Sosyal Refah: Mülteciler, sosyal yardım programlarına erişim hakkına sahiptir.

D. Aile Birleşimi: Mülteciler, aile birleşimi hakkına sahiptir. Yani ailesinin diğer üyeleriyle bir araya gelme ve birlikte yaşama hakkı mevcuttur.

E. Temel İhtiyaçların Karşılanması: Mültecilere, barınma, gıda, sağlık hizmetleri ve diğer temel ihtiyaçların karşılanması için yardım edilmesi gerekmektedir.

F. Seyahat ve Geçici Koruma: Mülteciler, seyahat etme ve geçici koruma hakkına sahiptir. Sözleşme, mültecilerin uluslararası seyahatlerinde serbest bir şekilde kullanımlarını tanımaktadır.

Cenevre Sözleşmesi, mültecilerin uluslararası koruma ve insan haklarının korunmasına uygun bir şekilde muamele görmelerini sağlamak amacıyla devletlerin sorumluluklarını yukarıda belirtilen maddeler kapsamında

belirlemiştir. Bu sözleşmeye taraf olan ülkeler, mültecilere sahip olunan hakları ve korumayı sağlamayı taahhüt etmiş olurlar.

2. Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü:

1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokolü (1967 Protokolü) ise Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) tarafından mültecilerin yasal durumunu düzenleyen uluslararası bir belgedir. Bu protokol, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne bir ek düzenleme olarak kabul edilir. Bu protokol, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin mültecilerin tanımını genişletmekte ve 1951 Cenevre Sözleşmesinde yer alan korumayı zaman ve kısıtlamalardan muaf tutmaktadır. 1951 Cenevre Sözleşmesi 1951 yılı öncesi yaşanan olaylar Avrupa olaylarındaki göçmenleri kapsarken 1967 protokolü bu alanı tüm göçmenleri kapsayacak şekilde genişletmektedir. 1967 Protokolü, mültecilerin temel insan haklarını korumayı ve sığınmacılara uluslararası koruma sağlamayı amaçlayan önemli bir düzenlemedir. Bu protokol, 1951 Cenevre Sözleşmesinde de olduğu gibi uluslararası ölçekte mültecilerin yaşam, özgürlük, güvenlik ve adil muameleyi güvence altına almakta aynı zamanda mültecilere çalışma, eğitim, sağlık hizmetleri ve sosyal yardımlar gibi temel gereksinimleri karşılayacakları destek sağlama konusunda devletlerin sorumluluklarını belirlemektedir.

3. 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)

Türk Hukuku'nda, göçmenlerin hukuki statülerini düzenleyen önemli yasalar vardır. Bunlar 2009 tarihli ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu ve 2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'dur (YUKK). Bu düzenlemelerin temelini ise 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi oluşturmaktadır. Türkiye'deki göçmenler farklı niteliklere sahip olduğu için Türkiye'nin uluslararası hukuki koruma statülerine değinmek gerekmektedir.

Bu statüler şunlardır:

A. Mülteci: Mülteci tanımı ve mülteci statüsü, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 6458 sayılı YUKK'un 61. maddesinde açıkça düzenlenmiştir. Buna göre mülteci; ırkı, dini, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrama tehlikesi taşıyan ve bulunduğu ülkenin korumasından yararlanamayan veya bu korumayı reddeden kişiye verilen

statüdür. Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmuştur ve sadece Avrupa Konseyi üye ülkelerinden gelen kişilere mülteci statüsü tanınmaktadır. Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelere gelenlere ise mülteci statüsü tanınmamaktadır.

B. Sığınmacı: Sığınmacı tanımı ülkesinden ayrılmış ve zulüm veya insan hakları ihlallerinden korunmak için başka bir ülkeye sığınan ancak henüz mülteci olarak kabul edilmemiş ve sığınma başvurusunun sonucunu bekleyen kişidir. Sığınma talep etmek temel bir insan hakkıdır ve herkese sığınma talebinde bulunmak üzere başka bir ülkeye giriş izni verilmelidir.

C. Şartlı Mülteci: Şartlı mülteci, 6458 sayılı YUKK'un 62. maddesinde tanımlanmıştır. Şartlı mültecinin mülteciden birkaç farkı bulunmaktadır. Bu farklar dışında şartlı mültecilere tanınan haklar, mültecilere tanınan haklarla aynıdır.

Bu farklar şunlardır:

C.1) Avrupa Konseyi ülkeleri dışında bir ülkeden göç etmiş olmalarıdır.

C.2) Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye'de kalmasına izin verilir.

D. İkincil Koruma: İkincil koruma statüsü, uluslararası mülteci hukukunda tamamlayıcı koruma olarak kabul edilir. Bu statü, 6458 sayılı YUKK'un 63. maddesinde açıklanmıştır. Mülteci veya şartlı mülteci statüsü verilemeyen ancak uluslararası koruma arayan yabancı veya herhangi bir ülkede vatan-dışlık kaydı olmayan kişiye ikincil koruma statüsü verilir. İkincil koruma statüsü verilebilmesi için kişinin mülteci veya şartlı mülteci olarak kabul edilmemiş olması ve geri gönderilmesi durumunda ölüm cezasına veya ayırım gözetmeyen şiddet hareketlerine maruz kalma riskinin bulunması gerekmektedir.

Yukarıda uluslararası hukuk kapsamında ve YUKK açısından göçmenlerin statüsüne yer verildi. Bu statülerin yanında YUKK'da yer almayan Türk soylu yabancıların hukuki durumuna da değinmemiz gerekmektedir.

"Türk soylu yabancılar, Türk vatandaşlığı almaları konusunda bir beis yoktur. Gerekli şartlar yerine getirildiği takdirde Türk vatandaşlığı kazanılmaktadır."

Peki Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye göç eden herkes Türk Soylu mu veya Türk soylu yabancılar kapsamında değerlendirip Türk vatandaşlığı verilmeli midir? Yoksa Yukarıda yer alan statülerden birisine tabi mi olmalıdırlar?

Türkiye Cumhuriyeti devletinde Doğu Türkistanlılar için sadece ikamet izni bulunmaktadır. YUKK’da yer alan herhangi bir statüye sahip değildir. Ama Türk soylu yabancılar kapsamına giren Doğu Türkistanlılar vatandaşlık kazanımı ve diğer haklarını kullanabilmektedir.

Kanaatimizce Doğu Türkistan’ın var olduğu topraklar tarih boyunca İç ve Orta Asya’da kurulmuş olan Türk imparatorluklarının ve hanlıklarının merkezi olmuştur. (Örneğin; M.Ö. 8 – 3 asırlarda İskitlere, M.Ö. 300- M.S. 93 yıllarında Hun İmparatorluğuna, 522–744 yılları arasında Göktürk İmparatorluğuna, 751 – 870 yılları arasında Karluk Devletine, 844–1212 yılları arasında Karahanlı İmparatorluğuna...) Her ne kadar Çin, Doğu Türkistan’da demografik değişim politikaları uygulasa da tarihten günümüze Doğu Türkistan’ın var olduğu topraklar Türk devletlerine ait olduğunu göz önünde bulundurduğumuz takdirde Doğu Türkistanlıların ekseriyetinin Türk soylu olduğu aşikardır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Türk soylu olan Doğu Türkistanlıları Türk soylu yabancılar kapsamında değerlendirmesi gerekirken ve vatandaşlık ve diğer hususlarda gerekli kolaylıklar sağlanmalıdır. Türk soylu olmayan Doğu Türkistanlıları ise şartlı mülteci kapsamında değerlendirerek gerekli düzenlemeleri yapmalıdır.

Neden Türk soylu yabancılar kapsamında değerlendirdik de YUKK’da yer alan “mülteci” ve “ikincil koruma” statülerine dahil etmedik?

1. Mülteci statüsü yalnızca Avrupa Konseyi devletlerinin vatandaşlarının tabi olacağı bir statü olduğundan dolayı Doğu Türkistan bir Avrupa Konseyi devleti olmadığı için Doğu Türkistan’dan göç eden göçmenler bu statüye dahil edilemezler.

2. İkincil koruma statüsünde “herhangi bir devlette vatandaşlık kaydı olmama” durumu arandığı için Doğu Türkistanlılar bu kapsama girmemektedir.

Kaynakça

1. 6458 Sayılı Yabancıların ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013), T.C. Resmî Gazete, 28615, 11/4/2013
2. 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (2009), T.C. Resmî Gazete, 27256, 12/6/2009
3. 5543 Sayılı İskân Kanunu (2006), T.C. Resmî Gazete, 26301, 26/9/2006
4. APAK Hıdır ve Halis SAKIZ (Ed.), Türkiye’de Göçmen Kapsayıcılığı ve Sorundan Fırsata Dönüşüm Önerileri, Ankara, Pegem Akademi, 2019

5. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme – 1951 Cenevre Sözleşmesi
<https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>
6. Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/yonetmelikler/Sozlesmeler/MULTECILERIN-HUKUK-STATUSUNE-ILISKIN-1967-PROTOKOLU.pdf>
7. KARAGÜL, D. (2021), Türk Soylu Yabancıların Hukuki Rejimi (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET002805.pdf>

Toplama Kampları Nedir?

Hilal Çelik

İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Hizmetler İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyoloji
celikhilal@gmail.com

“Çin iktidarı Uygur Türklerinin kimliklerini sistematik bir şekilde yok etmeyi ve kültürlerine yabancılaşmalarını hedeflemektedir.”

Toplama Kampları Nedir?

Toplama kampları bir insanın insan olmak bakımından sahip olduğu tüm haklardan mahrum bırakıldığı bir yaşamı ortaya koymaktadır. Günümüzde Doğu Türkistan halkının yaşadıkları bundan farksız değildir. Çin iktidarı Uygur Türklerinin kimliklerini sistematik bir şekilde yok etmeyi ve kültürlerine yabancılaşmalarını hedeflemektedir. Benliklerini terk etmeye ve Çin Komünizm Partisi ideolojisini bir din gibi benimsemeye mecbur bırakılan bu insanlar özlerine ait hiçbir değeri hayatlarına tatbik etme hakkına sahip değildir. Günümüzde dünya üzerinde Uygur halkından daha fazla mazlum bir coğrafya bulunmamaktadır. Çünkü bu halk diğer mazlum coğrafyalardan öte yaşadıkları zulmü duyurmada bile bir hak sahibi değildir. Uygur Türklerinin elinden alınan haberleşme hakkı sanki tüm dünyanın elinden alınmış gibi davranılmaktadır.

Toplama Kamplarına Geçmişten Bir Bakış

“Toplama kampı” ifadesi, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken Kübahların ve Boerlerin özgürlük savaşıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Küba’da İspanyollar 1896 yılında ayaklanmacıları kapatmak için “yeniden toplama” merkezleri kurmuşlardır. O dönemde, toplama kampı Le Petit Robert’in tanımladığı biçimde, “savaş ya da politik kargaşa dönemlerinde, şüphelilerin, yabancıların, düşman milletten olanların asker ya da polis savaş yetkililerinin gözetimi

altında bir arada tutulduğu yer” olarak işlev görmüştür.⁵⁰ Hitler’in 1933’te Almanya’da iktidar olmasıyla toplama kampları amaç ve işlev bakımından farklı bir boyut kazanmıştır. Nazilerin temel gayesi Yahudileri başta olmak üzere toplumda alt grup sayılan akıl hastaları, romanlar, asosyal vb. insanların yaşadıkları toplumdan tamamen bertaraf etmektir. Bu yöntem insanların gazla, kurşuna dizme, yakma, aç bırakma ve diğer şekillerde katledilmesine sebep olmuştur. Bir toplama kampına hapsedilmek, insanlık dışı kuvvetle çalıştırılmaya, korkunç işkencelere, açlığa, keyfi gaddarlıklara, hastalıklara ve sebepsiz katledilmelere maruz kalmak manasını taşımaktadır.⁵¹ Toplama kampları ele alındığında Çin ve Nazi Almanya’sının benimsedikleri ideoloji, kampların amacı, işlevi ve yapısı bakımından oldukça benzediklerini söylemek mümkündür. Çin, tarihin en eli kanlı iktidarı olan Nazi Almanya’sını örnek alarak kendisi gibi düşünmeyeni ötekileştirme, yok sayma ve katletme hakkını kendinde bulmaktadır. Doğu Türkistan’da kurulan toplama kampları Nazi kamplarının yanında Belene Kampları⁵² ve Bosna Soykırımını da hatırlatmaktadır.

“Uygur Türklerinin elinden alınan haberleşme hakkı sanki tüm dünyanın elinden alınmış gibi davranılmaktadır”

Doğu Türkistan’daki Toplama Kampları

Dünya uygarlığı açısından oldukça öneme sahip olan Doğu Türkistan, Büyük Hun devletinden sonra Türk adıyla kurulan ilk Türk devletidir. 1.823.000 kilometrekare genişliğe sahiptir. Matbaayı ilk keşfeden Uygur Türkleridir.⁵³ Göktürklerden itibaren pek çok Türk devleti Doğu Türkistan’da kurulmuştur. Ticaret, bilim, sanat, edebiyat ve tarım alanında gelişmiş bir geçmişe sahip olan Doğu Türkistan tarih boyunca varlığını ipek yolu üzerinde devam ettirmiştir.⁵⁴

50 Ebru Akgül, *Tadeusz Borowski’nin Sanatında Toplama Kampı Gerçeği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 34.

51 Taner Gür, *Nazi Almanya’sı Soykırımına Maruz Kalan Yahudiler ve Onları Kurtarma Mücadelesi Veren Türk Diplomatlar*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 60-66.

52 Vildane Özkan, “Bulgaristan’da Siyasi Otoritenin Ulusal Türk Azınlığı Üzerindeki Politikaları: Belene Toplama Kampı Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2014, s. 117.

53 Kaynak: Begtimur, Mehmet Emin (2018). İlk Matbaanın Mucidi, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2018/12, s. 160-168.

54 Abdullah Bakır, “Doğu Türkistan Tarihinin Türk Kültür Tarihi Açısından Önemi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2008, s. 35-36.

Çin'in Doğu Türkistan'a karşı uyguladığı baskı ve asimilasyon politikalarının birçok nedeni vardır. Doğu Türkistan nüfusunun önemli bir bölümünü Müslüman Türkler oluşturmaktadır. Bu durum Çin için güvenlik sorunu olarak algılanmaktadır. Bunun yanında bölgenin jeopolitik konumu, sahip olduğu petrol ve maden gibi doğal kaynaklar Çin'in bölgeye sahip olmak istemesinin nedenini açıklamaktadır.⁵⁵ Doğu Türkistan 1949'dan beri Çin'in işgali altındadır.⁵⁶ 2016 Ağustos ayı itibariyle Doğu Türkistan resmi olarak Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi olarak ilan edilmiştir. 2016 yılında ÇKP eski genel sekreteri Chen Quanguo'nun Doğu Türkistan'a genel sekreter olarak seçilmesi toplama kampları açısından bir dönüm noktasıdır. Quanguo, "Aile Olmak" projesini yürürlüğe koyarak Uygur ailelerin yanına Çinli görevliler yerleştirmiştir. Aile mahremiyetini yok sayan bu projeyle birlikte her Müslüman aile için sicil kaydı açılmıştır. Böylece örf, adet, dini yaşam vb. değerlere bağlılıkları gözetim altına alınmıştır. Aile bireylerinde konularla ilgili risk hissedilirse toplama kamplarına alınmaları söz konusu olmaktadır. Kampa alınan bazı insanlara suç isnat edilmekte ve zorla itirafname olarak imzalatıldıktan sonra hiçbir hukuki süreç işlemeyen hapse atılmaktadır. Yine ÇKP tarafından belirlenen "Dini Aşırılığın 75 Belirtisi" adlı listeden herhangi birini yerine getirmek kampa gitmek için yeterli olarak görülmektedir. Çin toplama kamplarına giden araştırmacı gazetecilere yanlış bir şey yapmadıklarını kanıtlamaya çalışmış, verdiği görüntülerde meslek edinen, şarkı söyleyip dans eden ve spor yapan insanları göstermiştir. Ancak kampın bir köşesinde "kalbim dayanmaya devam et" yazısı görülünce durumun aslında gösterilmek istenen imajdan çok daha farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Kampta bulunan insanlar ağır işkencelere maruz kalmaktadır. Gün boyu elleri ve ayakları kelepçelenerek koğuşlara atılan bu insanlar her gün erken saatlerde uyanmak zorunda bırakılmaktadır. Güne Çin milli marşını söyleyerek başlamak onlar için yapılması zorunlu bir ritüeldir. Cuma günleri Allah'ı inkâr etmeye, domuz eti yemeye içki içmeye mecbur bırakılmaktadırlar. Hücreye atılmak, yazın kızgın zeminde aç ve susuz, kışın çıplak ayakla buz üstünde beklemek yaşadıkları zulmün sadece birkaçını oluşturmaktadır. Genç kızlara tecavüzün normalleştiği ve kadınlara

55 Ayşe Nihal Kahraman, *Kimlik ve Güvenlik Perspektifinden Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Politikası* Yüksek Lisans Tezi, Bolu, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 6.

56 Gamze Gazcıoğlu, *Doğu Türkistan'ın Bağımsızlık Mücadelesi ve Mesut Sabri Baykozi*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 5.

ne olduğu belli olmayan sivililerin enjekte edildiği tanıklar tarafından anlatılan işkencelerin arasındadır.⁵⁷

“kalbim dayanmaya devam et”

Yıllardır süregelen asimilasyon çalışmaları 2017 yılı itibariyle sistematik bir soykırıma dönüşmüştür. “Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri” adıyla resmileştirilmeye çalışılan toplama kampları açılmış ve Uygur halkının büyük bir çoğunluğu buralara hapsedilmiştir. Doğu Türkistan’da 2017 Nisan ayından itibaren 1.200’ü geçen toplama kamplarında 3 milyon insanın zorla tutulduğu tahmin edilmektedir. Kamplara alınan insanların olduğu bölgelere Han Çinli nüfus yerleştirilmekte ve demografik yapı değiştirilmektedir. Çin’in toplama kamplarını kurulmasıyla ilgili dünya kamuoyuna sunduğu gerekçeler şunlardır; halkı dinde aşırılıktan ve terörizmden kurtarma, yaşadıkları ülkenin dilini öğretme ve mesleki alışkanlıklar kazandırma.⁵⁸

Uygur Türklerinin kendi değerlerini yansıtacak veya Çin için risk oluşturacağı varsayılan davranışlar onların toplama kampına girmesi için yeterli bir sebep olarak görülmektedir. Araştırmacı Yazar Tanner Greer’in “Radikal Eğilimin 48 Şüpheli İşareti” (Forty-Eight Suspicious Signs of Extremist Tendencies) başlıklı çalışmasında Uygurların toplama kamplarına alınmaları için yeterli görülen 48 işaretten bahsedilmektedir. Bunlardan bazıları; bir çadıra sahip olmak, başkalarına “yemin etme” demek, namaz kılmak,

57 Nureddin İzbasar, “Doğu Türkistan Raporu”, İNSAMER, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-dogu-turkistan-raporu-gecmisten-bugune-dini-ve-etnik-baskilar.pdf>

58 Murat Yılmaz, “Doğu Türkistan’da Toplama Kampları, Adım Adım Soykırım”, İNSAMER, https://www.insamer.com/tr/dogu-turkistanda-toplama-kamplari-adim-adim-soykirim_3058.html

oruç tutmak, kaynak makinasına sahip olmak, fazladan yiyeceğe sahip olmak, kahvaltıyı güneş doğmadan önce yapmak, pusulaya sahip olmak, resmi görevlilerin yatağında yatmasına, yemeğini yemesine ve evinde yaşamasına izin vermemek, üzerinde Arapça harf bulunan giysi giymek ve daha fazlası... Tek başına anlam ifade etmeyen bu işaretler bir Uygur Türkü için açık hava hapishanesine girmek demektir.⁵⁹ Çin “yeniden eğitim merkezi” adını verdiği toplama kamplarında bulunan insanlara her türlü fiziksel ve psikolojik şiddeti uygulamaktadır. Kampta bulunanların çoğunluğu Müslüman Uygur Türkleri olmakla beraber Kazak ve Kırgız halkının varlığından da söz edilmektedir.⁶⁰ Çin’in toplama kampında zorla tuttuğu Uygur halkını toplama kampının içinde, yakınında veya uzağında bulunan fabrikalarda zorla çalıştırdığı uluslararası belgelerce kanıtlanmıştır. Bu insanlar mesai saatleri dışında ağır baskıya ve Çince eğitim almaya zorlanmaktadır. ÇKP bu politikayı işsizliği azaltmaya yönelik yürüttüğünü açıklasa da elde edilen belgeler zorla ve alıkoyarak yapılan baskıcı bir projeden ibaret olduğunu göstermektedir.⁶¹

Uygur halkının asimilasyonu adına; hapishaneye veya toplama kampına alınan ebeveynlerin ardında kalan çocuklar akrabalarına verilmesi gerekirken Çocuk Rehberlik Merkezine veya yetimhanelere yerleştirilmektedir. Kendi dini değerlerinden ve kültürlerinden uzak kalan bu çocuklar Çinlileştirilme politikasına maruz bırakılmaktadır. Bu çocukların kimlik bilgilerinin değiştirilmesinin ardından Çinli ailelere evlatlık verildiği, çeşitli araştırmalarda denek olarak kullanıldığı, organ ticareti için katledildiği ve fuhuş amaçlı kullanıldığı doğrultusunda haberler alınmaktadır.⁶²

Sonuç

Doğu Türkistan’da yaşanan insan hakları ihlalleri; insanların zorla toplama kamplarına alma ve zorla alıkoyma, özel hayatın ihlali, istismar, zorunlu doğum kontrolü, şiddet, dini ve kültürel asimilasyon olarak önümüze

59 Muhammed Ali Atayurt, “Dünyanın En Garip Suçu Doğu Türkistan’da İşleniyor”, <https://turkistanpress.com/post/dunyanin-en-garip-sucu-dogu-turkistan-da-isleniyor-makale/107> (Erişim Tarihi 6 Temmuz 2023).

60 Dilnaz Saipedinova, Uluslararası Azınlık Hakları Bağlamında Uygur Türklerinin Durumu: (Türkiye, Kırgızistan ve Doğu Türkistan Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 62.

61 Salih Aynural, “Açık Cezaevi Doğu Türkistan”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 112, Sayı 240, s. 214.

62 Cansu Nar, “Doğu Türkistanlı Çocuklar”, İNSAMER, https://www.insamer.com/tr/dogu-turkistanli-cocuklar_3484.html

çıkılmaktadır. Çocuklar kendi ailelerinden koparılarak hak ihlallerine uğramaktadır. Doğu Türkistan'da Müslüman Türk halkı soykırıma uğramaktadır. Aliya İzzet Begoviç'in "*Unutulan soykırım tekrarlanır.*" sözü bize Srebrenitsa Soykırımını hatırlatmaktan ötede bir hedef oluşturmalıdır. Bu hedef milliyetçi bir düsturdan öte dünyada zulme uğrayan her toplumun hakları için mücadele etmeyi öğretmektedir. Geçmişten günümüze en fazla zulme uğrayan toplumlar Müslümanlardır. Orta Doğu, Afrika, Balkanlar ve daha fazlası... Hepsiyle ilgili örnekler teker teker hafızalarımızda yer bulmaktadır. Biz geçmişte nasıl Bosna Hersek ve Çeçenistan için mücadele verdiksek bugün nasıl Filistin ve Suriye mücadelesi için tavrımızı ortaya koyarsak aynı şekilde Doğu Türkistan'ı da bu ayrılmaz vücudun bir parçası olarak görmeliyiz. Fakat gel görelim ki Doğu Türkistan halkının elinden alınan haklar için mücadele etmek şöyle dursun bunları öğrenmekte bile bir özveri söz konusu değildir. Nitekim Peygamberimiz Hz. Muhammed (asm): "Bir kötülük gördüğünüz zaman elinizle, gücünüz yetmezse dilinizle, ona da gücünüz yetmezse kalben buğz ediniz." (*Müslim, İman 78; Tirmizi, Fiten 11*) buyurmaktadır. Doğu Türkistan davasına aidiyet hissetmek her Müslüman için bir görev niteliğindedir. Bu zulme sessiz kalan herkes işlenen suça ortak olacaktır.

ŞİİR

Kuĉaklau Sening Dadang

Kulüp kirding.öngüñg öçti
Turup kaldmğ,balam menğdep.
Kara.aldıñğda turğan kim,
Eçip bağrını,kol tenglep?

Balam kim u közidin ot,
Tomuz tepti yenip turğan ?
Sening işking bilen şudem,
Pütün cismi erip turğan ?

Dadang şu,koy yetirkaşnı.
Gire sal boymğa,oğlum !
Dada ! dep varkıra ünlük,
Özüñg at koynığa,oğlum !

Uning onğ menğzige söygin,
Pütün mehring bilen söygin.
Uning sol menğzige söygin,
Yürek kelbing bilen söygin.

Dadang şu,koy yetirkaşnı,
Kucakla bu uyultaşnı.
Uning bağırığa lök emdi,
Hoşallık kayğuluk yaşnı !

Sarıl, O Senin Baban

Neşeyle girdin...rengin uçtu,
Durakaldın yavrum şaşıp.
Bak, karşında duran kim o ?
Elini, kucağını açıp?

Yavrum kim o gözlerinden,
Ateş, alev yanaduran?
Senin aşkın ile şu an,
Tüm vücudu ereyip duran ?

Baban o,yadırgama,
Sarıl boynuna,oğlum.
Baba ! diye bağırarak,
Atıl koynuna,oğlum !

Öp onun sağ yanağını,
Bütün aşkın ile öp.
Öp onun sol yanağını,
Yüreğinle,kalbinle öp.

Baban o, yadırgama,
Kucakla o kaya taşı.
Onun bağırına dök şimdi,
Tatlı acılı yaşı.

Mehmet Ali Zunun

Doğu Türkistan'daki Toplama Kamplarının Dünya ve Türkiye Basınındaki Yeri

İrem Seda Adsız

İbn Haldun Üniversitesi - Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik
irem.adsiz@stu.ihu.edu.tr

Giriş

Tarihte ticari önemi fazla olan ve Uzakdoğu ile Avrupa'yı; Sibirya ile Güney Asya'yı birbirine bağlayan İpek Yolu'nun merkezinde yer alan Doğu Türkistan, zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları ile geçmişten günümüze ülkelerin dikkatini çekmiş bir Türk İslam yurdudur. Bu zengin kaynakların yanı sıra İslam medeniyetinin gelişmesinde önemli katkılar sağlayan alimleri bünyesinde yetiştirmiştir. Sultan Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i benimsemesinden sonra İslam devleti olarak anılmış ve bir sene boyunca çeşitli başarılarla imza atılan bir devlet olmuştur. Tarihte Moğol İstilasası gibi birçok işgalin merkezinde yer alan Doğu Türkistan, 18. yüzyıla gelindiğinde Çin'in bölgede işgallerini yoğun bir şekilde artırmasıyla bağımsızlık mücadelesini en çetin safhada vermeye başlamıştır.⁶³ Bu bağımsızlık mücadelesi halen devam etmekte öz yurdunda esir olan Uygur Türklerinin yaşama hakları her geçen gün azalmaktadır.

Çin yönetiminin kurmuş olduğu toplama kampları tarihte Nazi Almanyası toplama kampları, Sovyet Gulagları ve nice ölüm tarlalarından farksız bir yer olmadığını sunulan çeşitli raporlardan görmek mümkündür.⁶⁴ Bu raporlara ek olarak medya, doğru kullanıldığında, toplama kamplarının gerçek yüzünü sunması ve Uygur soykırımını göstermesi bakımından güçlü bir kaynak olacaktır. Nitekim Türkiye ve Dünya basınında soykırımı bü-

63 Feyzullah Uygur, Mançurların İlk Doğu Türkistan İstilasası, Uygur Akademisi, 2020

64 Murat Yılmaz, Doğu Türkistan'da Toplama Kampları: Adım Adım Soykırım, İNSAMER, 2020

tün gerçekleriyle gösteren basın kuruluşlarının gün geçtikçe artması Doğu Türkistan mücadelesi için önemli bir yerdedir.

Ayrıca Peygamber Efendimiz (sav), “Kim bir kötülük görürse eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir.”⁶⁵ buyurarak haksızlığın karşısında mazlumun yanında olmanın önemini vurgular.. Bu hadis-i şerifin ışığında elinizdeki çalışma, Doğu Türkistan için bir ses, bir mücadele gayretinde olmayı amaçlar.

Doğu Türkistan’daki Toplama Kamplarının Tarihi

Tarihte birçok toplama kampı insanlığa bir vahşet görüntüsü bırakmış, nice soykırımın yaşanmasına tanıklık etmiştir. Günümüzde hâlâ toplama kamplarının varlığının konuşuluyor olması bu vahşetin devam ettiğini göstermektedir. Mayıs 2014’te ÇKP (Çin Komünist Partisi) yönetimi, Doğu Türkistan’ daki Uygur Türklerinin yanı sıra bölgede yaşayan Müslümanlara ve Türklere karşı “Strike Hard Campaign Against Violent Terrorism” (Şiddetli Terörizme Karşı Sert Kampanya) başlattı.⁶⁶ Bu uygulama ile Çin toplama kamplarının temelini kurarak “aşırılık” olarak tanımladığı her türlü dini ve kültürel oluşumu ortadan kaldırmaya başladı.⁶⁶ Terörizm başlığı altında İslami unsurları hedef göstererek Doğu Türkistan’ın kimliğini deformasyon etmek için çalışmalarına devam etmektedir. Kamuoyuna ‘Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri’ adı altında Doğu Türkistanlı Müslümanları eğittiklerini söyleyen Çin hükümeti, Genel Sekreter Xi Jinping’in yönetimiyle 2017 Nisan ayında toplama kamplarını kurmuştur.⁶⁷ Eğitim vermek ve topluma kazandırmak adı altında hiçbir suç işlememiş insanlara insanlık dışı zulümlerin yapıldığını kamplardan bir şekilde kurtulan ya da bir yakınının haberiyle öğrenen çok fazla insanların olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Yıllardır yapılan bu zulmün dünya kamuoyunda ses getirmesi Çin’in Uygur Türklerinin yanı sıra Kazak Türkleri’ni de hiçbir sebep olmadan toplama kamplarına almasıyla olmuştur.⁶⁸ Böylece toplama kamp-

65 Müslim, İmân 78; Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, İmân 17.

66 Norwegian Uyghur Committee Uyghur Human Rights Project World Uyghur Congress, Submission to the United Nations General Assembly on Eliminating Intolerance and Discrimination Based on Religion or Belief and the Achievement of Sustainable Development Goal 16 (SDG 16), June 1, 2020

67 5 Murat Yılmaz, Doğu Türkistan’da Toplama Kampları: Adım Adım Soykırım, İNSAMER, 2020, s.14

68 Murat Yılmaz, Doğu Türkistan’da Toplama Kampları: Adım Adım Soykırım, İNSAMER, 2020, s.14

larının varlığı dünya basınında da yer etmiş, çeşitli haberlerle en azından Doğu Türkistan'ın varlığının duyurulması sağlanmıştır. Bir yıl sonra Ekim 2018'de Çin toplama kamplarını kabul etmiştir ancak Doğu Türkistan hükümet başkanı Shohrat Zakir *Xinhua Haber Ajansı'na* verdiği bir röportajda, ülkenin uzun süredir bir mesleki eğitim programı uyguladığından bahsetmiştir.⁶⁹ Böylece toplama kamplarını eğitim merkezi olarak dünyaya tanıtmış oldular. Ancak bu tanıtımların 2019 yılında Çin hükümetinin izni dahilinde BBC muhabirlerinin sözde eğitim merkezlerine ziyaretlerinde çektikleri görüntüler ve Uygur Türkleriyle yapılan röportajlarda göstermelik olduğunu kanıtlar niteliktedir. Nitekim BBC, Çin yanlısı bir habercilikten ziyade Çin'in tanıttığı bu 'eğitim merkezlerinin görünmeyen yüzünü biz izleyicilerine göstermektedir. Bu görüntüler 18 Haziran 2019'da BBC News Türkçe Youtube kanalında "BBC, Uygur Türkü Müslümanların tutulduğu toplama kamplarına girdi" video başlığı ile yayınlanmıştır.

Sözde Eğitim Merkezlerinin Gerçek Yüzü

BBC'nin bu videosunda muhabirler götürüldükleri tesisin uydu fotoğraflarına baktıklarında tesis içi parmak sisteminin ve gözetleme kulelerinin onlar tesise gelmeden önce kaldırıldığını anlatmışlardır. Tesisteki yetkililerin muhabirlere ısrarla bu yerlerin eğitim merkezi olduğunu, buradaki Uygur ve Kazaklara yasaları ve Çince'yi öğretip onları topluma kazandırdıklarını söylemesinin ardından bir muhabir orada bulunan birine neden burada olduğunu sorduğunda radikal düşüncelerden ve terörizmden etkilendiğini belirtmiştir.⁷⁰ Bu durumda gösteriyor ki toplama kamplarında esir tutulan Müslümanlar, eğitim adı altında beyinleri yıkanarak kendi kimliğinden ve inancından kopmaları sağlanmaktadır. Kamuoyuna sunulan bu videomla insanlar gerçekte Doğu Türkistan'da neler olduğunu öğrenmiş, mazlumların sesi dünyaya gösterilmiştir. Sözde eğitim merkezleri olarak kabul ettikleri toplama kamplarında mazlumları kimliklerinden koparıp Çin dostu olacak insanlar çıkarmayı hedeflemektedirler. Medyanın gücü bu noktada önem kazanarak Doğu Türkistan üzerinden yapılan insanlık dışı planlar dünyaya sunulabilmektedir.

69 Murat Yılmaz, Doğu Türkistan'da Toplama Kampları: Adım Adım Soykırım, İNSAMER, 2020, s.15

70 BBC News Türkçe, "BBC, Uygur Türkü Müslümanların tutulduğu toplama kamplarına girdi" YouTube, Haziran, 2019

Toplama Kampları Verilerinin Haritalama Projesi: The Xinjiang Data Project

Xinjiang Veri Projesi, Çin'in batısındaki Sincan-Uygur Özerk Bölgesi kabul edilen Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerinin ve Han olmayan diğer vatandaşların insan hakları durumuna ilişkin titiz ve ampirik araştırmaları bir araya getiriyor. Toplama kampları, gözetleme ve yeni teknolojiler, zorla çalıştırma ve tedarik zincirleri, "yeniden eğitim" kampanyası, kasıtlı kültürel yıkım ve diğer insan hakları konuları dahil olmak üzere birkaç temel konuya odaklanır. Bu zamana kadar elde edilen verileri en detaylı gösteren bir çalışma olması bakımından son derece önemlidir. Uydu görüntüleri, Çin polisinden sızan belgeler, bir dizi yetkili rapor ve akademik çalışmalar dahil olmak üzere açık kaynak verilerine dayanan bir sitedir. Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü'nün (ASPI) Uluslararası Siber Politika Merkezi'ndeki araştırmacılar tarafından küresel uzmanlarla ortaklaşa geliştirilmiştir.

Projeye yakından bakacak olursak Doğu Türkistan'da varlığı bilinen toplama kamplarının şehir şehir ayrılarak haritalandırma çalışması yapılmıştır. Ek olarak kültürel yerler ve camiler işaretlenerek Çin yönetimi tarafından hangilerinin yıkıldığı görülmektedir. Örneğin, Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'de Shuimogou Tesisi yakından incelendiğinde buranın bir tesisten ziyade gözetleme kuleleri ve dış duvarı ile 4. kademe bir hapisane olduğu anlaşılmaktadır. Başkent'in ortasında yer alan bu hapisane 'yeniden eğitim merkezi' olarak gösterilir ancak içerisinde sadece başörtüsü ya da sakalı olduğu için veya evinde Kur'an'ı Kerim bulunduğu için toplama kampına atılan sayısız Uygur çocuk, kadın ve erkeğin yaşadığı zulüm, tecavüz, psikolojik şiddet ve daha nice vahşetler yüksek duvarlardan yankılanmaktadır. Bu çalışmayı ayrı bir başlıkta belirtmemizin sebebi toplama kampları için önem teşkil edecek bir araştırma çalışması olduğu içindir. Böyle etkili sitelerin ve medya oluşumların artmasında motive edecek bir örnektir.

Doğu Türkistan Mücadelesinde Medyanın Gücü

Teknolojinin gelişmesiyle medya etkisini artırarak doğru yanlış her bilginin insanlara aktarılmasında bir araç olmuştur. Her ne kadar ideolojilerin yönlendirmeleri de etkili olsa da ülkelerin medyadaki gücü, siyasette ve uluslararası ilişkilerde de var olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Doğu Türkistan'da yaşanan hak ihlalleri ve insanlık dışı zulümlerin anlatılması büyük bir çoğunluğu medyanın aracılığıyla olduğunu gösterir. Gerek ülkemizde gerek dünyada birçok haber kanalı Doğu Türkistan davasını anlatması bakımından

çok önemlidir. Yaşanılan soykırımı bilmeyen çok insan ve hâlâ bu soykırım karşısında sessiz kalan bir medya olduğu düşünülünce bu haber kanallarının daha da çok artması ve medyanın gücünün hafife alınmaması gerektiği elzemdir. Tabiri caizse üç maymunu oynayan bir medyanın küçük bir bölümünde Doğu Türkistan anlatılmaktadır. Dünya Uygur Kongresi Yürütme Kurulu Başkanı Dolkun İsa, 2014 yılında yaptığı bir röportajda Doğu Türkistan'da yaşanan olayların dünyada bilinmemesinin Çin'de tüm medya organlarının Çin Komünist Partisi'nin propaganda aracı olarak kullanılmasına dayandırır.⁷¹ Röportajın üzerinden 9 yıl geçmesine rağmen Çin mediasında ciddi bir değişikliğe gidilmemesi Çinli vatandaşların dahi kendi hükümetinin yaptığı soykırımdan bihaber olduklarında anlaşılmaktadır.

Toplama Kamplarının Dünya Basınındaki Yeri

Bir BM kararında, ABD ve Türkiye dahil olmak üzere 43 BM üye ülkesi, Çin'in Doğu Türkistan'da "yeniden eğitim merkezi" altında bir milyondan fazla Müslümana işkence yapmak, tecavüz etmek ve hak ihlalinde bulunduğunu belirtti.⁷² New York'taki üçüncü komite toplantısında, Çin'in yasadışı cezalar ve zorla kısırlaştırma gibi insan hakları ihlallerini teşhir etmesi ve Müslümanlara yönelik Çin zulmünü eleştirmesi üzerine Çin'den BM ve bağımsız gözlemcilerin Doğu Türkistan'a girmesine izin vermesi istendi. Ayrıca Türkiye ilk kez Çin rejimini eleştirmek ve toplama kamplarının kapatılmasını talep etmek için ortak bir çağrıda yer almıştır. Çin ise her zamanki gibi bu gerçekleri yalanladı, BM Büyükelçisi Cang Cun iddiaları asılsız bularak reddetti ve ABD'yi ve diğer imzacıları "insan haklarını bahane ederek çatışma yaratmakla" suçladı.⁷³ Bir diğer basın açıklamasında, 57 üyesiyle devletler arası ilişkilerde Birleşmiş Milletler'den sonra en büyük şemsiye kuruluş olan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) Doğu Türkistan'da hareketsiz kaldığı belirtildi.⁷⁴ İslam dünyasının birlikteliği ne yazık ki bu teşkilata sirayet etmemiş Doğu Türkistan'daki Müslüman halka sahip çıkmaması birçok ayrılığa sebebiyet vermiştir.

Uluslararası ilişkilerin yön verdiği basın organlarının bazıları Çin lehine yayınlar yapmasına karşın Doğu Türkistan mücadelesinde yer alan bazı

71 Dolkun İsa, "Doğu Türkistan Medyanın Giremediği Kapalı Bir Kutu", Perspektif, 1 Eylül, 2014

72 Ayşe Kurban, İrfan Tatlı, Doğu Türkistan'daki Hak İhlalleri ve BM'nin Uygur Raporunun Değerlendirilmesi, İNSAMER, Aralık, 2022

73 Ayşe Kurban, İrfan Tatlı, Doğu Türkistan'daki Hak İhlalleri ve BM'nin Uygur Raporunun Değerlendirilmesi, İNSAMER, Aralık, 2022

74 Aljazeera, US Muslim groups accuse OIC of abetting China's Uighur 'genocide', Aralık, 2020

medya kuruluşları da vardır. Örneğin, Birleşik Krallıkta kurulan BBC birçok toplama kampı tanıklarıyla videolar yaparak soykırımı dünyaya duyurmaktadır. Agence France Presse (AFP) muhabirleri 2019 yılında toplama kamplarına girmek için izin istediklerinde Çin reddetmiş, bu muhabirler Hotan'da bir toplama kampına yaklaşmaya çalıştığında Çin polisleri onları takip edip yollarını kapatmıştır. Muhabirler uzaktan, çölün içindeki toplama kampının yüksek duvarlarını ve tellerin fotoğrafını çekebilmiştir. CNN'in Çin'deki muhabiri Matt Rivers ise Doğu Türkistan'daki toplama kampları hakkında haber yapmanın çok zor olduğunu, Doğu Türkistan'a ayak bastığı andan itibaren sürekli kılık değiştirip onu takip eden üç dört kişiden bahsetmiştir.⁷⁵ Çin, sadece yabancı medya kuruluşlarına baskı yapmayıp kendi medyasında bulunan muhabirleri de her an denetleyen bir sisteme sahiptir.

Buna ek olarak Katar merkezli Al Jazeera, Londra haber dergisi olan The Economist ve Almanya'da kurulan Deutsch Welle gibi dünyadaki medya kuruluşları Uygur soykırımını gerek videolarla gerekse röportajlarla duyurmaktadır. Aynı zamanda Münih'te kurulan Der Weltkongress der Uiguren (Dünya Uygur Kurultayı), 2023 yılında 10 kuruluş ortaklığında bir bildiri yayınlayarak Alman hükümetine Çin'in Uygur Türklerine, Tibetlilere ve Moğollara karşı uyguladığı insanlık dışı muameleleri kabul etmeyerek Çin'e yaptırım uygulamaları gerektiğini belirtmiştir.⁷⁶ Her geçen gün dünya basınında toplama kamplarının varlığının konuşuluyor olması ve bunun gibi birçok bildirinin yayınlanması Doğu Türkistan mücadelesinde kayda değer adımlardır. Bunlardan birisi de Uygur aktivist olan Ruşen Abbas'ın kurmuş olduğu ve çalışmalarına devam eden Campaign For Uyghurs'tur. 3 milyondan fazla Uygur'un toplama kamplarında olduğu bildirildiğine göre bu oluşum 8 yolla Uygur Türklerine nasıl yardım edebileceğimizin yol göstericiliğini yapmaktadır.

Bir diğer medya organı olan Radio Free Asia, ABD hükümeti tarafından finanse edilen ve Asya'daki izleyicilerine doğru haberi ulaştırma misyonuna sahip yayın merkezidir. Alex Willemyns'in Radio Free Asia'da yazmış olduğu *Uyghurs tell Congress of gang rape, shackles and sterilization*⁷⁷ yazısı toplama kampları tanıklarının başlarından geçen her bir olayı vermesi bakımından önemlidir. Yazıda Çin'in kaplan sandalyesi olarak bilinen işkence aletini Uygur Türkleri üzerinden kullandığını söyleyen ve bizzat şahit olan

75 13 CNN, "China tries to thwart CNN investigation into detention camps", YouTube, Mayıs, 2019

76 Der Weltkongress der Uiguren, Gemeinsames Statement: Menschenrechtsorganisationen zu deutsch-chinesischen Regierungskonsultationen – Auf aggressive Politik Chinas reagieren, Hazi-ran, 2023

77 "Uygurlar Kongrede toplu tecavüzü, prangaları ve kısırlaştırmayı anlattı"

Gülbahar Haitiwaji, önemli bir kitabın yazarı olarak karşımıza çıkmaktadır. *“How I Survived a Chinese ‘Reeducation’ Camp: A Uyghur Woman’s Story”* adlı kitabında Çin’in eğitim merkezi olarak kabul ettiği toplama kampından nasıl kurtulduğunu ve orada yaşadıklarını anlatıyor.⁷⁸ Ayrıca Haitiwaji ‘yeniden eğitim kampları hakkında bir anı yazan ilk Uygur kadınıdır. Üç yıl boyunca yüzlerce saatlik sorgulamalara, işkenceye, açlığa, polis şiddetine, beyin yıkamaya, zorla kısırlaştırmaya, dondurucu soğuğa ve hapishane hücrelerinde kör edici neon ışığı altında gecelere katlanmıştır. Bu eser toplama kamplarının içeriğini anlatması bakımından çok önemlidir.

Dünya basınında Doğu Türkistan her geçen gün daha da çok duyurulmaya devam edip kendi kaderine terk edilmemesi için elinden geleni yapan medya kuruluşlarının sayıları çoğalmaktadır.

Toplama Kamplarının Türkiye Basınındaki Yeri

Üç kıtayı barışla hükmeden Osmanlı İmparatorluğu’nun biz nesline verdiği en büyük miras mazlumun dostu olmaktır. Dünyanın hangi ülkesine gidersek gidelim Türkiye denildiğinde sevincin gözlerde yansımaları görürüz bunu kanıtlar niteliktedir. Böylece ümmetin kanayan yarası olan Doğu Türkistan, Türkiye’nin omuzlarında bir dava tecellisidir. Bu mücadelede yer alan Türkiye’deki STK’lar aracılığıyla halk, Doğu Türkistan’da yaşanan zulmün farkına varmış, yapılan yürüyüş ve çeşitli etkinliklerle mazlumların yanında Türkiye halkının olduğu kamuoyuna duyurulmuştur. Türkiye’de medya ne yazık ki ses getirecek kadar çok güçlü değil ama bu yolda çaba-layan ve İslam davasını omuzlayan basın organları vardır. Örneğin, İHH, Doğu Türkistan mücadelesini medyasına yansıtarak zulmün karşısında duran önemli STK’lardan biridir. Yapmış oldukları çalışmalarla gerek Kudus gerekse Doğu Türkistan ve diğer mazlum coğrafyaların sesi olmaktadır. Ayrıca GZT de mazlumun yanında zalimin karşısında duran bir medya kanalıdır. Daha çok gençlerin bulunduğu sosyal medyada sadece işgal olduğu vakit değil her zaman Doğu Türkistan için haberler yapıp, kamuoyunda paylaşımlarıyla bilinmektedir. Doğu Türkistan’daki toplama kampının tanıklarıyla röportajlar yapıp YouTube’da ses getirmişlerdir.⁷⁹ Doğu Türkistanlıların kurmuş oldukları Türkistan TV’de bu haber kaynaklarından biridir. İçeriğinde Uygur soykırımı şahitlerinin anlattığı programlar, gerçeklerle Doğu Türkistan’ın konuşulduğu röportajlar ve söyleşiler yer almaktadır.

78 Gülbahar Haitiwaji, *How I Survived a Chinese ‘Reeducation’ Camp: A Uyghur Woman’s Story*

79 GZT, “Doğu Türkistan: Toplama kampının tanıkları anlatıyor”, YouTube, Ocak, 2019

Bir diğer kuruluş ise bu derginin yayınlanmasında emeği olan Doğu Türkistan Bölge Masası'dır. Kuruluşu üzerinden 2 yıl geçmesine rağmen iki önemli akademik eğitim gerçekleştirerek Doğu Türkistan'ı dünyaya multidisipliner bir şekilde tanıtmayı amaç eder. Doğu Türkistan davasının sesi olmayı amaç edinmiş genç bir grubun kurduğu DTBM, akademik eğitimlerin yanı sıra sosyal medyada da aktif bir oluşumdur.

Birçok medya organının olması mücadele için önemlidir ancak medyanın büyük bir çoğunluğunun Doğu Türkistan karşısında sessiz kaldığını bildiğimizden daha çok üreten, duyuran ve elinden gelen her şeyi yapan medya kuruluşlarına sahip olmamız elzemdir. Çünkü medyası güçlü olan devletin sesi de güçlenir. Atalarımızın "Su uyur düşman uyumaz." sözü minvalinde mücadelemizin her dâim devam ettiğini ve sessiz kalan medyayı uyandırmak için adımlarımızı atmamız gerektiğini söyleyebiliriz.

Çin gerek kendi içinde gerekse diğer devletler aracılığıyla Doğu Türkistan'da bir zulmün olmadığını çoğu defa asılsız gösterimlerle yapmakta ve yapacaktır. Bunlardan biri 2016 yılından beri devam eden 'Hayalimdeki Çin' resim yarışmasıdır. Türkiye ile Çin arasındaki diplomatik ilişkilerin olumlu olması için yapılan ve yarışmayı derece ile kazananlara Çin'e gezi ödülü verilmesi Çin lehinde bir yarışma olduğunu gösterir. 2021 yılında Türkiye-Çin ilişkilerinin 50. yılı olması nedeniyle Uluslararası Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı'nın (UBİKAV) Çin Halk Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliğinin desteğiyle yapılmıştır.⁸⁰ Covid-19 pandemisi nedeniyle dereceye girenlerin 10 günlük Çin gezisi iptal edilmiştir. Bu gezide öğrencileri Pekin, Xi'an ve Shanghai şehirlerindeki yerlerin gezdirileceği belirtilmiş, Xi'an şehrinde Müslüman Sokağı ve Ulu Cami'nin de gezi noktalarında olması en dikkat çekici nokta olmuştur. Gezi sonrasında öğrenciler 'Gördüğüm Çin' hakkında resim çizmekle sorumlu tutulmuştur. Buradan anlaşılıyor ki Çin medyası, sistematik bir şekilde Doğu Türkistan'da Müslümanlara bir zulmün olmadığını, herkesin refah ve huzur içinde yaşadığını bir şekilde yansıtmaktadır. Bizim görevimiz ise televizyon kanallarında Doğu Türkistan davasını daha çok ön plana çıkartmak, diğer medya ağlarımızda ise etkimizi kuvvetlendirmektir.

Bu denli, haber yapmanın zor olduğu topraklarda başka coğrafyalarda mazlumların sesi gerek yürüyüşlerde 'Allahu Ekber' nidalarıyla gerekse medyada yapılan haberlerle adeta yumruk olup Çin'e darbe olarak inmeli. Türkiye, mazlumların beklediği bir ümmet coğrafyası, bir umut, bir diriliş yeridir;

80 UBİKAV, Yarışma: Hayalimdeki Çin, Mart, 2021

üstümüze düşen vazifeyi ve mukaddes davayı sahiplenmeli, kendi medyamızı güçlendirmeliyiz. Sözlerimi her birimizin bildiği değerli insan Malcolm X'in "Bütün uyuyanları uyandırmak için bir tek uyanık yeter." sözüyle bitirmek istiyorum. Duvarlarda yankılanan mazlumların sesini duyurmak için bu yazı ilk adımdır sonraki adımlar siz değerli okuyucuların ve dahi tüm insanlığın ortak vazifesidir.

Kaynakça

1. Aljazeera, US Muslim groups accuse OIC of abetting China's Uighur 'genocide', Aralık, 2020 <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/18/us-muslims-press-organization-of-islamic-cooperation-on-china>
2. Ayşe Kurban, İrfan Tatlı, Doğu Türkistan'daki Hak İhlalleri ve BM'nin Uygur Raporunun Değerlendirilmesi, İNSAMER, Aralık, 2022
3. BBC, BBC News Türkçe, "BBC, Uygur Türkü Müslümanların tutulduğu toplama kamplarına girdi" YouTube, Haziran, 2019 <https://youtu.be/4kXBH21-dxM>
4. CNN, "China tries to thwart CNN investigation into detention camps", YouTube, Mayıs, 2019 <https://www.youtube.com/watch?v=nbBsh46aSz4>
5. Der Weltkongress der Uiguren, Gemeinsames Statement: Menschenrechtsorganisationen zudeutsch-chinesischen Regierungskonsultationen – Auf aggressive Politik Chinas reagieren, Haziran, 2023 <https://de.uyghurcongress.org/menschenrechtsorganisationen-zu-deutsch-chinesischen-regierungskons>
6. Doğu Türkistan Esaret ve Zulmün Gerçek Yüzü syf. 9-11
7. Doğu Türkistan'da Toplama Kampları - Murat Yılmaz syf. 14-15, 146-162
8. Dolkun İsa, "Doğu Türkistan Medyanın Giremediği Kapalı Bir Kutu", Perspektif, 1 Eylül, 2014
9. Feyzullah Uygur, Mançurların İlk Doğu Türkistan İstilası, Uygur Akademisi, 2020
10. Gülbahar Haitiwaji, How I Survived a Chinese "Reeducation" Camp: A Uygur Woman's Story",
11. Euronews, Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 43 ülkeden Çin'e Doğu Türkistan tepkisi, Ekim, 2021 <https://tr.euronews.com/2021/10/22/aralar-nda-turkiye-nin-de-bulundugu-43-ulkeden-cin-e-dogu-turkistan-tepkisi>
12. GZT, "Doğu Türkistan: Toplama kampının tanıkları anlatıyor", YouTube, Ocak, 2019 <https://youtu.be/cDUN2CHpGGA>
13. İHH, "Müslüman Olmak Ölümü Seçmekti" Meryem Sultan'ın Doğu Türkistan Şahitliği, YouTube, Nisan, 2021 <https://youtu.be/TgQUCc8wJNM>

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGE MASASI

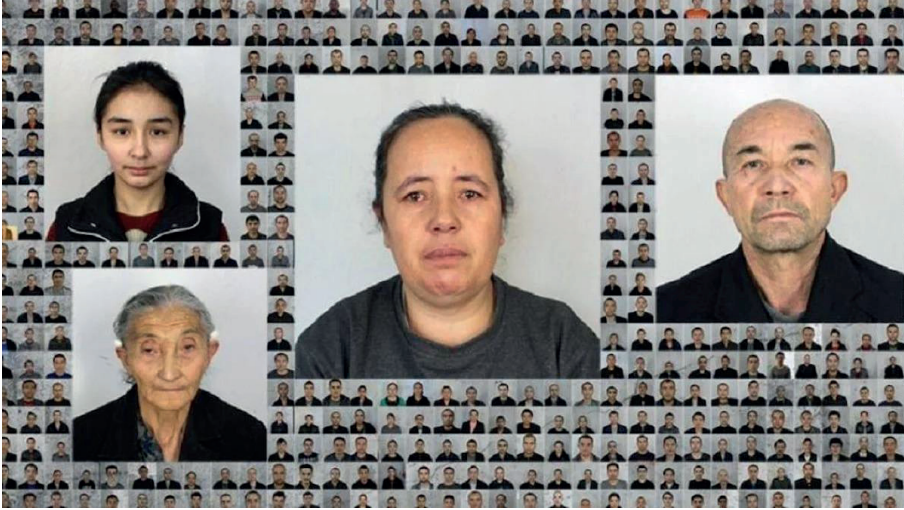
14. Norwegian Uyghur Committee Uyghur Human Rights Project World Uyghur Congress, Submission to the United Nations General Assembly on Eliminating Intolerance and Discrimination Based on Religion or Belief and the Achievement of Sustainable Development Goal 16 (SDG 16), June 1, 2020
15. Müslim, İmân 78; Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, İmân 17.
16. Yılmaz, M. (2020). Doğu Türkistan'da Toplama Kampları: Adım Adım Soykırım, İNSAMER
17. Yılmaz, M. (2019). Doğu Türkistan Esaret ve Zulmün Gerçek Yüzü, Rumuz Yayınevi
18. Radio Free Asia, "Brave" Chinese citizen journalist gets rare video of nearly 20 Xinjiang Uyghur internment camps, YouTube, Kasım, 2021 https://youtu.be/oyreyKb_tkM
19. UBİKAV, Yarışma: Hayalimdeki Çin, Mart, 2021 <http://ubikav.org.tr/2021/03/15/hayalimdeki-cin-resim-yarismasi-2021/>

Sızan Çin Polis Belgelerinin Mahiyeti ve Uluslararası Kamuoyundaki Karşılığı

Cengiz Hanoğlu

İbn Haldun Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

cengiz.hanoglu@stu.ihu.edu.tr

Sızan Çin Polis belgeleri, insan hakları ihlalleri ve soykırım unsurlarını içeren dehşet verici bilgileri ortaya çıkarmıştır. Bu belgeler, Doğu Türkistandaki Uygur Müslüman azınlığa yönelik sistematik baskı, zulüm ve zorla sözde yeniden eğitim kampları gibi uygulamaların varlığını açıkça beyan etmektedir.

Kamuoyuna Sızan belgeler, uluslararası toplumda büyük bir tepki ve endişe yaratmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Kanada, Avrupa Birliği ve diğer birçok ülke, Çin hükümetini bu insan hakları ihlalleri ve soykırım unsurları konusunda hesap vermeye davet etmiştir. Ayrıca, uluslararası insan hakları izleme örgütleri de bu belgelerin doğruluğunun araştırılmasını

talep etmiş ve Çin hükümetini Uygur Müslümanlarına yönelik baskıları sona erdirmeye çağırmıştır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, sızan belgelerin ortaya çıkmasının ardından Doğu Türkistan'daki insan hakları durumunu ele almış ve uluslararası bir soruşturma yapılması çağrısında bulunmuştur. 2022 yılında konsey, Çin'in Şarki Türkistan politikalarını ele alarak insan hakları ihlallerini gündeme getirmiş ve Çin'i insan haklarına saygı göstermeye ve toplama kamplarını kapatmaya çağıran bir açıklama yayınlamıştır.

Uluslararası insan hakları izleme örgütleri de bu olaya büyük bir tepki göstermiştir. Amnesty International, Human Rights Watch ve Uluslararası Af Örgütü gibi kuruluşlar, sızan belgelerin doğruluğunu araştırılmasını talep etmiş ve Çin hükümetini Uygur Müslümanlarına yönelik baskıları sona erdirmeye çağırmıştır. Bu örgütler, Çin'in Doğu Türkistan politikalarının insan hakları ihlallerine yol açtığını ve acil bir uluslararası müdahalenin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Tüm bu tepkiler, sızan Çin Polis belgelerinin insan hakları ihlalleri ve soykırım unsurlarıyla uluslararası toplumda büyük bir tepki ve endişe yarattığını göstermektedir. Dünya kamuoyu, Çin hükümetini hesap vermeye çağırmak ve insan haklarına saygı göstermeye teşvik etmek için adımlar atmıştır. Bu olay, insan hakları konusunda uluslararası toplumun daha fazla harekete geçmesi ve Çin hükümetinin sorumluluğunu yerine getirmesi için önemli bir hatırlatma olarak değerlendirilebilir.

Ancak, ne yazık ki uluslararası tepkiler ve çağrılar hala yeterli düzeyde değildir. Çin hükümeti, sızan belgeleri reddetmiş ve politikalarını meşrulaştırmaya büyük çaba sarfetmiştir. Binaen aleyh, uluslararası toplumun daha güçlü bir tutum sergilemesi ve Çin hükümetini insan hakları ihlallerinden sorumlu tutması gerekmektedir.

Öncelikle, uluslararası toplumun, sızan belgelerin doğruluğunu tam olarak araştırması ve bunun için uluslararası bir soruşturma mekanizması oluşturması önemlidir. Bu, bağımsız uzmanlardan oluşan bir heyetin Doğu Türkistan bölgesine erişim sağlamasını ve durumu doğrulayıcı kanıtları toplamasını sağlayacaktır.

İkincisi, insan hakları ihlallerine karşı caydırıcı tedbirler alınması gerekmektedir. Uluslararası toplumun, Çin hükümetine karşı ekonomik yaptırımlar, seyahat kısıtlamaları ve diğer baskı araçlarını kullanması önemlidir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, Doğu Türkistan'dan gelen bazı

ürünlerin ithalatını kısıtlamış ve bu ürünlerin köle emeği veya insan hakları ihlalleriyle ilişkili olup olmadığını araştırmıştır.

Üçüncüsü, sivil toplum kuruluşlarının ve medyanın bu konuya dikkat çekmesi ve kamuoyunu bilinçlendirmesi büyük önem taşımaktadır. Sızan belgeler ve tanıklıklar, uluslararası toplumun bilincini artırmak ve harekete geçmek için güçlü bir araç olabilir. Medya organları, insan hakları ihlallerini belgelemek, mağdurların hikayelerini paylaşmak ve uluslararası toplumun tepkisini yönlendirmek için önemli bir rol oynayabilir.

Özetle, sızan Çin Polis belgeleri, Doğu Türkistan'da hayatlarını devam ettirmeye çalışan Müslümanlara yönelik insan hakları ihlallerinin ve soykırım unsurlarının varlığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu belgeler, uluslararası toplumda büyük bir tepki ve endişe yaratmış ve birçok ülke, uluslararası kuruluş ve insan hakları örgütünün dikkatini çekmiştir. Uluslararası toplumun tepkisi, sadece kınama ve çağrılarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda ekonomik yaptırımlar, seyahat kısıtlamaları ve uluslararası soruşturma talepleri gibi somut adımlarla da desteklenmiştir.

Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, ~~Xinjiang~~dan gelen bazı ürünlerin ithalatına kısıtlamalar getirmiş ve ~~Xinjiang~~'daki insan hakları ihlallerine katkıda bulunan kişi ve kuruluşlara yaptırımlar uygulamıştır. Ayrıca, Avusturalya ve Kanada gibi ülkeler de Çin ile olan ilişkilerini gözden geçirmekte ve insan haklarına saygı göstermeyen politikaları kınamaktadır. Bunun yanı sıra, Avrupa Birliği de ~~Xinjiang~~'daki insan hakları ihlallerine karşı kısıtlayıcı tedbirler almayı değerlendirmektedir.

Uluslararası kuruluşlar da bu konuda etkin bir rol oynamaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerini ele alarak uluslararası bir soruşturma yapılmasını talep etmiştir. Benzer şekilde, Uluslararası Af Örgütü, Amnesty International ve Human Rights Watch gibi insan hakları izleme örgütleri, Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerini belgelemekte ve dünya çapında farkındalık yaratmaktadır.

Ayrıca, bazı ülkeler ve kuruluşlar da Çin'in insan hakları ihlallerine yönelik tepkilerini açıklamışlardır. Örneğin, Kanada Parlamentosu, Çin'in Doğu Türkistan politikalarını soykırım olarak tanıyan bir karar kabul etmiştir. Benzer şekilde, Amerika Birleşik Devletleri ve Hollanda gibi ülkeler de Çin hükümetini insan hakları ihlalleri konusunda eleştirmiş ve sorumluluklarını yerine getirmeleri çağrısında bulunmuştur.

Ancak, Çin hükümeti sızan belgeleri reddetmekte ve Doğu Türkistan'daki kampları “mesleki eğitim merkezleri” olarak tanımlamaktadır. Uluslararası toplum, Çin'in bu açıklamalarını ciddi bir şekilde sorgulamakta ve daha fazla şeffaflık, hesap verebilirlik ve insan haklarına saygı talep etmektedir.

Sızan Çin Polis belgeleri, insan hakları ihlalleri ve soykırım unsurlarını gözler önüne sermektedir. Bu belgeler, Doğu Türkistan'da yaşanan baskıcı politikaların boyutlarını ve etkilerini ortaya koymaktadır. Uluslararası toplum, bu insan hakları ihlallerine karşı daha etkili bir şekilde harekete geçmek ve Çin hükümetine baskı yapmak için birlikte çalışmalıdır.

Öte yandan, insan hakları ihlallerine yönelik uluslararası tepkilerin kınamadan öteye geçmesi önemlidir. Uluslararası toplum, Çin hükümetini insan haklarına saygı göstermeye ve Xinjiang'daki baskıcı politikaları sona erdirmeye yönlendirmek için somut adımlar atmaya devam etmelidir. Bu, ekonomik yaptırımlar, seyahat kısıtlamaları, uluslararası soruşturmalar ve Çin ile yapılan diyaloglar gibi farklı yaklaşımları içerebilir.

Sonuç olarak, sızan Çin Polis belgeleri, Doğu Türkistan'da Uygur Müslümanlarına yönelik insan hakları ihlallerini ve soykırım unsurlarını gözler önüne sermektedir. Bu belgeler, uluslararası toplumda büyük bir tepki ve endişe yaratmış ve birçok ülke, kuruluş ve insan hakları örgütü tarafından kınanmıştır. Ancak, daha fazla adım atılması ve etkili önlemler alınması gerekmektedir. Uluslararası toplumun, Çin hükümetine baskı yaparak insan hakları ihlallerini durdurması ve mağdurlara adalet sağlaması önemlidir. İnsan hakları, evrensel değerlerimizin bir parçasıdır ve herkesin korunmasını hak etmektedir.

48 İşaret

Ahsen Nur Katircioğlu

İbn Haldun Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
ahsen.katircioglu@stu.ihu.edu.tr

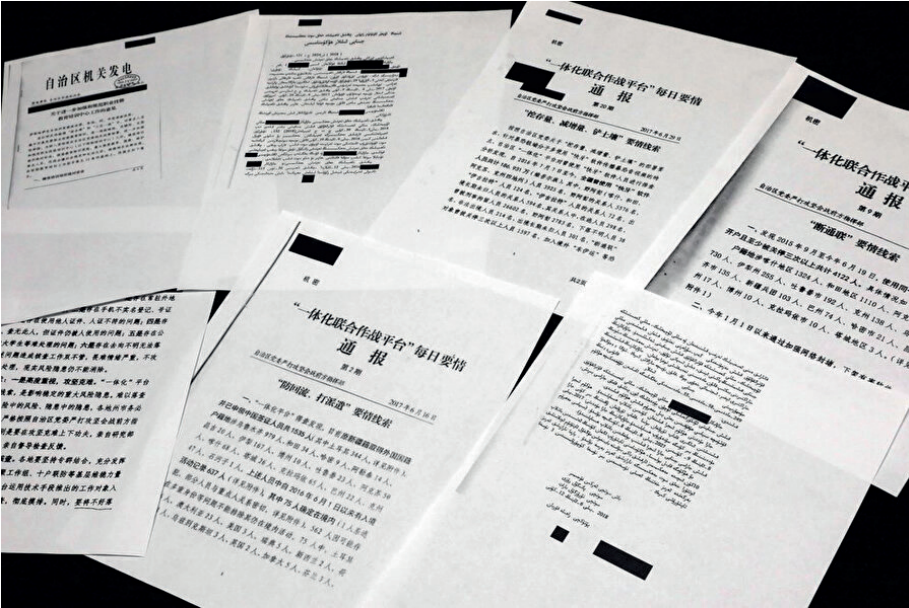
Dünya insanlık tarihinde daha önce benzerine rastlanmamış bir zulme şahit oluyor. Bir millet büsbütün öldürülmeden yok edilmeye çalışılıyor ve soykırımın her çeşidi 21. yüzyılda Doğu Türkistan'da vuku buluyor. Çin zulmü zannedilenin aksine yalnızca kamusal alanda değil; etnik, kültürel ve dini kimliğin silinmesi için Uygur Türklerinin bireysel ve hatta zihinsel hayatlarının her alanında kendini gösteriyor ve akıl almaz sebeplerle Uygur Türklerinin hayatını her anlamda zindana çeviriyor.

‘Bir milleti “millet” yapan nedir?’ sorusuna Uygur Türklerinden yola çıkarak cevap verip bunları yok etmeyi gayesi edinmiş Çin, yüzyıllardır Doğu Türkistan'da yaptığı katliam, zulüm ve soykırımla tarihe her geçen gün yeni bir skandal ekliyor. Şüphesiz bir milleti ayakta tutan en önemli unsurlar; ırk, din, dil ve kültür birliğidir. Çin'in son yıllarda uyguladığı etnik ve dini asimilasyon politikalarının geldiği son nokta ve hiçbir hukuksal zemine oturtulamayacak insan hak ve hürriyetlerine sığmayacak cezai terimler soykırımın büyüklüğünü gözler önüne seriyor. CCTV kameraları, iris taramaları, dijital cihaz taramaları, dijital olarak kodlanmış kimlik kartları ve evlerin girişlerinde bulunan giriş çıkışları denetleyen QR kodlar ile Doğu Türkistan halkının her adımı izleniyor.

24 Mayıs 2022'de Sincan polis teşkilatının sisteminden sızan; toplama kamplarına alım, tutuklama ve alıkoymaya dair binlerce fotoğraf ve rapor içeren mutlak (Gizli) etiketli “Xinjiang Polis Dosyaları”, BBC, Spiegel ve Le Monde dâhil olmak üzere 14 uluslararası basın kuruluşu tarafından yayımlandı. Medya kuruluşlarının ve araştırmacıların belgelerin doğruluğunu teyit etmesinin ardından raporlar dünyayla paylaşıldı. 300 binden fazla alıkonulan kişinin ve 20 binden fazla Uygur Türk'ünün gözetli bilgilerinin yer

aldığı belgelerden ortaya çıkarılan akıl almaz gerekçeler araştırmacı yazar Tanner Greer'in çalışmaları sonucu bir liste de derlenmiştir.

Araştırmacı yazar Tanner Greer'in derlediği ve daha sonra Avustralya Ulusal Üniversitesi'nin 2018 Çin Hikaye Yıllığı'nda yayınlanan “*Radikal Eğilimin 48 Şüpheli İşareti*” (Forty-Eight Suspicious Signs of Extremist Tendencies) başlıklı çalışması İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) araştırmacılarının 9 ülkeden 58 Uygur ve Kazak tanık ile yaptığı röportajları içeren “*İdeolojik Virüsleri Yok Etmek' Çin'in Sincanlı Müslümanlara Yönelik Baskı Kampanyası*” (“Eradicating Ideological Viruses” China's Campaign of Repression Against Xinjiang's Muslims) isimli 125 sayfalık kapsamlı bir rapora dayanıyor. 2018 yılında Foreign Policy dergisinde yayımlanan “Radikal Eğilimin 48 Şüpheli İşareti” (Forty-Eight Suspicious Signs of Extremist Tendencies) başlıklı çalışmada, Doğu Türkistan'daki toplama kamplarına gönderilmek üzere yapılan tutuklamaların korkunç boyutu ve garip sebepleri açık bir şekilde ortaya konuluyor. HRW röportajlarında görüşülen tanıkların en az biri tarafından belirtilen her bir madde yargılanmadan gözaltına alınmak ve süresiz olarak bir toplama kampına gönderilmek için yeterli.

İnsanlık dünyanın farklı yerlerinde ve tarihin farklı periyotlarında çok çeşitli, ilginç cezai suçlara ve yaptırımlara tanık oldu. Fakat Çin'in Uygur Türklerine yönelik uyguladığı terör eylemleriyle makul bir şekilde

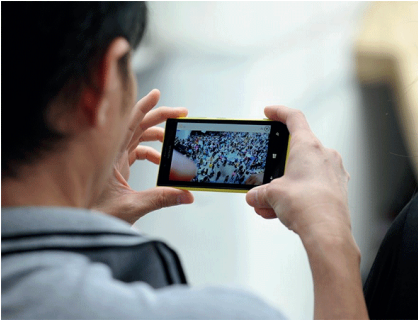
bağlantılı olamayacak aşırıcılığın 48 belirtisi yeryüzünde eşi benzeri görülmemiş nitelikte.

48 işaret etnik ve dini asimilasyon politikalarının ötesinde bir milletin en insani aktivitelerinin bile nasıl kısıtlandığını, düşüncelerinin bile prangalarla tutsak edildiği gerçeğini gözler önüne seriyor ve şahit olanlara “yaşamak” fiilinin manasını sorguluyor. Bu insani aktiviteleri yapanların alıkonulması için bir Uygur Türkü olmak yeterli. Çin’in baskı ve asimilasyon politikaları yalnızca kamusal alanla sınırlı kalmamış Uygur Türklerinin dört duvar içinde evlerine ve hatta zihinlerine kadar girmiştir. Rejimin yasaklarıyla adeta nefes almak bile mümkün değildir. 48 işaret ve daha nice trajikomik cezai terim Uygur Türkleri için “aşırılık” olarak ifade ediliyor ve yaşantılarının bir parçası olmaya zorlanıyor. Uygur kültürel kimliği ve dinî inanışları çerçevesinde şekillenmiş tek başlarına bir anlam ifade etmeyen bu cezai maddeler, Çin yönetimi için bir dindarlık ve militanlık potansiyeli teşkil ediyor.

Çin yönetiminin “radikal Uygur militanları” olarak nitelendirdiği vatandaşları alıkoyması için herhangi birini bile yeterli kabul ettiği akıl almaz 48 işaret şu şekilde:

1. Bir çadıra sahip olmak
2. Başkalarına “yemin etme” demek
3. Yurt dışına çıkmış olmak
4. Yurt dışına çıkan birisiyle konuşmak
5. Kaynak makinasına sahip olmak
6. Başkalarına günah işlememesini söylemek
7. Fazladan yiyeceğe sahip olmak
8. Kahvaltıyı güneş doğmadan önce yapmak
9. Yurt dışına çıkan birini tanımak
10. Bir pusulaya sahip olmak
11. Devlet görevlisiyle tartışmak
12. Halk içinde Çin’in bazı ülkelerden daha zayıf olduğunu söylemek

13. Birden fazla bıçağa sahip olmak
14. Bölgedeki resmî görevliler hakkında şikâyet dilekçesi göndermek
15. Çok çocuklu olmak
16. Alkol kullanmaktan kaçınmak
17. Resmî görevlilerin yatağında yatmasına, yemeğini yemesine ve evinde yaşamasına izin vermemek
18. VPN'e (sanal özel ağ) sahip olmak
19. Sigara kullanmaktan kaçınmak
20. Kimliğini taşımamak
21. WhatsApp uygulamasına sahip olmak
22. Ebeveyni öldüğünde ağıt yakmak, halk içinde üzülmek veya üzüntülü davranmak
23. Resmî görevlilerin DNA örneği almalarına izin vermemek
24. Yurt dışında çekilmiş olan herhangi bir video izlemek
25. Çin bayrağının bulunduğu yerde başörtüsü takmak
26. 45 yaşının altındaki kadınların başörtü takması
27. Camiye gitmek
28. Namaz kılmak
29. Oruç tutmak
30. Dinî ders dinlemek
31. Resmî görevlilerin retina taraması yapmalarına izin vermemek
32. Resmî görevlilerin telefonundaki her şeyi yüklemesine izin vermemek
33. Resmî görevlilere ses kaydı vermemek

34. Okulda ana dilini kullanmak
35. Ana dilini resmî dairelerde kullanmak
36. Skype, WeChat gibi uygulamalarla yurt dışından birisi ile konuşmak
37. Üzerinde Arapça harf bulunan giysi giymek
38. Tam sakala sahip olmak
39. Dinî semboller taşıyan kıyafet giymek
40. Zorunlu propaganda sınıflarına katılmamak
41. Zorunlu bayrak çekme törenine katılmamak
42. Halk mücadelesi oturumlarına (siyasi rakiplerin halk tarafından küçük düşürülmesi) katılmamak
43. Aile üyelerini ve kendisini halk mücadelesi oturumlarında kınamayı reddetmek
44. Polis tarafından tutuklandığında intihar etmeye çalışmak
45. Kamptayken intihar etmeye çalışmak
46. Geleneksel cenaze töreni yapmak
<https://www.ndtv.com/world-news/chinese-authorities-detaining-hundreds-of-uyghur-muslim-leaders-report-2328977>
47. Karakolda kayıt yaptırmadan birçok aile üyesini evine davet etmek
48. Yukarıda geçenlerin herhangi birisini yapmış bir aile üyesine sahip olmak.

Kaynakça

Greer, Tanner “48 Ways to get Sent to a Chinese Concentration Camp,” *Foreign Policy* (13 September 2018)

Human Rights Watch, “Eradicating Ideological Viruses”, China’s Campaign of Repression Against Xinjiang’s Muslims, September 2018 https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/china0918_web.pdf

Dine Karşı Zorbalığın İki Benzer Görüntüsü: Barın ve Gulca Katliamları

Cengiz Hanoğlu

İbn Haldun Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
cengiz.hanoglu@stu.ihu.edu.tr

Dinin bir kültür havzası içerisindeki önemine çokça değinilmiştir. Din gerek kültürel aidiyetin korunması gerekse de o kültürün zenginleştirilmesi ve terakki halinde olması için en önemli etmenlerden birisidir. Bugün Doğu Türkistan'daki Türk varlığı da yüzlerce yıllık kimliklerini din ile kaim kılabilmiştir. Hal böyleyken, bu gerçekliğin idrakinde olan emperyal güçler, dini varlık ve müktesebatı öncelikli hedef olarak belirleyip amaçları doğrultusunda bu varlıktan halkı koparmaya yeltenmektedirler. Bu soyut iddianın yakın zamanlardaki en somut göstergelerinden ikisi 1990 ve 1997 yılları arasında vuku bulan Barın ve Gulca katliamlarıdır.

Bahsedildiği üzere Barın ve Gulca katliamlarının arkasındaki motivasyon, Doğu Türkistanlı müslümanların dini bağlarından kopartılması politikasıdır. Bu politikalara karşı müslüman nüfus tahammül gösteremeyerek kıyama kalkışmış ve akabinde Çin Komünist Partisi (ÇKP) hükümeti orantısız ve asimetrik bir üslupla bu kıyama karşı koymuştur. Şimdi bu iki katliamlara ayrı ayrı değinerek yazımızı devam ettirelim.

1990 yılının 17. Ramazanında, öteden beri gerek aile planlaması gerekse de demografik değişikliklerden ötürü büyük bir baskıya uğrayan Doğu Türkistan halkı, her zaman olduğu gibi zulme sessiz kalmayarak kıyam düşünceleri ve hazırlıkları içerisindeyken, camii onarımı sırasında Çinli silahlı güçlerinin sivil halka ateş açarak engel olması bardağı taşıran son damla olmuş ve halk silahlı katillere karşı isyan hareketine geçmişlerdi. Etkisiz hale getirdikleri Çinli silahlı güçlerinden elde etmiş oldukları silahları kuşanıp namuslarını kurtarmak için zalim Çin'e karşı kıyama geçmiş ve geçicide olsa büyük bir başarı elde etmişlerdi. Fakat devrin büyük güçlerinden olan Çin,

bölgeye paraşütçü ve tank birlikleri dahil yaklaşık 23 bin kişilik kuvvet göndermesi ile bölgeyi abluka altına almıştır. Şunu da vurgulamak gerek ki bu kuvvetin yönlendirildiği bölge olan Barın kasabasının o zamanki nüfusu 20 bin civarındaydı. Bu dehşetengiz güç elbette arkasında kapkara bir netice bırakacaktı. Öyle kesif bir güç ki bu kundaktaki bir bebeğin vücuduna bile 77 tane mermi pay edilmişti. Varın siz bir de katliamın diğer kurbanlarını düşünün. Zeydin Yusuf, İshak Hoşur, Muhammad Turdi, Muhammad Tursun gibi mücahidler başta olmak üzere binlerce genç ya katliam sırasında ya da idam mahkumu olarak infaz edilerek şehid edilmiştir. Çin, dünyaya kapalı olması ve iç hukukunun da getirdiği kolaylıklardan ötürü bu katliamın hem bilançosunu dünyadan saklamış hem de gelecek tepkilere karşı terörizme karşı mücadeleyi bahane göstererek üstünü kapatmıştır.

Gulca katliamı da gayet barışçıl bir şekilde sokakta gösteri yapan halkın üzerine ateş açılması ile başladı. Gösterilerin nedeni ise yine aynı: Dini ritüellere karşı ÇKP'nin tahammülsüzlüğü. 1997 yılının Kadir gecesinde meşrep yaptıkları gerekçesiyle esasında tutuklanan gençlerin saliverilmesi için sokaklara çıkan sivil halka karşı Çinli güvenlik güçleri ateş açmıştır. Bu açılan ateş sonucu 100'e yakın insan öldürüldü ve sert bir şekilde bu gösteriler bastırıldı. Gösterilerden ötürü 4000'e yakın genç tutuklanarak gözaltına alınmıştır. Katliamın boyutları sadece gözaltı ve ateş açılması sonucu şehit edilen gençlerden oluşmakla kalmayıp, eksi otuz derecede üç yüzden fazla genç üzerlerine soğuk su tazyik edilerek donmaya mahkum edilmiştir. Kapalı Çin'in göz altına aldığı gençlerin akıbeti tam olarak belli olmakla beraber iki yüz tanesi sözde mahkemelerde ölüm cezasına, doksan tane genç ise müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. ÇKP, katliam sırasındaki mezalimlerden yetinmemiş olmalı ki gözaltı ve muhakeme süresinde de zulümlere devam etmiş olacağından muhakemelerin bağımsız bir şekilde araştırılması teklifini hukukta aleniyet ilkesine rağmen reddetmiştir.

Bu iki katliamın en önemli sonucu ise ÇKP'nin bölgede, günümüzde inşa ettiği sözde yeniden eğitim kamplarının arkasında yatan neden olarak gösterdiği dini aşırılıkla mücadele bahanesidir. Çin, bölgedeki halkın yüzlerce yıllık kimliğini yok edip bölgeyi asimile etmeyi Doğu Türkistanlıların dine karşı hassasiyetinden ötürü başaramadığından ötürü bu katliamlarla beraber dine karşı saldırganlığını kendilerince meşru zemine oturtup bu vesile ile dine karşı tam teşekküllü bir teyakkuza geçmiştir. Günümüzde toplama kamplarına alınma sebeplerinin başında gelen dini aşırıcılık kavramının teşekkülünde bu katliamlar önemli bir neden teşkil etmektedir.

ŞİİR

Derleyen: Ebubekir Maraboğlu
İbn Haldun Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Polat Turfânı

Çıkmişti kaçıp dağlara mes'ud obasından
Çevrildiği gün, orda silahlar cana doğru...

Dönmekte bugün -gurbeti ardında bırakmış-
Turfan'lı Polat, anne vatan Turfan'a doğrul

Yıllarca çekip hasreti, öksüzlüğü... sonra
Dönmek ne güzel şey, batılardan tana doğru

Ey yolcu, dualarla uğurlanmada ruhun,
Burda uçuyorken Doğu Türkistan'a doğrul

Göklerde bu sesler, bu ışıklar dirilerden,
Ardınca giden Fâtîha'lardır sana doğru!

Yollar açıyor rûhuna gök, bunca şehidin
Toplandığı, Tekbir alınan meydana doğru.

Lakin, sorarım, Ey Polat: «Ölmek mi gerekti
Yol bulmak için ilk vatan Tûran'a doğru?»

«Gitsen de, derim, kalmada bağlar, aramızda
Çağlar boyu benden sana, senden bana doğru!»

Rahmetle duâlarla uğurlanmada ruhun,
Burdan uçuyorken Doğu Türkistan'a doğru!

Arif Nihat Asya

**XÉTIÑ KELDI,
ÖZÜÑ KELMIDIÑ**

Xétiñ keldi, özüñ kelmidiñ,
Tosti kimler séniñ yoluñni.
Düşmen tutsa qandaq çidaymen,
Men tutquçe séniñ qoluñni?!
Xétiñ keldi, özüñ kelmidiñ,
Qonup qaldiñ qaysi öteñde?
Yığlimamdim bağlarda yalguz,
Sen kelmiseñ bahar kelgende.
Xétiñ keldi, özüñ kelmidiñ,
Yolliriñda derya barmidu?
Aşıqlarñıñ teqdir-ezelde
Yaki şundaq yoli tarmidu?

**MEKTUBUN GELDİ,
KENDİN GELMEDİN**

Mektubun geldi, kendin gelmedin
Kimler kesti senin yolunu
Düşman yakalarsa nasıl dayanırım,
Ben tutunca senin elini?!
Mektubun geldi kendin gelmedin
Konup kaldın hangi handa?
Ağlamaz mıyım bağlarda yalnız,
Sen gelmesen bahar geldiğinde
Mektubun geldi kendin gelmedin
Yollarında deniz mi var?
Âşıkların kaderi hep
Ya da böyle yolu dar mıdır?

Muhammetcan Raşidin

Muhammed Öztürk

İbn Haldun Üniversitesi, İslami İlimler
muhammed.ozturk@stu.ihu.edu.tr

Orta Asya tarih boyunca çeşitli Türk toplumlarına ev sahipliği yapmış bu sebeple Türklerin ata yurdu olarak anılmıştır. XX. yüzyılın başlarından itibaren ise Rusya'da hükümeti ele geçiren Bolşeviklerin kurduğu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin etkisi hemen hemen tüm Orta Asya'da hissedilmiş ve bölgedeki Türkler ancak Rus hakimiyeti altında varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Türkler Orta Asya'da 'Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'; Kafkasya'da ise 'Azerbaycan' isimleriyle bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Böylelikle bu beş Türki Cumhuriyet, gerek etnik gerek de dini açıdan Orta Asya'daki Türk kültür ve geleneğinin hâmis ve müdâfisi olmuşlardır. Zaman zaman Türkiye'nin destekleriyle güçlenme çabasına giren bu devletler zaman zaman da Rusya'nın baskılarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu devletlerin yanında bir de Çin'in şiddetli tarassutu altında

varoluş savaşı veren Doğu Türkistan vardır ki burası da Orta Asya'nın Müslüman Türklerine ev sahipliği yapmaktadır. Jeopolitik olarak Çin'in batıya açılan kapısı konumundaki Doğu Türkistan'ın; Çin'le birlikte Rusya ve Kazakistan gibi tam dokuz ülkeye sınırı bulunmaktadır. İki milyon kilometrekareye yakın yüzölçümüyle Çin'in 6'da 1'i büyüklüğüne sahip ülke İpek Yolu güzergahında bulunması hasebiyle geçmişten bu yana önemli bir ticaret ve medeniyet merkezi olagelmıştır. Gerek mühim stratejik konumu gerek de barındırdığı değerli madenler sebebiyle hemen yanı başındaki Çin'in baskılarının hedefi olmaktan kurtulamayan Doğu Türkistan, yıllar boyunca bağımsızlığı uğruna büyük mücadeleler vermiş ve bu uğurda ağır bedeller ödemiştir. Bu çalışmada, uzun yıllardır süregelen Doğu Türkistan Bağımsızlık Mücadelelerine öncülük eden bazı isimleri inceleyerek hem bu varoluş savaşını daha iyi anlamaya hem de bu mücadelelerin öncülerini yakından tanımaya çalışacağız.

YAKUP BEY, 1709-1876 yılları arasında bugünkü Doğu Türkistan sınırları içerisinde varlığını sürdürmüş olan, Hokand Hanlığı'nın Pişkent şehrinde 1820 senesinde dünyaya gelmiştir. Askeri bir eğitim alan Yakup Bey, Hokand Hanlığı'nın çeşitli kademelerinde komutan olarak görev yapmış, Rusların işgal girişimlerine karşı başarılı mücadeleler vermiştir. 19.yüzyılın sonlarında Doğu Türkistan'daki Uygur Türkleri, Çin'de hüküm süren Çing Hanedanlığı'na karşı koyabilmek için Hokand Hanlığı'ndan yardım istemiş, bunun üzerine Yakup Bey de beraberindeki askerlerle birlikte Doğu Türkistan'a hareket etmiştir. General Yakup Bey, birlikleriyle Tarım Havzası'na kadar gelmiş ve Kaşgar'da işgal girişiminde bulunan Çing Hanedanı mensuplarını mağlup etmiştir. Boyun eğmeyen yapısı ve cesur hamleleri sayesinde bölge halkının da sevgisini kazanan Yakup Bey 1867 yılında bölgedeki Buzuruk Han'ın hakimiyetine son vererek "Bedavlet Han" adıyla ülkenin yönetimini aldığını ilan etmiş, ilerleyen süreçte Doğu Türkistan'ı Çing Hanedanlığı'nın baskısından tamamıyla kurtararak Buhara Hanlığı tarafından Atalık Gazi unvanına da layık görülmüştür. Yakup Bey, askeri açıdan elde ettiği başarılarından sonra ülkeyi istikametli bir şekilde idare etmiş, bölge üzerinde emelleri olan Rusya, İngiltere ve Çin gibi devletlerin birbirleriyle

olan mücadelelerinden yararlanarak bir denge siyaseti izlemiştir. Kurduğu devleti şer'i esaslara göre yönetme gayreti içerisinde olan Yakup Bey, İslam Halifesi ve Osmanlı Sultanı olan Padişah Abdülaziz'e elçi göndererek hilafete bağlılığını ifade etmiş ve 'emir' ünvanını alarak sadakatının karşılığı olarak Devlet-i Âliye'nin askeri desteğini almıştır. Yakup Bey, 1878 yılında vefat etmiş, sonrasında ülkede oluşan siyasi boşluk ve Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı harpte olmasından istifade eden Çing Hanedanlığı yeniden işgale girişerek Doğu Türkistan topraklarını Şin-cang (Yeni Toprak) eyaleti ismiyle hanedanlıklarına katmışlardır.

ALİHAN TÖRE, 12 Kasım 1944'te kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı ve Uygurların bağımsızlık mücadelelerinin simge isimlerinden biridir. 1885 yılında bugünkü Kırgızistan sınırları içerisinde bulunan Balasagun şehrinde doğmuştur. Bu şehirde doğmuş olmasından ötürü Balasagunlu anlamında 'Şaguni' künyesiyle de anılır. Töre, ülkesinde başladığı ilim irfan yolculuğunu İslam dünyasının çeşitli beldelelerinde devam ettirmiş; Mekke ve Medine'de tefsir, hadis, fıkıh ve mantık gibi temel medrese ilimlerini tahsil ettikten sonra yolculuğunun son durağı olan Buhara'da tıp, tarih, coğrafya ve edebiyat gibi alanlarda özel dersler almıştır. Ayrıca, belirli gazete ve dergiler aracılığıyla da dünyada olup bitenleri takip etmeyi ihmal etmemiştir. Tüm bu süreçlerin ardından yetkin bir âlim olarak ülkesine dönmüş fakat aldığı ilmi ülkesindeki talebelere aktarması için münbit, huzurlu bir ortamı bulamamıştır. Memleketi Balasagun'da geçimini sağlamak için çiftçilik ve hekimlik gibi meslekler icra eden Töre, aynı zamanda halkı bilinçlendirmek adına vaazlar da vermiştir. Birinci Dünya Savaşı esnasında halkın işgalcilere karşı uyanık olması hususunda telkinleri Çarlık Rusyası'nı rahatsız etmiş ve hakkında çıkarılan idam kararı neticesinde doğduğu topraklardan ayrılarak Doğu Türkistan'a göç etmek zorunda kalmıştır. Doğu Türkistan'daki halkın da Çin ve Rus tehlikelerine karşı koymak adına gerek maddi gerek de manevi açıdan yetersiz olduklarını gören Töre bu eksikleri gidermek adına gayret göstermiştir. Bolşevik isyanı sonrası ülkesine dönse de baskıların daha da artması sonucu burada barınamayarak Doğu Türkistan'a rücu etmek zorunda kalmıştır. Alihan Töre'nin 1931 yılındaki bu dönüşü bölgedeki Uygurları ziyadesiyle memnun etmiştir. Doğu Türkistan

halkını refah içinde bulan Töre bu durumun sebebinin Sovyet yardımlarından kaynaklandığını ve Bolşeviklerin bu yardımlar karşılığında kendilerine bağlı bir yönetim beklentisi içinde olduğunu anlayınca vaziyeti değiştirmek adına çaba sarf etmeye başlamıştır. İkinci Cihan Harbi'nin patlak vermesiyle hem Rus hem de Çin devletlerinin baskısı aynı anda azalmış, bu durumu fırsat bilen Töre bağımsızlık adına halka vaazlar vermeye başlamış ve akabinde başkanlığını yapacağı 'Kurtuluş Cemiyeti'ni kurmuştur. Bu fikri hareket yavaş yavaş silahlı bir mücadelenin tohumlarının atılmasına vesile olmuş ve 1944 yılında Gulca'da ilk silah seslerinin duyulmasıyla birlikte büyük bir isyan başlamıştır. Halk nezdinde de sağlam bir zemine oturtulan bu isyan sonucunda, 12 Kasım 1944'te, Şaguni'nin önderliğinde Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuş, devletin ilk cumhurbaşkanlığı vazifesini üstlenen Alihan Töre de halkın eğitim ve refah seviyesinin yükselmesi adına politikalar izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ilerleyen sürecinde Rus-Çin ilişkilerinin olumlu yönde değişmesiyle birlikte işler Doğu Türkistan halkı için olumsuz bir hâle dönmüş; iki ülkenin ortaklaşa hareket etmesi neticesinde özellikle ekonomik olarak köşeye sıkıştırılan ülkede Cumhurbaşkanı Alihan Töre hükümetten indirilmiştir. Töre'nin ardından Çin baskısını daha da fazla hisseden ülke dört yıl sonra, 20 Ekim 1949'da, Komünist Parti lideri Mao Zedang'ın ordusu tarafından işgal edilerek bağımsızlığını kaybetmiştir. Özbekistan'ın Taşkent şehrine götürülen Alihan Töre ise Rus ajanlarının kontrolünde siyasetten uzak tutulmasına rağmen vefat ettiği 1976 tarihine kadar evinde kitaplar yazıp talebeler yetiştirerek davasına hizmet etmeye çalışmıştı.

ABDÜREHİM ÖTKÜR, Uygur edebiyatının önemli bir yazar ve şairi; Doğu Türkistan bağımsızlık mücadelesinin kıymetli bir neferidir. 1923 yılında Doğu Türkistan'ın Kumul şehrinde hayata gözlerini açan Ötkür çocuk yaşta anne ve babasını kaybetmiş, babasının vasiyeti üzerine Kumul'un önde gelen tüccarlarından Osman Hacı tarafından evlatlık olarak alınmıştır. Osman Hacı, Ötkür'ü kendi evladı gibi görmüş ve onun tahsiline son derece özen göstermiştir. Hem dini hem de pozitif bilimler alanında eğitimler alan Ötkür, 1942 yılında Urumçi'deki Pedagoji Fakültesi'nden mezun olmuştur. Eğitim hayatı boyunca edebiyata büyük ilgi duyan Ötkür yüksek tahsilinin ardından öğretmenliğe başlamasına rağmen edebiyata olan ilgisini sürdürmüş ve çeşitli gazetelerde editör olarak da çalışmıştır. 1949 yılında Doğu Türkistan'ın Çin tarafından işgali sonrası Ötkür gibi şair ve yazarların da özgürlüğü kısıtlanmıştır. Bu kısıtlamalardan nasibini alan da Abdurehim Ötkür de Kızıl Çin hükümeti tarafından yirmi yıla yakın hapiste tutulmuş

ve hapisten çıktığı sürede bile yine birçok siyasi baskıya maruz kalmıştır. Sonrasında Urumçi'de bulunan Sosyal Bilimler akademisinde araştırmacı olarak çalışmaya başlayan Ötkür baskıların azalması sonucunda 1980 yılından itibaren edebi faaliyetlerini hızlandırmıştır. Doğu Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesini anlattığı birçok eserini meydana getiren Ötkür yazdığı kitaplar ve makalelerin yanı sıra verdiği dersler ve konferanslarla da Doğu Türkistan mücadelesini nesillere aktarma gayreti içerisinde olmuştur. Divân-ı Lugâti't-Türk ve Kutadgu Bilig gibi Türk kültürünün nadide eserlerinin Uygur Türkçesi ile yayınlaması adına büyük çabalar sarfederek bu önemli işi başarmaya muktedir olmuştur. Yazdığı şiirler, romanlar ve makalelerle 'Bağımsız Doğu Türkistan Davası'na edebiyat alanında büyük hizmetlerde bulunan Ötkür 72 yaşında yakalandığı kanser hastalığı sonucunda 1995 senesinde Urumçi şehrinde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

Yakup Bey, Alihan Töre, Abdürehim Ötkür ve daha niceleri... Hepsi tarih boyunca çok önemli bir medeniyet merkezi olmuş Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele eden çok değerli isimlerdir. Bugün Doğu Türkistan'daki milyonlarca Müslüman Türk artan Komünist Çin Rejimi'nin baskılarına karşı koymaya çalışırken bu mücadeleye öncülük etmiş isimlerin bilinmesi ve ortaya koydukları gayretlerden dersler alınması büyük önem taşımaktadır. Bu yazıda ismi geçen kıymetli büyüklerimizi ve ömrünü bağımsızlık yolunda geçirmiş tüm geçmişlerimizi rahmetle yâdediyor, Doğu Türkistan'ın ve baskı altında yaşamak zorunda bırakılan tüm ulusların tez vakitte özgürlüğüne kavuşmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyoruz.

Kavram Köşesi

DOPPA

DOPPA: (Uygurca: دوپپا) genellikle kare şeklinde, el işi ve işlemeli bir şapkadır. Genel olarak yeşil ve mavi renk kullanılır. Kazan Tatarları, Özbekler, Tacikler ve Doğu Türkistan'daki Uygur Türkleri tarafından kullanılmaktadır. Doppa, Uygur Türkleri tarafından milli başlık olarak kabul edilmektedir.

Her yıl 5 Mayıs günü Uygur Türkleri tarafından Doppa Bayramı olarak kabul edilmekte ve o bölgede kutlanmaktadır.

Bugün Çin Komünist Partisi'nin Müslüman Uygur Türklerine yönelik uyguladığı baskı nedeniyle çocuklarına Doppa dikecek annelerin yüz binlercesi toplama kamplarında kendi kültürlerini unutsunlar diye işkencelere maruz kalıyor. Uygur gençliği de her yıl 5 Mayıs'ı Doppa Kültür Festivali olarak kutlayarak hem kültürlerine sahip çıkıyor hem de dünyaya Doğu Türkistan davasına olan bağlılıklarını anlatıyor.

250'den fazla çeşidi bulunan Doppa, yüksek olmayan koni şeklinde tepe ve kenardan meydana geliyor. Doppalar dört köşeli ve yuvarlak olmak üzere iki ana türe ayrılıyor. Doppanın dikilmesi gerçekten bir el sanatı örneği. Uygur halkının gelenekleri, beğenisini ve zevkleri işlenmiştir doppaya ve onu yapanların ustalığını gösterir her bir nakışı. Topluluklar birbirini Doppa gibi baş giyimlerinin kenarlarına ve üstlerine nakşedilen motiflerden de ayırt edilebilir. Aynı zamanda giyenlerin, kadın, erkek, yaşlı ve çocuk olmasına göre de çeşitlere ayrılmış durumda. Dört kenarlı doppaların bir özelliği de katlanabilmesi ve rahatlıkla cepte taşınabilmesi. Doppa aynı zamanda kavramsal olarak 'bizim grubumuz var' anlamına da geliyor.

Komünist Çin Partisi'nin zulümleri süresince doppanın da Uygur halkının aklındaki ve gönlündeki anlamı ve önemi daha artırıyor. Bugün Doppa, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığının, kültürünün ve geleneklerinin görünür sembollerinden biri. 5 Temmuz 2009'da meydana gelen olaylardan sonra Uygur gençleri, Doğu Türkistan'ın birlik ve beraberliğini aynı zamanda diğer toplumlarla aralarında ilişkileri geliştirme düşüncesinden yola çıkarak, 2010 yılından itibaren her yıl 5 Mayıs'ta Doppa Bayramını kutlamaya başladı ve bu daha sonra Ulusal bir festival olarak kabul edildi. O yıl bayram ilan edildikten sonra, Çin devlet kanalları da bunu teşvik eden yayınlar yapıyordu. Hatta Devlet Başkanı Xi Jinping'in Doğu Türkistan'a yaptığı ziyarette ona da Doppa giydiriliyordu.

Ancak Doppa Bayramının kutlanmasındaki süreçler de Uygur Halkının Çin zulmünde yaşadığı kaderle örtüşüyor. İlk başta Çin hükümeti sesini çıkarmasa da zaman içerisinde tam tersine hareket ediyor artık. Özellikle Doğu Türkistan halkına yönelik baskılar arttıkça doppanın kamuoyunda görünürlüğü yavaş yavaş kaldırılmak isteniyor. Uygur Türklerinin kültürlerini yok etmek isteyen Komünist Parti için Doppa da artık ‘aşırılığın’ sembollerinden biri olarak görülüyor. Bu nedenle Pekin Yönetimi, okullarda, kamu ve resmi dairelerde Doppa giyilmesini yasaklamış durumda. Bu nedenle 2013 yılında Urumçi’de lise eğitimi gören 23 öğrenci okuldan uzaklaştırma cezası aldığı bilgisi raporlarda yer alıyor. Uygur İnsan Hakları Projesi’nin çalışmasında da öğrencilerden birinin ifadelerine yer veriliyor. Öğrenci festivalden bir gün önce öğretmenlerinin sınıfa gelerek, Doppa Bayramı nedeniyle Doppa giyilmesinin yasak olduğunu söylemişti. Öğretmen, “Eğer giyecek olursanız okuldan anında uzaklaştırılacaksınız. Aynı zamanda güvenlik birimleri de sizleri takip edecektir. Eğer okul zamanı güvende kalmak istiyorsanız sakın giymeyin” diyordu. Bu baskının gerekçesini de şöyle açıklıyordu Uygur genç, “Çünkü onlar bizim kimliğimizi hatırlamamızı istemiyorlar. Bize ait ne varsa hepsini yok etmek istiyorlar.” Doppa Bayramını, öğrencilerin yaz döneminde aileleri ile birlikte vakit geçirirken aynı zamanda diğer topluluk mensupları ile de görüşme, anlaşma ve diyalog kurması gereken bir dönem olarak niteleyen akademisyen İlham Tohti o günü ‘Ulusal Uzlaşma Günü’ ilan etmişti. Ancak İlham Tohti, festivalin kutlanmaya başlamasından bir yıl sonra tutuklanarak hapse atıldı.

Çin Hükümeti’nin bütün baskılarına rağmen Doğu Türkistan’ın bağımsızlık mücadelesi ve Uygur halklarının savunulmasının sembolü olarak 5 Mayıs Doppa günü kutlanmaya devam ediyor. Bu bayram özellikle hem diasporadaki Uygur Türklerinin hem de diğer ülkelere ve toplumlara mensup kişilerin insan hakları mücadelesine destek vermesi için önemli bir fırsat teşkil ediyor.

Görsel 1: <https://www.istockphoto.com/de/foto/doppa-cap-gm124613056-5334605>

Görsel 2: <https://www.behance.net/search/projects?search=doppa>

Görsel 3: <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/cin-in-kultur-soykirimina-karsi-uygur-turklerinin-doppa-bayrami-471699>

İşçi İhraç Programı

Doğu Türkistanlıların “haşar” olarak adlandırdığı çiftçilikle geçimini sağlayan ailelerden bir ferdi yılın belli zamanlarında altyapı çalışmalarında veya kamu hizmetlerinde çalışmak üzere Çin’in iç bölgelerine gönderilmek zorunda bırakılmaktadır. Bu insanlara çalışmaları karşılığında herhangi bir ücret ödenmemekte, yol ve kalacak yer masraflarını da yine kendileri karşılamak zorundadırlar. Doğu Türkistanlı 80 bin kişi, Çin’de fabrikalarda zorla çalıştırılıyor, alınıp satılıyorlar.

Hükümet belgelerinden ve yerel medyada yer alan haberlerden yola çıkılarak hazırlanan rapora göre, Doğu Türkistan’dan getirilen 80 bin ‘işçi’, Çin genelinde 9 eyaletteki 27 fabrikaya gönderilmiştir.

Görsel kaynak:<https://tr.euronews.com/2020/03/02/aspi-dogu-turkistanli-80-bin-kisi-cin-de-fabrikalarda-zorla-calistiriliyor-alinip-satiliyor>

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGE MASASI

Rapor, Doğu Türkistanlıların, Apple, BMW, Gap, Huawei, Nike, Samsung, Sony ve Volkswagen gibi otomotivden teknoloji ve tekstil sektöründe faaliyet gösteren küresel firmaların tedarik zincirlerinde çalıştırıldıklarını gözler önüne sermektedir.

ASPI araştırmacısı Vicky Xiuzhong Xu'nun öncülüğünde Danielle Cave, Dr James Leibold, Kelsey Munro, Nathan Ruser'ın imzasını taşıyan 56 sayfalık raporda, 'işçi' transferinin devlet destekli programın bir parçası olduğu belirtildi.

Uygur, Kazak ve diğer Müslüman Türk azınlıklar, kendi iradelerinin dışında çalıştırılıyor.

Raporda çalışanların ağır programa tabi tutuldukları, ayrımcılığa maruz kaldıkları, ibadet yapmalarının yasaklandığı ve Mandarince dil kurslarına katılma mecburiyetinde bırakıldıkları yer almaktadır.

Teşekkür

Doğu Türkistan Bölge Masası'nın kuruluşundan bu yana bizlerden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli abilerimiz Abdullah Oğuz ve Abdurreşid Eminhacı'ya teşekkürü bir borç biliriz.

Bu derginin yayınlanma sürecinde emeği geçen UDTSB'ye, Rağbet Yayınları sahibi Hüseyin Yayla'ya, Doğu Türkistan Bölge Masası eğitim programları kapsamında bize rehberlik eden, bilgi ve deneyimlerini paylaştan değerli hocalarımız Abdulahad Udun, Abdullah Oğuz, Adem Öger, Alimcan Buğda, Alimcan İnayet, Ayna Askeroğlu Arslan, Murat Yılmaz, Ömer Kul, Ruşen Abbas, Şevket Nasir ve Zulhayat Ötkür'e en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

: ئۇيغۇردىكى «تۇرپاندا» ژۇرنىلى (Turfanda Dergisi Uyurca)

SCAN ME

[illegible]

Araştırmacı yazar Tanner Greer tarafından derlenen ve 2018 yılında Foreign Policy dergisinde yayımlanan “Radikal Eğilimin 48 Şüpheli İşareti” (Forty-Eight Suspicious Signs of Extremist Tendencies) isimli makaleye göre herhangi birine sahip olan Uygur Türklerinin terörist kabul edilerek bir toplama kampına alınmasına sebep olan 48 işaret:

1. Bir çadıra sahip olmak
2. Başkalarına “yemin etme” demek
3. Yurt dışına çıkmış olmak
4. Yurt dışına çıkan birisiyle konuşmak
5. Kaynak makinasına sahip olmak
6. Başkalarına günah işlememesini söylemek
7. Fazladan yiyeceğe sahip olmak
8. Kahvaltıyı güneş doğmadan önce yapmak
9. Yurt dışına çıkan birini tanımak
10. Pusulaya sahip olmak
11. Devlet görevlisiyle tartışmak
12. Halk içinde Çin'in bazı ülkelerden daha zayıf olduğunu söylemek
13. Birden fazla bıçağa sahip olmak
14. Bölgedeki resmî görevliler hakkında şikâyet dilekçesi göndermek
15. Çok çocuklu olmak
16. Alkol kullanmaktan kaçınmak
17. Resmî görevlilerin yatağında yatmasına, yemeğini yemesine ve evinde yaşamasına izin vermemek
18. VPN'e (sanal özel ağ) sahip olmak
19. Sigara kullanmaktan kaçınmak
20. Kimliğini taşımamak
21. WhatsApp uygulamasına sahip olmak
22. Ebeveyni öldüğünde ağrıtmak, halk içinde üzölmek veya üzüntölü davranmak
23. Resmî görevlilerin DNA örneği almalarına izin vermemek
24. Yurt dışında çekilmiş olan herhangi bir video izlemek
25. Çin bayrağının bulunduğı yerde başörtüsü takmak
26. 45 yaşının altındaki kadınların başörtü takması
27. Camiye gitmek
28. Namaz kılmak
29. Oruç tutmak
30. Dinî ders dinlemek
31. Resmî görevlilerin retina taraması yapmalarına izin vermemek
32. Resmî görevlilerin telefonundaki her şeyi yüklemesine izin vermemek
33. Resmî görevlilere ses kaydı vermemek
34. Okulda ana dilini kullanmak
35. Ana dilini resmî dairelerde kullanmak
36. Skype, WeChat gibi uygulamalarla yurt dışından birisi ile konuşmak
37. Üzerinde Arapça harf bulunan giysi giymek
38. Tam sakala sahip olmak
39. Dinî semboller taşıyan kıyafet giymek
40. Zorunlu propaganda sınıflarına katılmamak
41. Zorunlu bayrak çekme törenine katılmamak
42. Halk mücadelesi oturumlarına (siyasi rakiplerin halk tarafından küçük düşürölmesi) katılmamak
43. Aile üyelerini ve kendisini halk mücadelesi oturumlarında kınamayı reddetmek
44. Polis tarafından tutuklandığında intihar etmeye çalışmak
45. Kamptayken intihar etmeye çalışmak
46. Geleneksel cenaze töreni yapmak
47. Karakolda kayıt yaptırmadan birçok aile üyesini evine davet etmek
48. Yukarıda geçenlerin herhangi birisini yapmış bir aile üyesine sahip olmak

Peki siz bunlardan birine sahip misiniz?